

*Hejl – Medek – Menert
Mlynář – Prečan – Rosner
Tigrid a dal.*

Vývoj Charty

Záznam z konference ve Franken

9

INDEX
odba

Vydal

INDEX

Společnost pro československou literaturu v zahraničí

Fördergemeinschaft tschechoslowakischer Literatur

ausserhalb der Tschechoslowakei e.V.

5 Köln 41, Postfach 410511, Bundesrepublik Deutschland

spolu s

OPUS BONUM e.V.

Herzogstr. 95, 8000 München 40

jako svou 52. publikaci

č. 9 řady DOBA

Redaktor řady: Adolf Müller

Vybral a k tisku připravil: Pavel Tigrid

Úvod a dokumentační příloha: V. Prečan

Obálka: Jan Kotík

Copyright: © Index

1. vydání

1981

Vývoj Charty

Záznam z konference ve Franken

ÚVODEM

Předkládáme velmi zestručněný záznam ze semináře, který se konal v dubnu 1979 v bavorském Frankenu za účasti asi jednoho sta referentů a diskutantů. Byla to pořadím už třetí konference /průběh druhé byl zachycen v knižní formě pod názvem *Únor očima vůčů i poražených o třicet let později*, Kolín/R, Index, 1978, 200 stran/, pořádaná pod záštitou katolické laické organizace *Opus bonum*. Jejím předsedou je břevnovský opat a bývalý politický vězeň dr. Anastáz Opasek, tajemníkem Richard Belcredi. Frankenské semináře mají už svou tradici /v roce 1980 byl námětem vztah mezi Čechy a Slováky, v roce 1981 posláním české a slovenské kultury v Evropě/; v přátelském a pohostinném prostředí Hackerovy fary, posazené do zalesněné a romantické krajiny blízko českých hranic, se dobře, svobodně a tolerantně hovoří – natolik, že se o těchto pravidelných konferencích mluví jako o setkáních smíření /nikoli ovšem v pražských prostředcích masové desinformace, kde právě tyto rysy civilizované výměny názorů vyvolávají výbuchy hněvu/. Scházejí se tu totiž lidé nejrůznějších světónázorů a nejednou i donedávní ideologičtí a političtí odpůrci.

Tak tomu bylo i na třetím frankenském setkání, věnovaném hnutí občanské aktivity v Československu, dnes známém ve světě jako Charta 77, a otázkám s tímto hnutím spojeným, ať už se týkají vývoje doma nebo v exilu.

V dokumentačním dílu této knihy přinášíme statě o Chartě 77, napsané signatáři tohoto hnutí v Československu v přibližně stejné době.

Tuto knihu třeba číst spolu s jinými, které už vyšly /většinou v kolínském nakladatelství Index/, a které se k diskutovanému námětu přímo vztahují. Tedy aspoň: Adolf Müller: *Hlasy z domova 1975*; Vilém Prečan a dal.: *Kniha Charty*; *Křesťané a Charta 77*; V. Havel a dal.: *O svobodě a moci*; Jiří Lederer: *České rozhovory*; Josef Sládeček: *Osmášedesátý*; Milan Šimečka: *Obnovení pořádku*; Eva Kantůrková: *Sešly jsme se v této knize*.

Nakladatelství Index lituje, že z technických důvodů /a také proto, že prioritu mají autoři Indexu, kteří žijí doma/, vychází knižní verze třetí frankenské konference s takovým zpožděním. Doufá, že v dalších letech vyjdou obšírné záznamy z obou následných seminářů. Máme totiž za to, že představují nezanedbatelný příspěvek k osvětlení české, slovenské a československé otázky v druhé polovině dvacátého století. K naší velké radosti se vede napříč a navzdory předělu, který jsme nevytvořili a který neuznáváme. Také proto, že je nejen umělý, ale i velmi dočasný.

Index

Vilém Prečan

Pro seminář konaný ve Franken na jaře 1979 jsem připravoval referát na téma "Hnutí za lidská a občanská práva ve východní Evropě". To, co jsem nakonec přednesl, byly jen kusé poznámky k charakteristice poreformního období vývoje v zemích sovětského bloku a k typologii dissentu, opozice, nezávislých aktivit na poli lidských práv, v oblasti kultury a informací v Československu, Polsku a Sovětském svazu v éře "reálného socialismu". V diskusi jsem řečené poznámky doplnil podrobnějšími informacemi o Polsku a pokusil jsem se vysvětlit příčiny odlišností vývoje polského a československého.

Zveřejnit tyto poznámky tiskem po více jak dvou letech se mi nezdálo účelným a na podstatné přepracování, jež by přihlédlo k mezitím publikované literatuře, nebyl čas. Místo textu původního "referátu" vychází ve sborníku moje úvaha "Kultivační a průzkumný význam Charty 77" z března 1981. Byla sice napsána v poněkud jiném kontextu, pro jinou příležitost a nikoli pro českého čtenáře. Dal jsem ji však redakci rád k dispozici, neboť je toho názoru, že může přispět k zaplnění mezery, jež vznikla časovým odstupem mezi dobou konání semináře a datem publikace záznamu o jeho průběhu.

V.P.

Otázku, co je Charta 77, je možné zodpovědět zdánlivě jednoduše, pouhým odkazem na její Prohlášení z 1. ledna 1977, jímž vstoupila do života a představila se světu, vyložila své záměry a zdůvodnila smysl své existence. Charta dodnes trvá na závazné platnosti této deklarace jako svého základního, konstitutivního dokumentu. Sebe samu v ní charakterizuje jako « volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry i různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi (Československu) i ve světě – těch práv, která člověku přiznávají... mezinárodní pakty (o lidských a občanských právech), Závěrečný akt Helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí a sociálnímu a duchovnímu útlaku a která souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN ». Rozčleňme tuto vlastní charakteristiku na jednotlivé části a poukážme na fakt, že v průběhu uplynulých čtyř let asi 1060 čs. občanů svým podpisem veřejně převzalo závazek pracovat v duchu zásad, na nichž je Charta založena; je to asi 0,01 procenta z celkového počtu voličů v Československu. Obojí dohromady je jedna z možných definic.

Avšak v okamžiku, kdy se pokusíme charakterizovat, popsat a analyzovat, čím vším se Charta 77 za čtyři léta svého působení stala, co všechno se v Chartě, v souvislosti s ní a jejím prostřednictvím vyjevilo a stalo zřejmým, z čeho vzešla a povstala, co se z Charty – jí obohaceno a oplodněno – vyčlenilo a od ní oddělilo, zjistíme, že stojíme před společenským fenoménem mimořádně komplexním.

Prostřednictvím Charty jsme konfrontováni se všemi sférami československé reality 70. let v kontextu vnitřním i mezinárodním, a nevyhne se neustálému tázání po tom, jaké jsou vyhlídky této země do budoucna. Současně však narazíme na fakt,

že v Chartě se neodzrcadlují jen všechny problémy současného Československa, ale že se musíme obrátit i do minulosti. Narazíme na otázky kontinuity a diskontinuity ve vývoji země za uplynulých čtyřicet let od Mnichova 1938; při bližším ohledání dojdeme pak často – ať chceme nebo nechceme – až na sám práh moderních českých a slovenských dějin. Neboť se stalo zřejmým, že spolutvářejícím faktorem Charty je také kontinuita s politickými, duchovními a civilizačními trendy, které formovaly český svět uplynulých stopadesát let. Zabývající se Chartou získáváme plastický obraz české společnosti a české politiky v současnosti a v minulosti, jejích velkých dnů, ale také porážek, proher a vlastních selhání. Přistihujeme se při tom – jako teď já sám sebe –, že bezděky začínáme hovořit jen o české společnosti, a znovu a znovu jsme donucováni zaměřovat svou pozornost i na společnost slovenskou. Neboť nezakotvenost Charty ve slovenském prostředí klade naléhavé otázky o rozdílnosti oněch dvou rovin, dvou národních prostředí jednoho státu.

Průzkumné dílo Charty

Charta 77 dovádí k nezbytnosti zabývat se problémem, které základní rysy to vlastně charakterizují současnou etapu totalitních systémů sovětského typu a co ji tak výrazně odlišuje – navzdory nezměněné podstatě těchto systémů – od doby klasického stalinismu a po něm následující fáze revisionistických a reformních pokusů o nalezení východiska ze slepé uličky, do níž se totalitarismus, neschopen seberegulace, opětovně vrací. Neboť Charta je produktem právě této etapy po porážce a ztroskotání pokusů o strukturální reformu, vycházející ze systému samotného a z jeho ideologie, etapy, která sebe samu označila jako « reálný socialismus ». Tento pojem, který měl zdůraznit, jak se režim sám distancuje od hledání nebo projektování nějakého « vylepšeného » či « reformovaného » modelu sovětského socialismu, se stal symbolem pro nehybnost a zmrtnění, uzavřenost, bezvýchodnost a všeobecnou krizi systému, který rezignoval na pokusy o dlouho-

dobřejší výhled či projekt budoucnosti.* Charta je reakcí na tuto nehybnost a zmrtnění, pokusem překonat je; a je nepohyblivostí režimu znovu a znovu poznamenávána.

Charta 77 nás dovádí k novému zamyšlení nad tím, co je opozice a dissent v etapě reálného socialismu, a k hledání onoho časového momentu, kdy se – v každé zemi jinak a jindy – ze širokého spektra kritických, opozičních, dissentních a nonkonformních sil vynořuje jako určující a sjednocující prvek hnutí občanských a lidských práv. Prostřednictvím Charty poznáváme základní principy a stránky tohoto hnutí. Jsou to : Nedělitelnost svobody; všeobecná platnost, nezczizitelnost lidských a občanských práv a jejich neodvozenost od státu; emancipace občana vůči totalitní moci; aktivní občanství založené na přesvědčení, že oprava společnosti, změna poměrů musí začít u lidí samých a že také každý občan je spoluzodpovědný za poměry; důraz na legalitu občanských aktivit, která v sobě zahrnuje také zápas o zákonnost bezvýjimečnou a opravdovou, odvozenou od všeobecné platnosti lidských práv; nedělitelnost a neohraňčenost solidarity s každým, kdo je ve svých právech ukracován, nebo kdo usiluje o jejich realizaci na uvedených zásadách.

---

* Bez nároku na úplnost a přesnost v pořadí vyjmenuji ty rysy, jež považuji za nejdůležitější pro charakteristiku reálně socialistické fáze totalitního systému sovětského typu, jež se začala definitivně formovat koncem 60. let . Podle mého názoru jsou to zejména :

1. Změny v povaze ideologie; zcela do pozadí ustupují prvky utopické projekce budoucnosti, vize nové společnosti a nového člověka; převažuje její funkce jako souboru adaptačních pravidel chování a jednání, zajišťující totální podřízení občana státu.
2. Změny ve funkci a metodách teroru a represe. Nyní už nejde o masovou fyzickou likvidaci « třídních nepřátel », nýbrž o udržení mocenského statu quo a o co nejúčinnější kontrolu nad společností za použití minima a co nejmírnějších prostředků násilí; důraz spočívá na « sebecifikaci » eventuelních protivníků režimu a na

V Československu byl tím okamžikem onoho vynoření se hnutí za občanská a lidská práva až rok 1976, jeho druhá polovina. Vyjmenované zásady jsou až pozdější abstrakcí a zevšeobecněním. Počínaje létem 1976 byly nejprve životním prožitkem a pocitem těch desítek lidí různých politických názorů, náboženské víry, různých profesí a různého věku, kteří se zúčastňovali na solidárních akcích ve prospěch uvězněných příslušníků dvou skupin tzv. českého hudebního undergroundu. Nešlo o velkou politiku – « jen » o obranu elementárního práva skupiny mladých lidí zpívat po svém a hledat svá vlastní životní východiska a hodnoty.

Bylo to první větší solidární hnutí s pronásledovanými od roku 1969. Výsledky předchozího období zotavování se z porážky, politické a lidské zranění, marné čekání na zázrak nové liberalizace, marné čekání na změnu poměrů vlivem mezinárodních okolností (détente), touha po životní pravdivosti podle příkazů vlastního svědomí, vůle « nežít ve lži » – z toho všeho se v ovzduší lidské solidarity s pronásledovanými zrodilo odhodlání spojit sflly dosud atomizovaných skupin a jednotlivců k trvalejší spolupráci.

---

preventivním použitím takových prostředků, aby masová odvetná opatření nebyla vůbec nutná. 3. Systém zajišťuje svou stabilitu nikoli mobilizací mas, ale podporou politické apatie, lethargie, demoralizace, sociální korupce a privatizace života obyvatelstva. 4. Rozvoj konsumních rysů společnosti umožňuje, aby se zájem jednotlivce na udržení hmotné úrovně a pouhá hrozba ztráty zaměstnání staly nástrojem vynucování poslušnosti, zabezpečení politické loyality a vnější adaptace občana podle potřeb moci. 5. Totalitní diktatury sovětského typu usilují o zamaskování své podstaty, oficiálně deklarují rovnost občanských práv pro všechny, a na mezinárodním poli přijímají závazky ve směru uznání lidských a občanských práv. 6. Je možná existence « disidentů », autonomních občanských i kulturních aktivit, oáz a enkláv protitotalitní praxe, aniž by hrozila okamžitá fyzická likvidace těm, kdo zvolí tento způsob existence.

Společná programová základna byla nalezena – v podobě obrany lidských a občanských práv. A náhoda jí poskytla zcela legální a legitimní program. V říjnu 1976 byly ve sbírce zákonů ČSSR zveřejněny « Mezinárodní pakt o občanských a politických právech » a « Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech », předtím ratifikované československým parlamentem.

Právě na tyto dva pakty a na fakt jejich ratifikace, z něhož se odvozovala i právní závaznost obou paktů v Československu, se odvolával a z nich vycházel text pozdějšího Prohlášení Charty 77. Návrh textu byl projednán a schválen v prosinci 1976 na schůzkách zástupců těch skupin, které se sblížily v letní a podzimní kampani solidarity s mladými hudebníky – při sbírání podpisů na petice za jejich osvobození, v soudních budovách a síních, kde probíhaly procesy. Posléze bylo dohodnuto, že text Prohlášení, datovaný 1. ledna 1977, bude na začátku ledna 1977 odevzdán parlamentu spolu s podpisovými archy těch, kdož s Prohlášením vysloví souhlas a svým podpisem potvrdí závazek podílet se v budoucnu – jednotlivě i společně – na aktivitě Charty 77. Jmenovitě byl dohodnut okruh osob, které budou v době mezi vánoci 1976 a Novým rokem 1977 navštíveny sběrateli podpisů a požádány o podpis Prohlášení.

Představy organizátorů Charty 77 o plánech na nejbližší období po zveřejnění Prohlášení byly skromné. Měli v úmyslu především utvořit několik pracovních skupin, které by do započatí kontrolní schůzky v Bělehradě (podzim 1977) vypracovaly kritickou analýzu porušování lidských a občanských práv v Československu. Plánované dokumenty tohoto druhu se měly týkat především práva na vzdělání, práva na práci, svobody vyznání, svobody slova a svobody kulturní a umělecké tvorby. Uvažovalo se o dalších pracovních skupinách, které by na několika zvlášť křiklavých případech demonstrovaly porušování norem ratifikovaných mezinárodních konvencí.

Také organizační přípravy nebyly velké – Charta 77 nebyla zamýšlena jako organizace (a také se jí nikdy nestala). Neformální, osobní styky a kontakty měly zůstat základem pro styk

a komunikaci mezi třemi mluvčími, reprezentujícími Chartu navenek, a mezi signatáři v různých místech a oblastech země, jakož i mezi signatáři a aktivisty pracovních skupin. Bylo dohodnuto, jak udržet pracovní komunikaci uvnitř Charty, kdyby policie znemožnila styky dosavadní, vytvořené před vyhlášením Charty.

Bylo to všechno ? Nikoli, snad nejdůležitějším momentem příprav k činu byla vůle vytvořit základ pro trvalou aktivitu. Ale právě k tomuto bodu se soustřeďovalo nejvíce otázek, dohadů, pochybností, obav i nadějí. Jak bude reagovat režim ? A co udělají « ostatní » ? Kdo další se připojí k Prohlášení Charty svým podpisem ? Jaké jsou šance na probuzení obyvatelstva z apatie ? Jak bude vypadat « všední den » Charty ? Bude vůbec možný, anebo zůstane jen při jedné « hvězdné hodině » ?

Dnes už víme mnoho z toho, co nevěděl hlouček statečných před čtyřmi lety. Otázky se rozplétaly postupně : některé odpovědi se dostavily takřka vzápětí poté, co prohlášení Charty vešlo ve známost, další na jaře 1977, jiné až v průběhu roku 1979; ani dnes nevíme zcela všechno. Všechno taky bylo a je jiné než původní představy, počínaje faktem, že se nepodařilo Prohlášení Charty 77 spolu s podpisovými archy prvních 241 signatářů pokojně doručit parlamentu; Charta byla symbolicky zatčena ještě před vstupem do života. Policie přepadla 6. ledna 1977 automobil, v němž tři spisovatelé odváželi text Prohlášení s podpisy do budovy Federálního shromáždění v Praze; text zabavila a doručovatele vzala přechodně do vazby. Přesto si Charta 77 vytvořila podmínky k dlouhodobé existenci, stala se zatím nejdůležitějším mezníkem v životě země od roku 1969 a vrátila Československo na politickou mapu Evropy.

Čin Charty se zrodil jako vyústění toho, co bylo před Chartou, jako produkt daného okamžiku; obsahoval určitou počáteční energii a intenci. Avšak náboj skrytý v myšlence Charty, její výzva, v ní vyjevená konfrontace proklamovaných práv člověka s jejich realitou v reálně socialistickém Československu byly tak silné, že se jimi cítil osloven doslova každý, a proto se každý s Chartou musel vyrovnat. Charta byla na počátku také exploze

vyvolaná Chartou. Počáteční čin se vymkl sám sobě, kromě prvotní dynamiky určené vůlí jeho inspirátorů se dostal do silokřivek celé společnosti. Charta se stala subjektem i objektem historického procesu, křivka její cesty je spojnicí průsečíků mnoha vůlí a zájmů, osciluje mezi « mocí mocných » a « mocí bezmocných ».

A jejím prostřednictvím se via facti postupně už čtyři léta dovídáme to, co by bez Charty byl jen dohad, co bychom bez ní nevěděli a o čem jsme byli před Chartou « potmě a v nejistotách, v mlhách » (Patočka). Charta se stala činitelem nepřetržitě vykonávaného průzkumu v mnoha směrech, zejména pak :

- o možnostech a hranicích občanských aktivit v současném Československu;
- o prostředcích nátlaku a represe ze strany totalitního režimu a o jejich použitelnosti;
- o možnostech vyvolat masový politický pohyb v zemi na základě aktivit rámcovaných hnutím za občanská a lidská práva;
- o možnostech Charty přispět k nalezení klíče ke změně totalitního systému
- o možnosti vyvolat v současném Československu účinnou masovou solidaritu s občany, kteří jsou pronásledováni za názory nebo činnost, jež nejsou v souladu se zájmy mocenské struktury;
- o možnostech dialogu mezi občanskými iniciativami a vládou, a o šancích ovlivnit postup mocenské struktury;
- o možnostech a hranicích účinnosti mezinárodní solidarity a pomoci;
- o političnosti a nepolitičnosti v hnutí za lidská práva;
- o možnostech a podmínkách pro udržení soudržnosti a konsensu různorodých složek Charty;
- o spektru forem a metod občanských aktivit, o jejich účinnosti a životnosti;
- o možnostech komunikace uvnitř společenství Charty;
- o možnostech, účelnosti a hranicích institucionalizace občanských aktivit v současném Československu;
- o vztahu mezi Chartou a autonomními kulturními, politickými a jinými občanskými aktivitami, které Chartě předcházely, anebo jež jí byly inspirovány, ovlivněny, nebo se z ní oddělily.

Charta a represe proti Chartě

Dodnes se lze setkat s tvrzením, že Chartě 77 při jejím startu v lednu 1977 pomohl především režim sám; kdyby prý se Charty zbytečně nepolekal a nespustil proti ní tak hlučnou kampaň, nikdy by prý nezískala tak velkou publicitu a nestala se tak významnou událostí. Nevíme a nikdy se nedovíme, jak by se byla vyvíjela Charta, kdyby prvotní úder proti ní nebyl právě takový, jaký byl. Připomeňme však známý výrok čs. ministra vnitra, podle něhož prý právě ona počáteční kampaň proti Chartě zabránila tomu, aby se k Prohlášení přihlásily jeden až dva miliony občanů. A ještě něco : další etapy vývoje Charty by byly nevysvětlitelné, kdybychom je měli vysvětlovat jen z údajného setrvačného pohybu, určeného prvotním impulsem spoluuděleným Chartě zvenčí.

Historie čtyř let Charty je historií represe vůči Chartě, historie přímých úderů, preventivních opatření, provokačních výmyslů a podvrhů, soudních procesů proti « prominentům » hnutí i jeho nejmladší generaci, a také proti těm, kdo s Chartou sympatizovali a podporovali tím či oním způsobem její snahy. V jistém smyslu lze říci, že aktivita Charty byla v každém momentu její existence limitována především represí moci proti Chartě.

Režim si byl vědom křehkosti konstrukce konsolidace a cítil, že sociální klid poloviny sedmdesátých let nespočívá na konsensu mezi ním a většinou obyvatelstva, ale na pasivním přizpůsobení, podmíněném jednak strachem, jednak mentalitou bezvýchodnosti. Moc sama se stala zajatcem « obnoveného pořádku », který nastolila, neodvažovala se k žádným změnám, uložila si pěst i v obvyklých mocenských střetnutích ve špičce mocenské hierarchie, jen aby náznakem jakékoli změny nevyvolala naději na politický pohyb. Naproti tomu akce solidarity z druhé poloviny roku 1976 byly jistě interpretovány jako symptom faktu, že se aspoň malá část společnosti začíná zotavovat z porážky, z následků čistek a všeobecné únavy a rezignace.

V takové situaci byla sice hlučná « všenárodní » kampaň proti Chartě do jisté míry dvojsečnou zbraní, protože vzbudila

očekávání, které Charta nikdy ani nemohla splnit, a učinila existenci Charty známou daleko rychleji než by to byla schopna vlastními prostředky (nikoli Prohlášení Charty, to se režim nikdy neodvážil uveřejnit). Z hlediska stability režimu byla však právě taková kampaň, časově správně terminovaná, naprosto nezbytná. Režim si uvědomil nebezpečí politické destabilizace spočívající v tom, že by – obrazně řečeno – dosavadní řetězová reakce strachu mohla být vystřídána řetězovou reakcí občanské odvahy. Po několikadenní přípravě vynaložil v průběhu dvou měsíců počínaje od 12. ledna 1977 všechno úsilí na to, aby demonstroval, jak vysoká cena se platí za neochotu « žít ve lži », za vůli a rozhodnutí žít jako občan podle příkazu svědomí, za aktivitu v duchu paktů o lidských a občanských právech. Hlavním cílem bylo zabránit rozšíření « nákazy », izolovat Chartu, zastrašit, anebo vynuceným souhlasem s rezolucemi proti Chartě demoralizovat a kompromitovat co nejvíce lidí, kteří by jinak mohli podlehnout pokušení a k Chartě se přihlásit. To se také podařilo : za prvních devět týdnů existence Charty vzrostl sice počet signatářů jejího Prohlášení na 600, což samo o sobě byl zázrak, společenství Charty však zůstalo nepatrnou menšinou.*

---

* Růst počtu signatářů Prohlášení Charty 77 (chartistů) zaznamenal tuto dynamiku : první seznam s datem 1. ledna 1977 měl 241 jmen, z nichž jedna osoba svůj podpis odvolala. O měsíc později uveřejnili mluvčí seznam 207 nových signatářů, do 9. března jich pak přibylo dalších 170 a do 13. června 1977 ještě 133. V průběhu necelého půlroku se tedy k myšlence Charty veřejně přihlásilo 750 občanů. – Poté zveřejňovali mluvčí seznamy nových signatářů Prohlášení zhruba každých 6 měsíců; takto bylo publikováno celkem 6 seznamů; poslední z nich v červnu 1980. Od června 1977 do června 1980 zveřejnili mluvčí jména 315 signatářů, z nichž jeden svůj podpis později odvolal. Ke konci r. 1980 je tedy celkem cca 1065 signatářů Prohlášení Charty. Z nich se jistá část (okolo 100 osob) vystěhovala do zahraničí, event. byla k vystěhování donucena, anebo se z jiného důvodu zdržuje na Západě.

Toto první střetnutí mezi mocí a Chartou skončilo nerozhodným výsledkem. Charta nebyla zlikvidována, uhájila svou existenci, schopnost akce a hledání forem aktivity, jistou možnost početného růstu, a také – jako mělo vyjít najevo ve druhém a třetím roce její působnosti – dost velkou zásobu energie a schopnost regenerace, jakož i jisté zázemí v různých vrstvách obyvatelstva. Nerozhodnost výsledku střetnutí v tom smyslu, že na jedné straně sice Charta zůstala natrvalo jen ostrůvkem občanské aktivity v moři adaptované většiny, avšak že se na druhé straně nerozpadla a nezapacifikovala, byla podmíněna dvěma základními příčinami. Za prvé připravenosti té vrstvy lidí, kteří dříve či později proklamovali svou příslušnost ke společenství Charty, přinášet pro své přesvědčení oběti, snášet příkoří a utrpení. Jejich síly byly na počátku bezesporu znásobeny pocitem vítězství nad vlastním strachem a pochybnostmi, okouzlením z činu samotného a z jeho novosti. Zbraně, k nimž režim sáhl, aby Chartu umlčel, daly chartistům bezpochyby pocit morálního vítězství a morální převahy; byly důkazem a potvrzením pravdivosti kritiky vůči režimu vznesené.

Druhým činitelem byla okolnost, že registr prostředků použitelných k likvidaci a umlčení Charty nebyl neomezený. Totalitní moc nemůže lidská a občanská práva občanům přiznat v praxi každodenního života, protože tím by popřela sebe samu; nemůže však proti hnutí za lidská a občanská práva vystoupit s otevřeným hledím. Musí se ideologicky maskovat a nejrůznějším způsobem manévrovat. Represe se představuje jako uplatňování socialistické zákonnosti vůči « porušovatelům zákona ». Ani Václav Benda a Jiří Dienstbier nebyli v roce 1979 obžalováni za to, že byli mluvčí Charty, ale za činnost ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, jež byla interpretována jako « podvracení republiky ». Moc dala vždy přednost tomu, jestliže se ten, koho považuje za protivníka – signatář Charty, prominentní « disident », do nemilosti upadlý spisovatel – sám pacifikuje, například odchodem do emigrace. (Václav Havel měl ještě v září 1979 možnost « volby » : buď přímo z vězení, kde čekal na soud, odejít do USA, anebo být odsouzen; soud mu vyměřil trest čtyři a půl roku vězení.)

Některé případy represe, pravda, překvapily, například okolnost, že čtyři aktivisté nezávislé kultury byli odsouzeni právě v čase konání konference v Bělehradě. Státní bezpečnost se neostýchala sáhnout k teroristickým akcím proti jednotlivcům, k přepadům, fyzickému násilí; ovšem vždy beze svědků, anebo v zamaskování. Avšak režim zatím nikdy neuskutečnil takový policejní zásah, jímž by vyřadil z činnosti několik stovek aktivistů Charty, a tím Chartu na delší dobu zcela ochromil.

Říkám-li, že možnosti Charty a dalších občanských iniciativ jsou limitovány nátlakem a persekcí ze strany režimu, neznamená to, že dynamika vývoje Charty byla určována pouze tlakem a útlakem. Režim byl rozhodnut udržet co nejvyšší cenu za občanskou aktivitu, přeměnit společenství Charty v ghetto Charty. Ale v praxi se ukázalo, že zbylo dost prostoru pro hledání a vynalézavost těch, kteří byli připraveni vzít na sebe riziko této vysoké ceny. Vytvoření Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v dubnu 1978 a jeho nepřetržitá činnost až dodnes, a pravidelné vydávání Informací o Chartě 77 (od ledna 1978) jsou toho příkladem.

Část aktivistů Charty začala považovat velmi brzy okolnost, že Charta zůstala nepatrnou menšinou, za subjektivně zaviněné selhání Charty jako celku. V důsledku toho se od podzimu 1977 množily mezi chartisty sebekritické hlasy, jež pak vyústily v hledání východiska z toho, co bylo označováno jako "ghettoizace" Charty. V časovém rozmezí od jara 1978 do konce jara 1979 se pak uvnitř Charty prosadil pokus navázat kontakt s veřejností tím, že by se 1. Charta orientovala přednostně na problémy, které se dotýkají zájmů širokých vrstev obyvatelstva /cestování do zahraničí, problémy konsumu širokých vrstev, životní podmínky důchodců, ekologické otázky/; 2. že by stanoviska k těmto problémům nebyla zpracovávána jako hotové dokumenty, ale jako kontroverzní návrhy, jež by vyvolaly širší diskusi o dané problematice; 3. že by se Charta napříště se svými stanovisky a návrhy neobracela jen na oficiální státní orgány, ale že by jimi oslovovala celou veřejnost.

Tento pokus o vykročení směrem k veřejnosti definitivně ohlášený v říjnu 1978 byl doprovázen výraznou snahou o aktivizaci

a stmelení Charty jako celku, o navázání a prohloubení kontaktů mezi skupinami chartistů v centru a v jednotlivých oblastech země.

Tato ofenzíva « pozitivního přístupu » skončila, podobně jako předtím slibně se rozvíjející spolupráce mezi Chartou a polským Výborem společenské sebeobranu – KOR, zásahem státní bezpečnosti a justice. Persekuční úder z konce května 1979 přerval slibně se rozvíjející « ofenzívu » ještě dříve, než bylo možné ověřit, zda vůbec bylo reálné počítat s tím, že by vzpomenutým způsobem mohla Charta rozšířit svůj vliv a dát podnět k společenskému hnutí větších rozměrů.

Ale právě tento persekuční úder, formálně vedený proti Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) a ve skutečnosti zacílený proti Chartě jako celku, znovu potvrdil, že režim není s to Chartu použitelnými prostředky zničit a že i rozsáhlejší střetnutí vedená z pozic « socialistické zákonitosti » jsou pro totalitní moc zbraní dvojsečnou. Zatčení skupiny členů VONS vyvolalo vlnu solidarity v celé Chartě, mobilizovalo rezervy z řad mladších Chartistů a vedlo k opětovnému vyzkoušení celé škály legálních forem, jak dosáhnout propuštění zatčených na svobodu.

Zatýkání a pozdější soudní proces probudily také rozsáhlou solidaritu mezinárodní veřejnosti. Tehdy se ukázalo, jak velkou mezinárodní autoritu má Charta a jak velkého mezinárodního ocenění si vydobyl VONS, který byl formálně na Chartě nezávislý, ale vycházel z jejích principů i z jejího prostředí (všichni členové VONS byli a jsou signatáři Charty). Úder proti VONS byl mimo jiné také otevřeným přiznáním, co vadí persekučnímu aparátu nejvíce : že se každý případ persekuce stává veřejným, že se mu strhává maska « socialistické zákonitosti », že nelze bez hluku a anonymně provozovat praxi « úderů v temnotách ».

Zápas skončil opět nerozhodně. Charta si uchovala svou akceschopnost a její aktivita v roce 1980 představovala ve všech podstatných směrech kontinuitu s předcházejícími třemi lety, byť přece jen v omezené míře, bez pokusů o nové dynamické kroky, pod heslem « důsledného minimalismu » (Rejchrt) a zpočátku také se zřetelnou, třebaže nepřímou kritikou přílišné političnosti v

období do konce jara 1979. Režim nepostavil soudním výrokem mimo zákon Chartu a částečně ustoupil; Dana Němcová byla odsouzena jen k podmíněnému trestu a čtyři ze zatčených byli před vánoční 1979 bez soudu propuštěni.

Bylo by však směšné hovořit o vítězství Charty; už proto, že režim si nedal vyrvat kořist celou. K vysokým trestům na svobodě byli odsouzeni právě lidé, z nichž každý představoval – každý jiným způsobem – jako výrazná osobnost mimořádnou hodnotu pro Chartu jako celek. Bez Václava Havla, Václava Bendy, Jiřího Dienstbiera, Otty Bednářové a Petra Uhla byla Charta v mnoha směrech citelně slabší; podobně jako ji předtím oslabily odchody do emigrace, úmrtí nebo uvěznění (např. Jaroslava Šabaty). Úspěchem režimu byla i další okolnost : třebaže československá veřejnost byla zahraničními rozhlasovými stanicemi informována o říjnovém procesu samotném i o jeho ohlasu na Západě a o mezinárodní solidaritě snad ještě lépe než o kterékoli události předcházející existenci Charty, v Československu samotném zůstaly solidární akce omezeny na společenství Charty a na prostředí, z něhož se zhruba každého půl roku rekrutovalo nových 40-50 signatářů Charty.

Vklad Charty pro budoucnost

Podařilo se Chartě za čtyři roky její existence přispět k nalezení východiska z marasmu a znehybnění reálného socialismu v Československu ? Přispěla k nalezení odpovědi na jednu z hlavních otázek soudobého světa, totiž jaké jsou možnosti a cesty překonání totalitních systémů sovětského typu ?

Takto formulované otázky je možné odmítnout jako formálně nelegitimní poukazem na konstitutivní Prohlášení Charty z 1. ledna 1977, v němž se jasně říká, že Charta « nechce vytyčovat vlastní programy politických či společenských reforem nebo změn » a že « není základnou k opoziční činnosti ». Toto stanovisko najdeme v různých obměnách v celé řadě dalších dokumentů Charty až do současnosti. Tím však otázku neodklidíme se stolu. Charta

přece mohla přispět k hledání klíče ke změně systému, aniž to bylo jejím záměrem, aniž si to vytyčila ve svém programu. – Odpovím oklikou.

Vztah mezi političností a nepolitičností Charty je jedním z nejrozpornějších problémů její existence. Princip nedělitelnosti svobody a všeobecné platnosti lidských a občanských práv, jakož i úsilí o jejich uvedení do života, jež si dala Charta do štítu, je nejradikálnějším popřením podstaty totalitního režimu, nejradikálnější výzvou systému. Pojmenování stavu věcí v zemi pravým jménem, jak to Charta učinila, veřejné odmítnutí ideologické idealizace totalitní reality a totalitní praxe, je radikální negací rituálu zdání a lži, bez něhož systém ztrácí vnitřní soudržnost. Obojí je politikum prvního řádu.

Ve sféře lidských a občanských práv, ve sféře veřejných věcí současného života v Československu není otázky, jež by se nedotýkala zájmu systému jako celku a jež by neměla svou brisantní stránku politickou. Avšak Charta posunuje řešení otázek eminentně politických do oblasti mravní. Její nepolitičnost *sui generis* spočívá v tom, že odmítá být « technicky politická »; neukazuje jinou cestu k splnění svého poslání než morální apel na občanskou spoluodpovědnost, na povinnost lidské solidarity; apeluje na vládu, aby dodržovala své vlastní zákony a nabízí jí dialog; vykonává dlouhodobou práci « pedagogickou » (Patočka).

Tento důraz na morální základ lidské existence vyrůstá z Chartou reflektovaného obecného stavu společnosti, morálně zpustošené dlouhodobým trváním totalitního režimu; morální obroda je podmínkou a předpokladem demokratické obrody politické. Charta je také způsobem životní realizace lidí, kteří už nemohou a tedy nechtějí čekat, až « se » poměry změní, kteří už nemohou a nechtějí žít ve lži, kteří chtějí žít jako lidé v pravdě « tady a teď », tedy v době, kdy se nerýsuje žádná možnost rychlé změny poměrů, žádné politické řešení a vysvobození.

A konečně, expozicí universálnosti lidských práv a principu aktivního občanství, důrazem na morální princip v životě jedince i celé společnosti, na lidskou solidaritu a nedělitelnost svobody oživila

Charta ideál, který se stal varovným mementem naší doby. Vytýčila tím rámeček a měřítko, jímž se bude poměřovat i každý budoucí politický program, politická síla a systém v zemi. (A zejména v tom spočívá trvalý odkaz Charty a její význam časový i nadčasový, jak to ještě stačil připomenout nezapomenutelným způsobem Jan Patočka a jak to po něm v řadě textů vyložil Ladislav Hejdíánek.)

Onen rozpor mezi řečenou političností a nepolitičností Charty, pokus řešit politický problém ne-politickými prostředky je ovšem také jedním z momentů, který limituje šance Charty stát se činitelem vedoucím k společenskému pohybu většího rozsahu. Morální výzva « nežít ve lži », základ existenciální revoluce a zrodu občana, neodpovídá na otázky, co mají dělat ti, kteří by následky onoho rozhodnutí « žít v pravdě » neunesli, pro které je taková morální motivace ke společenské aktivitě (ještě) příliš abstraktní a exkluzivní, není zakotvena v konkrétnosti jejich každodenního života natolik, aby je pobídla k jinému jednání. Poznání pravdy, vědomí toho, co by « se mělo », bylo zatím vždy v dějinách podnětem k masovému pohybu pouze tehdy, jestliže – jsouc zprostředkováno v konkrétním politickém programu – poskytovalo jakous takous šanci úspěchu; jestliže obsahovalo nebo se zdálo obsahovat naději na realizaci. Většina začala vždy jednat a žít jinak než dosud, až když nebylo lze žít a jednat dosavadním způsobem.

Charta vznikla v období absence konkrétních politických programů, v období absence vyhlídek do budoucna, aspoň v zemi samotné. Pluralita politického a světonázorového spektra Charty neznamenalá – a neznamená ani dnes – pluralitu ucelených politických směrů (natož potom pluralitu zárodků politických stran). Spíše šlo o výraz neukončeného a dosud trvajícího hledání hodnotové orientace. V tomto hledání se promítla celistvost životní a politické zkušenosti nejméně čtyř generací žijících ve společnosti, která v uplynulých 40 letech prošla několika vlnami diskontinuitního procesu. Měnily se mocenské struktury, likvidovaly se a obnovovaly dřívější instituce, měnily se vlastnické poměry a sociální struktura obyvatelstva; avšak žádná z oněch vln netrvala tak dlouho, aby stačila vymýtít civilizační, kulturní a politické dědictví před-

chozího vývoje. Každá z těchto generací, formovaná základním společným generačním prožitkem (Mnichov, válka, Únor 1948, krize zrozená stalinismem a 60. léta), byla zároveň rozdělena odlišným osudem svých příslušníků; základním dělícím klíčem bylo rozdělení na « vítěze » a « poražené », « mocné » a « bezmocné », ale mezi oběma póly byly další vrstvy. (A role se posouvaly : bezmocní zůstávali bezmocnými, anebo se do této role už narodili; ale z někdejších vítězů se o generaci později stali poražení.)

V procesu hledání hodnotové orientace byly integrovány také výsledky a pozůstatky repluralizace společnosti, k níž došlo v 60. letech, výsledky poznamenané porážkou let 1968-1969 a další zkušeností z období konsolidace. Životní bilance, snaha odevzdat plody vlastního poznání a předat zkušenosti, a také vůle k politické aktivitě příslušníků starších generací se spojily s tím, co přinášeli do společné pokladnice, z níž se zrodila Charta, ideologiemi nepoznamenaní mladí lidé, teprve začínající žít.

V Chartě je obsažena také takováto pluralita a různorodost Charty. V každém okamžiku její existence v ní současně existovaly skupiny tendující k formulování politických programů i lidé hledající alternativní formy lidské existence mimo jakýkoli establishment, a dále ti, kteří spatřovali splnění své občanské povinnosti a spoluodpovědnosti především v tom, jestliže alespoň ve volném čase budou vykonávat své povolání, z něhož byli režimem exkomunikováni. Hovoří se o skupinách, ale při bližším zkoumání zjistíme, že mezi příslušníky téže údajné skupiny existuje celá škála názorových a hodnotových odstínů.

Odlišnost skupinových a individuálních stanovisek, zkušeností a hodnotových hledisek měla celou řadu implikací. Projevovala se v podpoře určitých forem a metod práce Charty, často však také v pokusech vtisknout Chartě jako celku určitý ráz. Jednou to byla myšlenka politického hnutí, které by prostřednictvím tlaku zdola donutilo mocenskou strukturu k pohybu; po druhé koncepcie alternativního antikonsumního uzavřeného společenství; jindy zase taktika postupu založená na přesvědčení, že smysl má pouze taková aktivita, která koresponduje s mocí a vyhýbá

se konfrontací s ní.

Občas některá z uvedených tendencí určovala převážný charakter kratší nebo delší etapy vývoje Charty, nejčastěji však nacházíme v Chartě vše pohromadě : hledání politického východiska z krize systému reálného socialismu i neochotu touto věcí se zabývat jako Chartě nepříslušející (u jedněch), neaktuální a předčasné (u druhých), nebo zcela irelevantní (například u mladých z undergroundu). Podobně je v Chartě vždy současně přítomen jak zcela konkrétní, adresný protest proti bezpráví, tak filosofická meditace a historická reflexe, « neúplatné hledání pravdy », i to, co samo sebe nazývá « hledáním východiska z patologie nenávisti, jež se stala nástrojem politické moci » (Zvěřina).

Velikost Charty je v tom, že byla prosta prestižního myšlení, že nechtěla být vším (přesto se na okamžik stala průsečíkem všeho), že proklamovala i nedůležitost okolnosti, zda ten, kdo se s ní vnitřně ztotožňuje, podepsal Prohlášení či nikoli. Chartu nelze v žádné etapě její cesty obvinít ze sektářství. A její mravní základ a důraz na bezvýjimečnou legalitu ji ochraňoval před degenerací, jíž se minulosti nebo v jiných částech světa neubránily ty menšiny, které chtěly spasit lidstvo a skončily v nenávisti a v terorismu.

Režim se snažil Chartu uzavřít do bran ghetta, ale nevnutil jí mentalitu obyvatel ghetta. Pro Chartu se stalo samozřejmým, že se od ní oddělovaly a osamostatňovaly (nebo jen autonomizovaly) skupiny a iniciativy, pro které byl z nějakého důvodu rámec Charty příliš úzký nebo naopak příliš široký, jež se zabývaly činností, pro kterou by se v Chartě nenašel obecný konsensus, anebo jež Chartu činila příliš zranitelnou ze strany moci. Stalo se přirozeným, že Charta volala na poplach na obranu autonomních občanských aktivit, které se realizovaly zcela mimo její rámec (diskuse o ožehavých problémech minulosti, vydávání náboženské literatury skupinou katolických aktivistů). Znovu a znovu se zřfkala činnosti ve « sféře politické jako smysl Charty překračující » (prohlášení mluvčích z 1. února 1980), ale současně proklamovala nedělitelnou solidaritu s těmi občany, kteří « legálně hledají politická východiska

ze současné situace československé společnosti » (tamtéž).

K legitimitě plurality a různorodosti Charty, k její proměnlivosti, dané proměnlivostí situace i složek Charty, patřily neodmyslitelně diskuse a polemiky uvnitř Charty. Nešlo o střetávání politických programů a filosofických směrů. Byly výrazem onoho tápavého hledání hodnotové orientace v bezradném světě; sublimovaly do nich rozdíly životní zkušenosti, temperamentu a životních postojů lidí hledajících odpověď na otázku, co má smysl udělat « tady a teď »; byla v nich obsažena také ve vlnách se vracející úzkost, ba i zoufalství, že tíha tradice a panujících poměrů je nad síly současných Sisyfů. Základním rysem diskusí a polemik nebyla tolerance, té se všichni v Chartě teprve učili. Na prvním místě stála snaha o obnovování konsensu o tom, jaké konkrétní cile a formy aktivity jsou možné na základně společenství Charty, jakož i o tom, co už s ní není totožné, například « druhý politický život », třebaže je výsledkem existence Charty.

Navzdory rozrůžňování, krystalizaci vyhraněnějších politických skupin (např. nezávislých socialistů), přes spory a polemiky, které někdy překročily hranice tolerance, navzdory občasnému podezřívání (např. vůči skupině tzv. eurokomunistů) byl zatím vždy konsensus nalezen; Charta se nerozpadla na jednotlivé skupiny a proudy žijící mimo sebe jako v době « před Chartou ». Občas k tomu přispěl režim sám; ne jeden persekční úder pomohl překonat následky nepříjemné kontroverze uvnitř Charty a nová vlna solidarity zacelila hrozivé trhliny. Nejsilnějším faktorem obnovování konsensu však bezpochyby byla snaha nepromarnit přednosti získané sblížením dříve atomizovaného úsilí.

Přesto nepochybuji o tom, že Charta 77 v té podobě, jak ji známe za uplynulá čtyři léta, je společenství přechodné, a že ztratí svou nynější integrační funkci, jakmile – někdy v budoucnu – dojde k významnějším společenským pohybům v zemi na širší politické nebo společenské základně.

Tím se konečně vracím k otázce položené na začátku tohoto oddílu. Zdá se být mimo pochybnost, že navzdory všemu, čím Charta obohatila československou skutečnost a naše poznání,

jsme po čtyřech letech její existence chudší o jednu iluzi : že by z ní mohl vzejít podnět k společenskému pohybu většího rázu. Soudím, že od Charty 77 nevede přímá cesta k překonání totalitního režimu, přímá cesta ve smyslu jakéhosi « buněčného dělení » Charty do zárodků demokratických struktur, jež by se staly počátkem « nové občanské společnosti », jak se psalo v euforii roku 1977 a 1978 (a jak jsem o tom uvažoval na základě úvah domácích autorů také já sám).

Cituji Václava Havla, jeho « Moc bezmocných », protože výstižněji to už nelze říci : « Nikdo zatím nemůže přesně vědět, co vystoupení Charty, její existence a její práce vyvolávají ve " skryté sféře " a jakým způsobem se v ní zhodnocuje pokus Charty rekonstituovat v Československu opět občanské sebevědomí. Tím méně je možné předvídat, zda, kdy a jakým způsobem se tento vklad někdy promítne do nějakých faktických politických proměn. » Píšu tyto řádky více jak dva roky později než Havel svou studii a dovoluji si menší míru pochybnosti a určitější tvrzení. Soudím, že Charta a jí podnícené nebo obohacené autonomní aktivity vykonaly a vykonávají z hlediska budoucních politických změn velkou přípravnou a rekultivační práci.

Jak mnoho této práce bylo vykonáno, to se ukáže a zhodnotí až v okamžiku akutní krize systému, kdy se mocenská struktura sama otevře změnám, anebo bude postavena před nutnost s těmito změnami se vyrovnat. Podnět ke změnám přijde odjinud než z hnutí za lidská a občanská práva; nebudou tedy výsledkem bezprostředního vlivu a působení Charty, VONS, nezávislého písemnictví všeho druhu. Avšak kvalita těchto změn v budoucnu bude spoluurčována výsledky přípravné práce v onom období znehybnění a zmrtnění, zdánlivého vakua, ve skutečnosti v období vyplněném zachovným, regeneračním a rekultivačním úsilím. Bude spoluurčována výsledky hledání těch, kteří nerezignovali včera a dnes, kdo odmítali pro neslučitelnost se svým svědomím nebo z jiných důvodů žít ve lži, kdo šli cestou svého občanského práva a povinnosti. Třebaže se to většině současníků zdálo být jen nebezpečné počínání hrstky pošetilců.

Připomínám si slova, která napsal koncem roku 1980 jeden z nejbystřejších analytiků československé současnosti Milan Šimečka v samizdatovém eseji « Československé Polsko, polské Československo » : « Celé generace vzdělanců ve východní Evropě zmařily své životy ve službách mocenských elit, popřely pochybnosti a znásilnily podstatu vzdělání. Dobrovolně či v kleštích existenciální volby, v ideologickém poblouznění či v přetvářce – odmítly výzvu rozumu. Menšina trvala na svém, ale ani ona nebyla ušetřena úzkosti z toho, že trvání na elementárních pravdách evropské vzdělanostní tradice je zbytečné, protože naráží jenom na netečnost. Polské léto setřelo pochybnosti i úzkost, protože zhodnotilo takové postoje dějinným pohybem. Potvrdilo se přesvědčení, že když nic jiného, je povinností intelektuála aspoň popsat situaci v sociálním společenství, ve kterém žije. Ukázalo se, že není beznadějně čekat na to, až sociální společenství takové analýzy použije. » Šimečka sám, ač si je vědom všech slabín a exkluzivity existenciální revoluce, je rozhodnut žít jako « normální člověk i v té nejnenormálnější době » . To, co napsal o menšině mezi vzdělanci, lze vztáhnout *mutas mutandis* na celé spektrum aktivní menšiny, protože ať intelektuální, ať ostatní aktivita této menšiny přispívá k analýze sociálního společenství a k hledání cest ze znehybnění.

Nechci v žádném případě srovnávat situaci v Polsku a v Československu, je rozdílná nejen historickým pozadím a tradicí, ale i situací a atmosférou, za nichž obě země vstupovaly – každá jinak – do sedmdesátých let. Stejně tak nemyslím, že dějinný pohyb polského léta 1980 zaplašil už všechny pochybnosti Poláků samotných; tím méně pak úzkosti a pochybnosti těch, kdo se táží po budoucnosti v Československu.

Úzkost a pochybnosti zůstávají. Bylo by jich však více, kdyby nebylo oněch čtyř let Charty a toho všeho ostatního, co dnes existuje jako její trvalý vklad do budoucnosti. Maně si připomínám věty, jimiž jsem uzavíral před deseti týdny vánoční pozdrav svým přátelům v Československu : Ať je kdokoli jiného názoru, já sám jsem přesvědčen, že se za ty čtyři roky udělalo velice mnoho. Kdo to nevidí, je buď strašlivě unaven, a odtud zoufalý, anebo

nemá záchytný bod, z něhož by byl s to obhlédnout vykonané dílo a posoudit rozdíl mezi dneškem a mezi včerejškem před čtyřmi lety. Udělalo se mnoho velkého a ještě více drobné práce. Je vyčištěno spáleniště, zorán úhor, je zaseto. Je přemostěna propast, která se nás zdála oddělovat od jakékoli smysluplné budoucnosti. Jistěže bude budoucnost vypadat zcela jinak než naše představy o ní; konec bude jiný, než s čím s vyšlo na cestu. A budoucnost budou vytvářet také jiní lidé než ti, kteří doslova svými těly stavěli onen pomyslný most. Ale příští čas bude mít z čeho vzejít.

Hannover 14. března 1981

Ivan Medek

Přátelé , nemyslím si , že bych vám mohl říct něco , co už nevíte ale k tomu , abychom se mohli pokusit o souhrnný pohled na situaci v Československu kolem Charty 77 , bude možná zapotřebí pár slov o tom co předcházelo . Nejen Chartě .

Víte , že Mnichovem skončila v ČSR možnost přirozeného vytváření politické opozice . Například zákaz komunistické strany byl výsledkem mezinárodního tlaku a ne jen spontánním rozhodnutím vlády druhé republiky . Bez ohledu na to , zda se nám to líbí nebo ne , musíme přiznat , že jedna část tehdejší politické struktury byla z veřejného života vyloučena ještě dřív , než přišli Němci .

Po okupaci byl politický život u nás zlikvidován úplně . Zároveň se však situace zjednodušila a opozice proti nacistické okupaci vyrůstala z jiných než ze stranických pozic . Začala válka , každý věděl , že jednou skončí , nepřítel byl všem společný a známý . Nikoho nenapadlo , že by odboj měl být diferencován podle toho , zda ho dělají lidovci , národní socialisté nebo agráři , či kdokoliv jiný . Víím , že to není zcela přesné , protože právě komunisty to napadlo ale pro charakter odboje jako všennárodní věci to nebylo podstatné .

V exilu byla situace podstatně jiná . Odboj diferencován byl už prostou skutečností , že měl dvě centra . Londýn a Moskvu . Výsledek – Košický program – zaměnil přirozenou jednotu národa za války za umělou jednotu Národní fronty . Předem určené strany se vzájemně dohodly na prostoru ve kterém budou pracovat co je dovoleno , co ne a hlavně , kdo je a priori vyloučen .

Co se stalo v zápětí , všichni víme . Členové stran , které nebyly do politického života přijaty / hlavně agrární strany / , vstoupali jinam . Paradoxní bylo / je to můj osobní názor / , že ti z nich , kteří vstoupili k národním socialistům nebo lidovcům většinou spíš mlčeli , protože se báli , že jim bude z druhé strany vyčítána jejich politická minulost , zatím co ti , kteří byli / s otevřenou náručí / přijati komunisty , projevovali od počátku aktivitu . Byli vítáni , protože přinesli rozšíření členské základny KSČ , ale

je otázka , zda právě tím nenarušili tzv. ideovou jednotu strany , tak jak ji KSČ koncipovala v první republice a jak s ní vstupovala do odboje .

Prakticky už v roce 1945 došlo tedy k takovému pomí-
chání politické struktury v Československu , že bylo skutečně
těžko hovořit o nějaké stranicky nebo ideově formované opozici .

V Národní frontě to ani dost dobře nebylo možné .
Všichni seděli u jednoho stolu a věděli , že i kdyby se snad někomu
podařilo vyhrát třeba volby , budou tam potom sedět s ním ti
ostatní také . A ostatně někoho jsme přece už vyloučili , a to
předem .

Národní fronta byla spojena myšlenkou uzavřenosti ,
měla společné cíle , ale také společný hřích . A to někdy společnost
sjednocuje daleko lépe , než krásné myšlenky o budoucím uspo-
řádání .

Přišel Únor . Kdo prohrál a kdo vyhrál ? Prohráli snad
nekomunistické strany a vyhrála KSČ ? Prohrála myšlenka demo-
kracie , a to totálně .

Politické strany přestaly být součástí politické struktury
v klasické slova smyslu . Přestaly být vlastně stranami . Ztratily
smysl . Ty tzv. opoziční proto , že jim to komunisté nedovolili ,
a KSČ proto , že už dříve nebyla politickou stranou jako živým
organismem , ale uzavřenou strukturou , řízenou z Moskvy . Byly
prohrány všechny možnosti politického života , jak jsme jim do té
doby byli zvyklí rozumět .

Uvědomovali si to brzo všichni politicky myslící lidé .
Nejen z okruhu nár. socialistů , lidovců nebo sociálních demokratů ,
ale i mnozí komunisté . Ti nejen proto , že se domnívali , že by
strana měla svoji uzavřenou a opozici nepřipouštějící politiku
dělat lépe . A také nejen proto , že věřili , že by nemělo docházet
k procesům , nebo že by kulturní život měl být otevřenější a svo-
bodnější , ale především proto , že museli cítit úzkost z budoucnos-
ti . Všichni zprava a mnozí i zleva viděli , že se vytváří mrtvá spo-
lečnost .

Docházelo / tajně / k nejrůznějším schůzkám . Uvažo-

valo se , co by se dalo dělat , ale málokdo spoléhal na to , že by bylo možné politický život v Československu obnovit prostě na základě předúnorového stranického seskupení . Jedni se domnívali , že jediné možné řešení do budoucnosti je vytvoření takového „ demokratického společenství ” , ze kterého by byla tentokrát / pro změnu / zase vyloučena KSČ , protože je zločineckou organizací . Na opačné straně se pomalu rodil názor , že komunistická strana bude muset být nějak „ vylepšena ” a pak vytvoří prostor pro politickou pluralitu , bez ohledu na to , zda půjde o politické strany / pořád ta otázka kolem sociální demokracie / .

V mnohém dostala situace po r. 48 podobný charakter , jako měla za války . Etické prvky , sjednocující společnost v odporu proti totalitě , se staly rozhodující složkou jak v debatách , tak při vytváření nejrůznějších seskupení . Tragické následky represí / vězení , tresty smrti / proti takto formované opozici jen potvrzovaly , čeho se režim nejvíce bojí . Všichni víme že podobné úvahy se začaly po roce 48 objevovat i mezi některými členy KSČ . Samozřejmě , měly velmi protichůdný charakter . Velmi mnoho lidí ve straně zůstávalo / nebo do ní vstupovali / s přesvědčením , že je třeba dělat dobrou práci a zabránovat tomu , aby se stalo něco ještě horšího . Jiní uvažovali , že jediná možná cesta k nápravě nevede zezdola , ale přes mocenské struktury , formou jejich postupného proměňování . Hledaly se nové pohledy na otázky struktury myšlení a mnohdy se dotýkaly i principiálních otázek pojetí marxistické filozofie .

V roce 68 se ukázalo , že tyto skupiny mají určitou autoritu nejen ve vlastní straně / KSČ / , ale i v celém národě . Zdálo se , že společnost je na nějaký čas ochotna přijmout jako řešení alespoň určité , byť omezené uvolnění prostoru .

Do toho pak vstoupila na čas i iniciativa torz politických stran , pokud tak můžeme nazvat skupiny vystupující pod jmény ostatních stran tzv. Národní fronty . Přicházely s novými / často zajímavými / programy , velmi se rozšířil počet jejich členů , ale zároveň zůstali na místech i ti staří to jest ti , kteří tyto „ strany ” udržovali po Únoru . Jistě , mnohé bylo i tam možno na jaře 68

změnit , ale naděje , že by se tyto strany staly spolutvárci politiky , opravdu mnoho nebylo . Především proto , že jako strany , to jest jako živé politické útvary , byly dávno mrtvé . Ztratily smysl , a tak nakonec drobné rozpory v ideologii tzv. opozice z roku 1968 opět vyústily v podivuhodnou jednotu , když šlo o postoj k otázce možného obnovení sociální demokracie : nedovolit , nepřipustit .

Osobně myslím , že všechny tyto spory ale veřejnost moc nezajímaly . S daleko větším ohlasem bylo přijato založení KANu a K 231 a hlavně se zdá , že stále víc ožívala potřeba široké báze morální opozice proti totalitarismu , ať už je míněn jakkoliv .

V jistém smyslu lze mluvit o národní jednotě , která pak dostala podivuhodný / a světem respektovaný / výraz hlavně po srpnu a stala se doslova politikem , ovlivňujícím dokonce svým způsobem i postup sovětských úřadů . Nebýt této jednoty , byla by pravděpodobně / snad s jistotou / dělnicko—rolnická vláda nastoupila svoji práci .

V této / byť i jinak formované / jednotě byla naděje a snad v ní bylo možno hledat i cestu do budoucnosti . Nikdo z nás si tehdy už nepředstavoval že , to za dva , tři roky praskne ” . Takové klasické myšlení z let 48—9 se už do naší společnosti nevrátilo a naopak nastoupilo vědomí , že je před námi neobyčejně dlouhá cesta , na které jsme společně , ať už doma nebo v exilu .

Smířit se s vědomím dlouhého trvání by bylo málo . Od počátku jsme si byli vědomi , že je třeba něco dělat . A hledat cesty . Byly různé . Jiné například v době studentských stávek na podzim 68 , jiné po smrti Jana Palacha . Ale i tehdy stále ještě bylo možno ledacos dělat i veřejně . Samozřejmě , že bez ohledu na nějaké pozůstatky stranických seskupení . Šlo o něco daleko důležitějšího : O možnost nalezení společných jmenovatelů pro společnou / a trpělivou / práci .

Už před rokem 68 se začaly rýsovat a pak na jaře vyvrcholily pokusy o dialog mezi různými názorovými skupinami , zejména mezi křesťany a marxisty . Tyto dialogy probíhaly veřejně , měly velký ohlas a , řekl bych , byly prospěšné oběma stranám . Dialog je vždycky prospěšný oběma stranám . Pokud jsou schopny ho vést .

Po roce 69 pokračovaly diskuse / samozřejmě neveřejné / dál a zároveň si všichni uvědomovali , že se musí udělat něco s vlastním způsobem politického myšlení . Především probíhala a stále ještě probíhá diskuse mezi bývalými členy KSČ . Snad se nemýlím , pokusím-li se je rozdělit do tří skupin . Jedna z nich je přesvědčena o možnosti reformy zevnitř . Pak by i v budoucnosti mohla být KSČ jakousi vedoucí složkou , která by ostatním politickým silám zaručovala určité / omezené ? / pole působnosti . Druhá uvažuje o práci KSČ v budoucnosti jen jako o jedné ze složek politické struktury , ale boj o vedoucí / a tím o suverenní politickou moc / nevyklučuje . A pak zbývá třetí skupina , která stranu považuje prostě za normální součást politického života , ale z jejího programu snahu o nastolení vlastní vlády škrtná . / Je ovšem otázka , zda by to pak byla komunistická strana . / Všechny tyto skupiny / dlužno přiznat , že nevelké / spojuje vědomí , že se něco musí stát , protože tak , jak to dělá strana a vláda , to určitě nejde .

Mluví-li o malých skupinách mezi bývalými komunisty , je třeba přiznat , že i mezi nekomunisty se opozice nedostala nikdy na skutečně široký základ . Ale o to také nešlo . Daleko důležitější a zajímavější se ukázala iniciativa mnoha výrazných osobností , zejména z oblasti kultury . Vzpomínám zejména na řadu Vaculíkových fejetonů a na celou tvorbu Václava Havla , v první řadě na jeho známý dopis prezidentu republiky , který otevřel novou kapitolu .

Ze zdánlivě okrajového popudu , vysloveně protiprávního procesu se skupinou mladých hudebníků Plastic People , vyšla jedna z prvních společenských akcí , při nichž se sešli lidé z obou , lépe řečeno ze všech táborů . Za mladé muzikanty se postavila řada významných osobností českého kulturního a vědeckého světa . Je pravda , že se našlo i dost lidí , kteří se tehdy a pak později i při podepisování Charty 77 podívovali nad tím , že se z procesu s Plasty dělá tak velké politikum , když se před lety neprotestovalo v jiných a daleko horších případech porušení práva . Ale copak někdo může říct , nehajte tyto lidi , když jste nezvedli ruce proti procesům s Horákovou , katolíky atd ? Nejde

jen o to , zda to tehdy bylo možné . Já si myslím , že otázka zrání společnosti spočívá v tom , kdy si lidé uvědomí , že proti jakémukoliv bezpráví je třeba něco dělat , bez ohledu na to , zda se toto bezpráví jeví jako relativně menší než to , které předcházelo .

Vědomí , že nelze mlčet , přivedlo pak několik lidí k pravidelnějším debatám . Jejich program se dotýkal zásadních otázek . Výsledkem těchto úvah byla pak na podzim 76 první koncepce , později přesná formulace i nalezení názvu pro Chartu 77. Nikdo , kdo Chartu 77 podepisoval , nevstupoval do této iniciativy s představou , že by měl cokoliv slevit ze svých politických stanovisek , stejně tak , jako nikoho nenapadlo , že by je snad měl ostatním vnucovat .

Charta nikoho „ nesjednotila ” , ani sjednocovat nechtěla . Jsou a budou v ní lidé nejrůznějších osobních a politických přesvědčení . Je to pokus o vytvoření skutečně svobodného společenství lidí , kteří spolu pracují , solidarizují se nejen mezi sebou , ale se všemi , a to především tak , že na sebe berou závazek nastavovat společnosti zrcadlo – což je jedna z mála forem dialogu , který je s vládou ještě možný . Samozřejmě , neočekáváme , že nám bude odpovídat . Ale nechceme se vzdát možnosti neustále moc oslovovat , kritizovat , poukazovat na rozpory mezi zákony a jejich plněním a ukazovat to všechno společnosti doma .

Do politické struktury Československa přinesla Charta něco zcela nového . Především vědomí že je možné a nutné dělat konkrétní , malou , často nenápadnou , ale důležitou praktickou politickou práci například v oblasti kultury , pedagogiky a všech ostatních paralelních strukturách / a tyto struktury vytvářet / , a přirozeně zejména tam , kde jde o pronásledování lidí , jako to dělá Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných atd . To všechno lze dělat , aniž by vůdčí motivy této práce rostly z pohnutek politicko-ideologických nebo dokonce stranických . Naopak . Sjednocujícím prvkem se staly momenty etické . Formuloval je přesně a jasně prof. Patočka . A jsou to ony , které dávají Chartě smysl , sílu a trvalou životnost .

Myšlím , že mohou dát smysl i naší práci zde a spolu-

práci s domovem : Ne proto , abychom rozpory mezi lidmi sma-
závali , ale abychom se naučili spolu nejen hovořit , nýbrž také
něco společně a pro domov dělat .

Zdeněk Mlynář

Já bych chtěl na to , co tu říkal Ivan Medek , navázat z jiného hlediska . Ivan Medek tu hovořil o problému opozice proti totalitarismu různé provenience z hlediska vytváření morálních protilátek , které lidem umožňovaly přežít fašistické totalitní režimy a umožňují přežívat i komunistické totalitní režimy . S Ivanem jsme se předběžně dohodli , že já tu budu věnovat pozornost jinému hledisku , hledisku po výtce politickému . I z tohoto hlediska se dostaneme k problematice , která je dnes uvnitř Charty velice živá . Pohled na problematiku Charty z tohoto hlediska bude zároveň ovšem nutně pohledem kritickým .

Stručně řečeno : u nás tradičně známá skutečnost , že místo politicky organizované opozice a místo promyšlené opoziční politiky se mnohem spíše objevuje morální protest , není ve všech ohledech přednost . Dělat z toho vždy a ze všech hledisek přednost – to by znamenalo dělat z nouze cnost . Souvisí to jistě s hlubšími problémy české i slovenské společnosti , s jejími dějinami . Samostatná národní a zároveň státní politika je vlastně něco , na co nejsme navyklí , je to něco , co vlastně existovalo jen velice krátce mezi léty 1918 a 1938 a zcela krátce po válce a co má předchozí tradici až někde před těmi třemi sty léty , kdy zase ještě národní a zároveň státní politika neexistovala v tom smyslu jako později . Kulturní vývoj a morální postoje substituují u nás vlastně tradičně politiku a politicky formulované požadavky .

Myslím si , že i v těch momentech , o nichž hovořil Ivan Medek , lze tuto tendenci sledovat . Například i v povaze antifašistické aliance u nás – alespoň v domácím odboji – jakožto především morálně–politické jednoty , kde se , jak říkal Medek , příliš nevažovalo o stranickém hledisku , se to asi projevovalo . Znamenalo to nakonec také minus v poválečném vývoji , protože politické problémy a politické zájmy tu nebyly vždy jasně formulované . Když pak opravdu politické a mocenské rozpory vtrhly na scénu , byli na ně nejlépe připraveni ti , kdo vlastně už v dobách oné morálně–politické protifašistické jednoty tak docela v této jednotě nenechali rozplynout svoje politické , stranické zájmy . To byli

především komunisté , pro něž byla tato jednota vždy přechodnou vývojovou fází , prostředkem k zajištění vlastní stranické politiky , nikoli konečným nadstranickým účelem . Pro komunisty to byl problém taktiky – a nakonec jim to vyšlo . Samozřejmě , jejich úspěch musil mít i jiné podmínky , ale měl i tuto .

Myslím si , že tento problém se nemá podceňovat nikdy , kdy jde u určitého hnutí zároveň o hnutí politické , a nemá se tedy podceňovat ani dnes v Chartě . Nechci tím ovšem dávat zapravdu určitým malým skupinám , které se i tam řídí jakousi sektářskou a jakoby revoluční ideologií a chápou cíle Charty jen jako jakési cíle přechodné etapy , po níž se připraví teprve skutečné revoluční změny . Tyto skupinky nemají podle mého soudu dnes v Československu vůbec žádné jiné předpoklady k tomu , aby nakonec jejich ideologické koncepce zvítězily , takže je , bohudík , nečeká ani osud komunistických marxistů z poválečného období . Chci tím jen říci , že úspěchy na poli morálního působení nemáme ztotožňovat s úspěchy opozice skutečně politicky myslící a působící . Pokud je opozice v totalitním systému opravdu efektivně schopna hájit určité morální zásady , má jistě vždycky ve společnosti značnou odezvu . Protože totalitní systém znamená v povědomí lidí vždy morální pád , nadřazení hrubého konjunkturalismu všemu ostatnímu , všem ostatním hodnotovým žebříčkům . Totalitní systém mimo jiné vždy znamená pád hodnotových struktur , vytvořených v systémech jiných . Opozice , která se opírá o jiné hodnotové struktury , je vždy svým působením silná . A dovede-li své morální , hodnotové orientace působivě demonstrovat , je na tomto poli totalitním režimem vlastně neporazitelná .

Je to však neporazitelnost morálního protestu , působivost výkřiku ponižovaných a spravedlivých . Ale to znamená , že při tom systému , který nemůže morálně zvítězit , nemůže existovat a nutit 99,9 % národa žít ve svinské morálce , kterou plodí . Tím , že malá skupina lidí ukazuje , že je možné žít i morálně jinak , se problém pro tu obrovskou většinu ještě neřeší . Neboť ta malá skupinka může žít jinak jen za určitou cenu – a ta je taková , že právě jen menšina ji je s to zaplatit .

V tom je podle mého soudu jeden z důležitých problémů nejenom Charty 77, ale vůbec tzv. disidentství v sovětském bloku. Co se tam stalo, co se změnilo od Stalinových dob? Myslím, že to lze zjednodušeně a stručně říci asi takto: Sovětský totalitní systém se po svém „demokratizoval“ a už zhruba deset let je ve fázi určité stabilizace. Jistě, nedosáhlo se tu ani toho, co ve svých projevech kdysi formuloval Chruščov, a tím méně se dosáhlo toho, co si představoval Dubček. Ale došlo tu k jakési změně, ten klasický stalinismus, který tam kdysi byl, už není. Například celý problém disidentství by v padesátých letech prostě neexistoval, poněvadž disidenti by seděli v kriminálech nebo byli popraveni. Sotva lze tvrdit, že tehdy neexistovali lidé se stejnou odvahou a stejným smýšlením. Dnešní disidentství může existovat nejenom proto, že má odhodlané nositele, ale také proto, že totalitní systémy sovětského typu se cítí stabilizovány a nemyslí si, že toto disidentství je pro ně životně nebezpečné. Tyto systémy se necítí ohroženy ve své existenci už tím, že někdo vysloví opoziční názor. Kdysi, původně, se toho více bály. V krizi, kterou prodělaly po Stalinově smrti, si však ověřily, že to samo o sobě pro ně není životu nebezpečné, neboť se opírají o něco jiného, než je neporušitelná víra v komunistické ideje. Nevadí, že někdo nevěří. Nevadí ani zásadně, jestliže malý počet lidí to vyslovuje. Vadilo by až, kdyby příliš velký počet lidí říkal cosi nedovoleného a opozičního. U malých menšin se za to nemusí hned zavírat, neřku-li popravovat.

Totalitní systém tedy našel určitou míru, sám vymezil určitý prostor, v němž dovoluje chovat se i jinak, než jak to oficiálně vyžaduje. Ovšem za to se musí platit. A cenu stanoví politbyro ve spolupráci se státní policií v každé zemi a pro každou určitou dobu. Na jaře může být jiná než na podzim – to se prostě mění podle potřeby. Momentálně je ta cena v Československu taková, že si své opoziční a disidentské názory můžete psát na stroji a je při tom celkem jedno, budete-li vycházet z hodnotových orientací křesťanských, liberálních, nebo třeba reformně-komunistických nebo trockistických – ale budete za to platit tím, že nedostanete

žádné jiné zaměstnání než fyzickou práci , že děti nepůjdou studovat , že budete šikanováni stovkami administrativních opatření . A budete-li z nějakého důvodu zvláště nepohodlní , pak se třeba probudíte v noci zmláceni u Nového Strašecí jako Ivan Medek , nebo vám stát dovolí i emigrovat . A když vám to nebude stačit anebo když se policie jinak rozhodne , můžete také skončit v kriminále na několik let . Ale to už opravdu nepostihuje tisíce , spíše desítky .

Pro dnešní poměry v Československu to všechno znamenná , že tato cena za možnost být disidentem zaručuje , že tuto možnost nevyužije více než několik set či nějaká tisícovka lidí . V momentě , kdy by se ukázalo , že širší společenské vrstvy jsou ochotny riskovat a platit tuto cenu – musí se – alespoň já si to myslím – začít například víc zavírat . Tolik , až to zase ty širší společenské vrstvy odstraší .

V tom je tedy problém politicky motivované represe dnes jiný než za Stalina . Tehdy režim skutečně usiloval o to , najít každého jednotlivce , který je nebo potencionálně může být proti němu , a vyřadit ho , zavřít , likvidovat . Teď se orientuje spíše na jakousi všeobecnou prevenci – a jenom tu a tam ukazuje , že i zavřít je možno . Ale dělá to výběrově , pro zastrašení ostatních . Princip při tom ovšem zůstal týž : není možno dovolat se práva , politická moc represe provádí podle toho , kde se jí zdá , že to potřebuje a způsobem , který si libovolně volí .

V této situaci je jistě velice důležité , že existuje morálně–politický odpor , že nějaká menšina prakticky ukazuje , že člověk nemusí jít jako dobytek na porážku , že může – byť za jistou cenu – žít a chovat se jinak , lidsky důstojně . Ale fakt , že v tomto směru má protitotalitní opozice určitý úspěch , by nám podle mého soudu neměl zastírat – ať už doma nebo tady venku – celou řadu jiných neúspěchů . Protože naděje na změnu systému přináší jenom to , co šířeji a jinak , než režim sám plánuje , ovlivňuje celou československou společnost . Myslím , že právě tady někde je bod , v němž se hledisko morální stýká s hlediskem politickým .

Jistě , právě toto překročení mezí , které režim povoluje , s nimiž předem počítá , bylo podstatným rysem situace , kterou vytvořila Charta 77 hned při svém zrodu . Když se Charta ohlásila svým „ Prohlášením ” v lednu 1977 , koloval brzy na to jeho text v desítkách tisíc exemplářů mezi lidmi . Připočítáme-li ještě to , že text se četl ze zahraničního rozhlasu , lze říci , že prakticky nebylo člověka v těch vrstvách , které jsou nějakým způsobem politicky aktivnější , který by vůbec nic o Chartě nevěděl .

To nebyla ovšem zásluha těch 240 - ti původních signatářů , byl to výsledek souběhu různých okolností . Sám režim udělal svou bombastickou kampaní proti Chartě tehdy mimořádně mnoho pro její popularizaci . Normální člověk – k tomu pojmu normálního člověka se dnes uvnitř Charty vedou debaty , ale bez ohledu na to on existuje – si tehdy řekl : A hele , tak tady někdo po létech najednou zase říká režimu , vy lžete , není to pravda , co po světě o sobě vyhlášíte ; lidská práva jsou tu jen na papíře ! A pak s napětím sledoval , co bude dál , jestli se to smí , jaká bude cena za tu nehoráznost a zda se něco změní a jak .

A tohle napětí , které trvalo , než se odpovědi na tyto otázky pro normálního člověka vyjasnily , než se ukázalo , že se to sice smí , ale za cenu , která je taková , že to udělá jen pár stovek lidí a že pro ty ostatní se toho moc nezmění – tohle napětí vytvářelo stav , kdy doslova většina národa si řekla : když už nic neriskujeme , tak aspoň to ale nechceme nějak poškodit . To byla doba , kdy na celé řadě závodů i jiných pracovišť ztroskotaly pokusy manifestačně odsoudit Chartu 77 ; našli se lidé , kteří měli odvahu žádat , aby se text napřed přečetl – a tak nakonec odsuzující prohlášení tiše oštemplovaly výbory ROH a KSČ a podepsal je ředitel , žádné velké schůze se raději nekonaly .

Čin po výtce morální tak přece jen vytvářel změny v politické situaci . To ovšem bylo důsledkem právě souběhu několika faktorů , nejenom výsledkem morálního působení Charty 77 . Na tomto morálním působení se nezměnilo ani později nic . Ale ve chvíli , kdy se pro normálního člověka ukázalo , že ani jeho život , ani jeho právní postavení se nezmění , začaly politické důsledky Charty

mlčbnout . To není žádná vina Charty , ale je to skutečnost , kterou si nelze zastírat . Vedle obrovského úspěchu začala mít Charta také od té doby i ve svém vnitřním vývoji určité problémy a potíže , které podle mého soudu mají společného jmenovatele právě v tom , že se její společenské působení zdaleka neukázalo jednoznačným a jednoduchým .

Jistě , morální postoj jednotlivých lidí má vždy i politické důsledky . O tom píše například v jednom výborném , dosud nikde nepublikovaném rukopisu Václav Havel . Ukazuje tu velice působivě na to , že tzv . disidentem se vlastně může stát člověk , který neusiloval vůbec o nic jiného , než o čestný , upřímný a odpovědný postoj třeba v docela nepolitické činnosti . Není to tak , že člověk se rozhodne býti disidentem a začne podle toho psát nebo jednat . Ne , režim sám ho donutí být disidentem , protože je prostě morální člověk , který se vzpěčuje dělat cosi nemorálního , co režim od něho vyžaduje . Havel popisuje , jak sládek v pivovaru , kde Havel sám nějaký čas dělal , se už prostě nemohl dívat na to , co dělá nový ředitel – kádr ze „ zdravého jádra “ , ale blb , který prostě nerozuměl provozu . Ten sládek vůbec nechtěl být disidentem , on naopak chtěl , aby měl klid a aby jeho i jeho rodinu nechali na pokoji . Jenom kritizoval toho ředitele a navrhoval opak toho , co ředitel – protože on tomu provozu rozuměl . Měl z toho stále větší potíže a nakonec ho dohnali do situace , kdy se vzepřel a řekl : jste darebáci ! A už byl „ disidentem Východočeských pivovarů “ – se všemi důsledky .

Tamhle přikyvuje Václav Šeba . Jistě , on sám se také stal disidentem v lesním nebo dřevařském závodě na Sázavě podobně . Čili není to zdaleka problém intelektuálních vrstev . Do postavení disidenta se může dostat každý , kdo se vzepře požadavkům , které ho nutí žít podle režimem vymáhaného rituálu souhlasu se vším , co představitelé režimu dělají , každý , kdo věcné hledisko nadřadí tomuto rituálu . Může jít na prvním místě o výrobu piva a teprve až potom o morálku , která je prostě v tom , že člověk nechce udělat něco , o čem ví , že je to škodlivý nesmysl z hlediska té výroby piva . Kdyby byl úplně nemorální , tak to klidně udělá ; řekne si –

ať se ta várka zkazí a bude se z toho těšit , že už napřed ví , jak to dopadne a že ředitel je blb . Ale pokud toho není morálně schopen , prostě proto , že je dobrý pivovarník , může se nakonec stát disidentem Východočeských pivovarů .

V tomto smyslu je samozřejmě morální postoj veliká , latentně masová politická síla . Působí také tak v totalitních systémech jakékoli provenience prostě už jen proto , že v lidech se vytvářejí vnitřní zábrany jednat jenom tak , jak to vyžaduje režim , vnitřní zábrany proti tomu , čemu se trefně za války říkalo zglajchšaltování . Morální postoj může jako takováto síla zabránit velkým politickým a kulturním i civilizačním regresům .

To je zcela jasné a jednoznačné v takovém konfliktním případě , jaký popisuje Havel . Ale díváme-li se na problém i v jiných situacích – z hlediska celých dějin – není to také vždy tak docela bez rozporů . Dovolte mi tu odbočit ve zkratce – a tedy i s nebezpečím vyvolat zkreslující dojem – k problému konfliktu mezi morálním postojem jednotlivce a během lidských dějin . My máme v českých dějinách období , kdy našim lidem bylo něco vnucováno násilím , proti jejich vůli – období protireformace . Tehdejší režim jistě nelze nazvat totalitním , to tehdy ještě neexistovalo ve světě , ale pro mladého člověka byla přesto jednoznačně kladena otázka : když studovat , tak u jezuitů . Lze si docela živě představit morální problémy otců i synů , kteří stáli před takovým rozhodnutím a při tom měli po dědečkovi na půdě Bibli kralickou . A přece – díváme-li se na tu dobu dnes zpětně a historicky – sotva můžeme tvrdit , že náš národ , a to nejenom jako politický pojem , ale i jeho kultura a morálka , se uchoval jenom díky těm , kteří k jezuitům jít odmítali . Poněvadž to studium u jezuitů bylo zároveň přijímání a přetváření nějakých hodnot , ti lidé pak žili a záleželo na tom , jak se v celém dalším životě chovali a co tvořili , nebylo to prostě jen tak černobílé , jak to vypadá z hlediska ideologických doktrín . Dnes si my už nepředstavujeme českou krajinu bez baroka , patří k ní ta Boží muka , která tam kdysi vlastně našim protestantským předkům byla koneckonců vnucována násilím .

Tím nechci srovnávat věci přímo , nechci vůbec naznačovat , že

snad režim Husákův a Bilakův má civilizačně–kulturní zázemí srovnatelné s evropským katolicismem či cosi podobného . Dnes se nám celkově vnucuje něco , co je právě v rozporu s evropským civilizačně–kulturním zázemím našeho národního vývoje . Ale sama skutečnost , že problém není jednoznačně řešitelný ve prospěch postojů , které plynou z morálního pocitu jednotlivců , tím nepřestává být skutečností . I dnes probíhají naše národní dějiny jako něco hluboce rozporného , co se nedá ani v těch stránkách , kterým se vzpíráme , prostě vymazat , co bude mít rozporné důsledky a dnes sotva víme , jak bude nakonec vypadat historická systéza .

Jisté je ale to , že dnešní režim po sobě nezanechá baroko . Co zanechá – to někdy trápí i ty lepší z vládnoucích . Já ve své memoárové knížce popisuji příhodu , jak jsme v létě 1968 šli s Černíkem parkem v Lednici . Vládla tam nedělní procházková nálada , lidé Černíkovi mávali a on se nějak rozcitlivěl a najednou mi povídá : „ Podívej , tak tady ta krása vlastně zbyla po těch feudálech , a byli to vykořisťovatelé ! Myslíš , že po nás taky něco takového zbyde ? ”

Vidím , že Richard Belcredi se směje . Jemu se to směje , je potomek těch feudálů . Ale ten Černík nebyl , a on si z toho dělal starost , že je teď u moci a je otázka , jestli po něm zbyde tolik co po těch , kteří byli u moci před ním a na které on ideologicky kydá . Mně to bylo sympatické tehdy a je mi to sympatické i dnes . Neumím si ale představit , že by si někdo z těch , kdo sedí u moci dnes , dělal podobné starosti – třeba jen výjimečně , v neděli a v rozcitlivěné náladě .

Ale to jsem už hodně odbočil , dostávám se k něčemu , co nemohu v tomto vystoupení vůbec obsáhnout . Chtěl jsem jenom zrelativizovat přílišnou jednoznačnost takového přesvědčení , které si říká : na naší straně je síla morálně jednajících jednotlivců a ta musí zvítězit . Není to tak jednoduché v dějinách a nikdy nebylo . Tak tedy zpět k problémům vývoje Charty 77 . V čísle „ Listů ” , které se tu rozdávalo , je první část mého článku k těmto otázkám a nechci tu proto opakovat to , co tam je podrobněji řečeno .

Říkám tam hlavně svůj názor na politické výsledky působení Charty . V souvislosti , která nás tu teď zajímá , je důležité , že morální efekt nemusí být v souladu , ba může být v úplném protikladu k efektu politickému a naopak .

Uvedu příklad takového protikladu . Charta tím , že vznikla , vytvořila pro režim jakýsi hromosvod . Nakonec se podařilo to , co se devět let nedařilo ministerstvu vnitra ani KSČ , ačkoli o to usilovaly . Kádrováci i policajti stále říkali : my musíme diferencovat ty zavržené – ale celkem to nešlo , leda podle osobních známostí . A najednou se ti po roce 1968 poznamenaní začali diferencovat sami , vyčlenili se ti , kteří ještě teď , po devíti letech , z vlastní iniciativy dělají režimu pořádné potíže podpisem Charty . Teď měli kádrováci i policajti jasno : samozřejmě , ti nejsou ani svedení ani pomýlení , to jsou ti správní čerti !

Na signatáře Charty se tedy začala teď soustřeďovat opravdu jako na hromosvod jak propagandistická ideologická kampaň , tak také skutečné represe – až po ty kriminály . A tím se svým způsobem ulevilo mnoha tisícům těch , kteří před tím patřili do kategorie zavržených , ale teď , protože Chartu nepodepsali , přece jen do kategorie nikoli těch tolik a trvale zavržených . Jako praktické měřítko už v určitých situacích – zdaleka ne ve všech – začalo platit ne „ co dělal v roce 1968 ” , ale „ podepsal nebo nepodepsal Chartu ” .

Nahlíženo morálně , je to ovšem typický případ , kdy cosi získali ti , kteří jednali jaksi méně morálně . Ale politicky viděno je tento efekt přece jen jakýsi svérázný úspěch : těch , kdo třeba jen málo tímto způsobem získali , jejichž osud se možná o něco v určitých situacích polepšil co do možnosti práce , studia dětí a pod. , bylo nesrovnatelně více chartistů . No a co ? Chceme jim to vyčítat ?

Jako politik jim to rozhodně vyčítat nemohu , protože jako politik vidím , že se v čemsi – snad nepatrně , ale přece – polepšilo postavení velkého množství lidí . A jako ne-politik , jako zastávce určitých principů – mohu jim to vyčítat ? Vždyť snad proto jsem Chartu podepisoval , aby se všem lidem u nás žilo o něco lépe . Myslím , že ani křesťanská morálka tu nemůže obejít problém

oběti pro jiné – bez ohledu na to , zda a nakolik si tito jiní zlepšení své situace z morálního hlediska sami zasloužili . Takže situace je tu jistě velice rozporná .

Mluví o tom proto , poněvadž to podle mého soudu souvisí s problémy , o kterých se právě nyní uvnitř Charty 77 debatuje . Mám na mysli fejetonovou polemiku , která se rozvinula kolem fejetonu Ludvíka Vaculíka „ Poznámky o statečnosti ” . Ty věci budou vycházet postupně ve „ Svědectví ” , už dnes je to přes stovku strojopisných stránek a nechci tu jít do podrobností . Ale právě proto , že vycházet budou – a myslím , že je to dobře i pro nás v exilu , je z toho vidět , že v Chartě jsou živí lidé s různými názory a že se nebojí sporu – chci tu přece jen k této diskusi něco říci .

Vaculík napsal fejeton , ve kterém říká asi toto : dát se zavřít za něco , co v době , kdy mne z kriminálu pustí , už nikoho vlastně nezajímá , není dobré . Odpuzuje to normálního člověka , od kterého nelze chtít , aby riskoval kriminál a byl hrdinou . Normální člověk se nežene do hrdinství , nechtějte od něho hladovky . Chtít od něho můžeme , aby držel normu slušnosti , aby neustupoval tam , kam ví , že už jít nemá . Zhruba v tom je myslím smysl Vaculíkova fejetonu , i když touto reprodukcí jeho myšlenky jistě zjednodušuji . Proti tomuto fejetonu vznikla polemika , které se doposud účastnil asi tucet autorů . K nejpůsobivějším z nich patří Václav Havel – byť i jeho příspěvek je v rozporu s tím , jak Havel vždy vystupuje , mimořádně unesen vlastním postojem a zrcadlí zřejmě velmi obtížnou a trvale stressovou Havlovu situaci . Havel a ti , kdo proti Vaculíkovi polemizují , mají však jistě pravdu v jednom : člověk , který se v dnešním Československu rozhodne postavit se proti lži režimu , nemůže už sám ovlivnit , zda se za to dostane do vězení nebo ne . Gruša napsal „ Dotazník ” a zavřeli ho za to . Vaculík napsal „ Morčata ” a nezavřeli ho . Proč ? To přece nezáviselo na nich ani na jejich knížkách , ale na úplně jiných kombinacích , na policii a na politbyru .

Nemá tedy opravdu smysl vést diskusi o Vaculíkově fejetonu tím směrem , zda někdo nemusil být zavřen , kdyby byl býval

„ umírněnější ” a podobně . To , zda a jak proti někomu zasáhla totalitní moc , nemůže být nikdy kriteriem pro posouzení otázky , zda jednal nebo nejednal dobře a správně – z morálního ani politického hlediska . V boji proti zvlášť takové kritérium neplatí .

Vaculíkův fejeton však položil jiné otázky , o kterých podle mého soudu diskuse nejenom má smysl , ale je velmi prospěšná pro budoucí vývoj jak Charty , tak vůbec celkové opoziční práce . Jde o to , do jaké míry může onen normální člověk , o kterém Vaculík mluví , jít po cestách , které mu ukazují ti , kdo se stavějí proti totalitnímu režimu . Myslím , že je pravda , že Charta sama je dnes v určitém nebezpečí , že se změní ve hnutí , které většině společnosti bude připadat jako exkluzivní záležitost , které má jen málo anebo nic společného s životem a problémy normálního člověka . Že bude chápána jako exkluzivní menšina , která se stále víc zabývá sama sebou .

Jestliže totalitní režim zatlačí malé společenství Charty do postavení určitého gheta a v životě tohoto společenství se opravdu začnou rozrůstat rysy , typické pro gheto , pak je tu nebezpečí , že toto společenství se stane pro obrovskou většinu lidí něčím , co jakoby s nimi nemá vlastně nic společného . Že se začne vytrácet vědomí , že těch několik stovek lidí dělá i cosi pro nás , pro několik milionů . Onen normální člověk si začne říkat : tady je několik stovek lidí s jinými životy než je můj , kterým se dovoluje něco , čeho kdybych já dělal jen polovinu , tak mě zavřou . Jejich život sestává z psaní různých protestů , z hladovek a zčásti z vězení ; to já podstupovat nechci . Režim samozřejmě v tomto směru také vědomě vytváří podobnou atmosféru , snaží se právě tak líčit disidenty : jako podivný , kteří se zájmy normálních lidí nemají nic společného .

Kdyby se to režimu opravdu podařilo , přestali by pro něho být takto izolovaní disidenti vlastně nebezpečím . Dovedu si představit , že by dnešní režimy sovětského typu byly schopny takovéto izolované skupinky zařadit na místo jakýchsi oficiálně „ systemizovaných disidentů ” . Snad by se jim pak i mohlo povolit občas se veřejně ukazovat , snad i cizincům by je režim byl ochoten za

příplatek k zájezdu Inturistu nebo Čedoku předvádět . Konečně tendence k něčemu podobnému opravdu je možno pozorovat v některých dobách v případech tzv . prominentů mezi disidenty . Něco podobného ovšem přestává , jakmile disidenti srozumitelně působí ve prospěch jiných , nikoli jen sebe samotným . Konečně právě i tzv . prominentní disidenti právě tím , že své postavení začnou využívat ve prospěch jiných , obvykle svou mimořádnou „ ochranu ” ztratí .

Je velice správné to , o čem hovořil Ivan Medek , že je třeba stavět se za právo jakékoli , byť i velice malé skupiny , kde se to nezdá celkem ani důležité . S tím já úplně souhlasím . Také pokud šlo v Československu o procesy proti malým hudebním skupinám jako Plastic People se ukázalo , jak je to správné a že to vůbec nemá význam jenom pro undergroundovou hudbu . Vždyť právě tím se dalo do pohybu něco , co nakonec umožnilo vytvořit společenství Charty 77 . To neříkám teď tady jako teorii , já jsem se toho prakticky účastnil tehdy v Praze . Ale při tom všem je nutno rozlišovat . Tehdy bylo podstatné , že se nezůstalo u obhajoby práva undergroundovaných skupin na jejich existenci a svobodný projev , ale že se přešlo odtud k problému práv a svobod všech občanů , že se ukázala spojitost , nikoli izolovanost věcí , nedělitelnost práv a svobod . Kdyby toho nebylo , nemohla nakonec vzniknout právě sama Charta . Viděno v dnešní situaci : jistě je na místě zveřejnit všechno o tom , jak do domu manželů Princových vtrhla policie se psy a rozehnala koncert undergroundu . Ale při tom je nutno po pravdě vidět , že tento problém není každodenním problémem 15 milionů československých občanů . Ti si mohou říkat : to se mně vlastně netýká , já doma žádné mejdany nepořádám a dlouhé vlasy nenosím . To přece nemusejí být zlí lidé , kteří takto reagují , to vůbec nejsou lidé , kteří souhlasí s režimem , kteří netrpí potlačováním práv a politických svobod . Ale musí se najít jim srozumitelné zprostředkování mezi jejich starostmi a problémy a mezi problémy těch , na které policie přišla se psy . Ale jsou bohužel náznaky toho , že problematika , která převažuje ve veřejně sledovatelné činnosti Charty , velmi často není proble-

matikou každodenního života těch patnácti milionů .

Lidé jistě odpustí Chartě , že v praxi není s to vybojovat nějaké změny pro jejich každodenní život . Ale musí se sami stále znovu přesvědčovat , že právě za jejich každodenní život se Charta zasazuje . Samozřejmě , že každý věděl a ví o základním „ Prohlášení Charty ” a o některých jiných jejích dokumentech , že se to do života neprosadí , ale věděl také , že tu někdo řekl cosi , co se týká statisíců a někdy milionů jiných lidí . Jestliže ten někdo se začne zabývat převážně nebo jenom věcmi , které se týkají třeba jenom věznění lidí za politickou činnost – pak přes všechnu nespornou důležitost přece jenom většina těch patnácti milionů nepočítá s tím , že oni se také dostanou do vězení .

Aby bylo jasno – výslovně tu říkám , že tím nechci kritizovat práci VONS . Je to jedna z nejdůležitějších aktivit dnešního Československa , která brání jistotě policie , že věci projdou v mlčení . VONS je také specializovaný druh aktivity a proto je i spektrum jeho činnosti specifické . Mluví o tom , že vedle toho musí také hnutí , které má být hnutím obrany lidských práv , také stále soustřeďovat pozornost k tomu , jak a kde jsou porušována tato práva pro všechny , pro miliony lidí . A to je , myslím , problém , k němuž kdyby dnešní diskuse v Chartě , která se někdy jednostranně až extaticky soustřeďuje na obhajobu vyhraněně morálního postoje ke skutečnosti a na problém zda a jak v obecné podobě dělat kompromisy , nakonec dospěla a kdyby přispěla k jeho účinnému řešení , by mohl být klíčovým pokud jde o politický význam Charty 77 .

Jistě , je možno také volit jiné řešení a na politický význam Charty v praxi postupně spíše rezignovat . To je možné , snad k tomu i celá situace nutně spěje – ale pak není nutno dělat z nouze cnost . Kdyby vývoj šel takovým směrem , nedá se nic dělat a Charta také bude dál žít , ji nelze prostě už vymazat ze světa , ale nebude to politický úspěch . Namlouvat si to , nebo si namlouvat , že Charta vlastně od počátku neměla politické cíle – to je , myslím , zbytečné a odporovalo by to pravdivému pohledu .

Jistě , že my tady v exilu to nejenom nevyřešíme , ale jsme navíc

v situaci , kdy nám lidé z domova mohou říci : těm se to tam kecá . Jenomže ani za takové situace se mi nezdá , že bychom tu neměli říkat , co si o věcech myslíme . Od nikoho v Československu také nežádáme , aby otevřeně neříkal , co si myslí o kladech i záporech práce exilu .

Ale ještě několik poznámek k problému hrozícího ovzduší gheta v domácí opozici z poněkud jiného hlediska . Mluví se často o paralelních strukturách . Souhlasím s tezí , že vznik těchto paralelních struktur v dnešních post–stalinských režimech je něco nového : lidé nežijí jen pod vlivem oficiálních struktur , ale i pod vlivem paralelního informačního systému , neoficiální , paralelní kultury , žijí také politickým myšlením , hodnotami a vírou , které režim nechce , ale ony přesto existují a paralelně se rozvíjejí . To je jistě velice důležité a opozice to má podporovat . Ale podstatné vždycky je , jaký je obsah , jaké jsou výsledky práce lidí v těchto paralelních strukturách . Pro paralelní kulturu je nejpodstatnější , aby spisovatelé skutečně psali – a to ne prohlášení a deklarace , ale romány a poesii , aby jejich díla vycházela aspoň v exilu , když už nemohou doma , aby jejich tvorba se stávala prakticky působící součástí národní kultury .

Totéž platí ve všem ostatním , také ve sféře politického myšlení , všude , kde paralelní struktury existují .

Při tom všem však nezapomínejme na nebezpečí , které nutně vyrůstá z toho , že existence jenom v paralelních strukturách znamená také vždy určitou nouzi , omezené možnosti , deformaci . Podívejme se například na tzv . druhou ekonomiku v dnešním „ reálném socialismu ” , ten podivný svět melouchů , soukromného podnikání , kde se slévá jak práce , tak podvody a lichva . Je to také svého druhu živelně vznikající paralelní ekonomická struktura – ale není to struktura zdravá , je to spíše něco parazitního , co je deformováno oficiálním systémem , protože to existuje ve skulinách , vzniklých jeho nedostatky . A něco podobného – neříkám , že totéž , ale cosi podobného – může za jistých okolností hrozit i jiným lidským činnostem , které jsou zatlačeny výlučně do světa paralelních struktur .

Dnes jsou pod širokým pojmem disidentství , jaksí v nejširším slova smyslu i pod záštitou Charty , soustředěny prostě všechny různorodé aktivity , které režim nepouští do oficiálních struktur . Jsou tam – pod tlakem totalitního režimu – doslova vepčány i takové jevy , které , kdyby československá společnost byla pluralitní a demokratická , by také zůstávaly jenom marginálními společenskými jevy a nikoho by při tom nenapadlo , vydávat je třeba za součást politicky a společensky významného hnutí za občanská práva a politickou svobodu . Myslím si , že některé aktivity , které se doma takto dostanou pod široký pojem disidentství a boje za lidská práva , by třeba v dnešní západoevropské společnosti přivedly jejich nositele k tomu , aby žili v prostředí svých vlastních komun , odjeli do budhistických klášterů , nebo naopak se organizovali v různých sektářských skupinkách třeba politické levice . Nikdo by je za to nepronásledoval , nezavíral , ale také by je nikdo nepovažoval za víc než za marginální skupiny , které nevzbuzují žádný zvláštní zájem .

Mluvím o tom proto , abychom nepropadli iluzím v tom směru , že některé jevy , které prostě existují všude v industriální společnosti , mají snad v sovětských systémech nějaký zvlášť pozitivní význam prostě proto , že totalitní režim jejich nositele násilím vepčává do struktur a hnutí takového typu , jako jsou hnutí na obranu občanských práv . Z toho ještě neplyne , že takové jevy , které žádný zvláštní význam pro demokracii nemají ve společnostech demokratických , takový význam třeba v dnešním Československu získají . To všechno je třeba i v exilu velice střízlivě posuzovat .

Závěrem bych chtěl ještě poukázat na to , že nutným plodem celého tzv . normalizačního vývoje v Československu je rostoucí izolovanost našich lidí od světa , stoupající provinciálnost ve způsobu myšlení , v chápání určitých věcí . Plodem toho je i určitá provinciální naivita v pohledu na světovou politiku , na její problémy , na možnosti zahraničních politických sil , pokud jde o ovlivnění vývoje v Československu a podobně .

V prostředí zejména mladých lidí , kteří v Chartě hledají morální sílu a záštitu pro svoje svérázná společenství , vznikají úplně ne-

reálné představy o tom , co jejich problémy skutečně znamenají v dnešním světě . Vznikají představy , jakoby podobné problémy jinde snad neexistovaly . Vzniká také představa , že problém lidských práv v tom pojetí , jak si ho vytvářejí někteří lidé v Československu , je snad za hranicemi problémem číslo jedna . To ovšem není pravda ani ve smyslu hodnotových orientací ve vyspělých zemích Západu , ani ve smyslu politickém – jak v demokraciích , tak ovšem zejména v režimech třetího světa . Zejména v reálných politických silokřivkách dnešního světa je přece problematika lidských práv velmi často bohužel spíše nástrojem mocensko-politického kalkulování různého druhu – ať už na levici nebo na pravici . To všechno je doma velice často docela zkresleně viděno . A tento zkreslený , provinciálně naivní pohled na věci , který je plodem přerušené komunikace se světem , ovlivňuje nejednou určité konkrétní praktické kroky , postoje a akce lidí doma . Skupina chartistů vážně píše boxerovi Mohammedu Alimu a myslí , že dělá politický čin . Jiná skupina si myslí , že když se poselství Charty dostane na „ Bahro-Kongres ” v západním Berlíně , je to událost na Západě .

Jeden z úkolů exilu vidím proto v tom , dělat mnohem více pro to , aby se omezený kontakt se světem pro opozici doma nestával tak velikou překážkou při jejím chápání sebe sama a také poměrů v dnešním světě . Stejně tak , jako musíme pomáhat překonat omezenou možnost života a tvorby v paralelních strukturách tím , že aspoň v zahraničí vydáme knižně to , co doma mohou napsat jen na stroji s několika desítkami kopií , stejně tak bychom měli i pokud jde o pohled lidí doma na situaci venku dělat účinněji zprostředkovatele . Nejenom tedy zprostředkovávat československou problematiku do Evropy a světa , ale i evropskou a světovou problematiku do Československa .

Při této práci je pak ovšem velmi důležité to , co zdůrazňoval Ivan Medek : pracovat se k co nejvíce objektivnímu , ne stranicky zúženému hledisku . Ne jenom ve schopnosti zaujmout určité jednotné postoje ve sféře morálních a kulturních orientací , ale i v politické činnosti exilu , směřující domů . To neznamená zata-

jovat a neprojevat naše názorové politické rozdíly, předstírat nějaký neexistující jednotný politický program . Mělo by to však znamenat schopnost politického exilu sjednotit se na myšlence o nutnosti názorového a politického pluralismu a pro něj nezbytné tolerance .

Myslím , že pro nás není jiné možné základny . My nemůžeme ovlivnit to , co je dnes v Československu politickou realitou , tak jak to mohou jen lidé doma . Můžeme však ovlivňovat tím , jak v exilu budeme s to uskutečnit názorový a politický pluralismus , ne vnučený tlakem STB , ale dobrovolný , cílevědomý , z vlastního rozhodnutí . Názorový a politický pluralismus , který by nemusel mít neduhy , plynoucí z izolace od světa a z politické naivity . Aby o to exil usiloval – k tomu byla výzvou Charta 77 . Pokud to exil opravdu dokáže , může v tom být jeho pomoc Chartě .

Diskuse k předneseným referátům

Pokšťafl

V diskuzích o východoevropské problematice se setkáváme často s názorem, podle něhož dnes existuje ve východoevropských státech stabilizovaný režim, který pochopil, že ho disidentské hnutí nemůže ohrozit a že ho – na rozdíl od stalinského režimu – může dokonce tolerovat.

Domnívám se, že tato teorie je nesprávná a dokonce, že se v ní skrývá určité nebezpečí. Ústí totiž v logický závěr, že záleží na vůli současných vládnoucích kruhů, zda disidentské hnutí budou trpět, či ho zlikvidují.

Dovolte mi položit otázku : může dnešní režim zatknout a poslat do vězení třeba pět občanů ? Zajisté, že může. Může uvěznit deset či sto občanů ? Zajisté ! Není žádná politická síla, která by mu v tom mohla zabránit. Proč tak ovšem nečiní ? Domnívám se, že nejedná tak proto, protože důsledky takového jednání by byly pro něho nepříznivější, než jaké vyplývají z jeho současného jednání. Vyvolal by, podle mého názoru, ve vědomí společnosti – a nejen v jejím vědomí – takové procesy, které by ať z hlediska krátkodobé či dlouhodobé perspektivy měly pro něho horší důsledky, než jaké vyplývají ze současné situace.

Jinými slovy : dnešní forma disidence jako víceméně otevřená opozice ve východoevropských režimech není výrazem dobré či zlé vůle vládnoucích kruhů, nýbrž výrazem v podstatě reálného poměru sil mezi mocenskými strukturami a jejich nositeli a vnitřními opozičními silami, jenž je zároveň ovlivněn celým mezinárodním kontextem.

Nebezpečí či škodlivost námi odmítnuté teze spatřuji v následujícím : závislí-li rozsah, forma a síla disidentského hnutí na vůli vládců, má vůbec smysl se angažovat ? Má vůbec cenu se angažovat, pokud není naděje, že jsem – či jsme – reálnou politickou silou, která je schopna ovlivnit politické procesy, zlepšit poměry,

rozšířit prostor pro občanskou společnost, dosáhnout určitého zvratu, určité reformy a pod. ? — Domnívám se, že forma a síla disidentského hnutí je výrazem reálného poměru sil, že závisí mnoho na subjektivním faktoru této opozice a tím i na činnosti opozice zahraniční.

Druhá moje poznámka se týká již mnohokrát vyslovené myšlenky, že Charta a i jiná disidentská hnutí neusilují o nic jiného, než o uskutečnění či dodržování lidských práv, že nejsou politickou opozicí, že nesledují politické cíle. Takoveto tvrzení je možno z taktických důvodů chápat : síla disidentského hnutí a jeho menší zranitelnost spočívá v tom, že požaduje splnit to, k čemu se vláda — ať již dopisem helsinských dohod či mezinárodních paktů o lidských právech — zavázala.

Ovšem při bližším zkoumání, zbaveném taktických ohledů, nelze popřít, že zasazování se o lidská práva a o jejich respektování je forma opozice navýsost politické. A nejen tím, že v totalitním režimu jakýkoli dissent je *ipso facto* politikum, ale i z obsahového hlediska.

Stačí si uvědomit, že jedním z práv, které jsou v příslušných dohodách obsažena, je svoboda projevu, další z nich je svoboda shromažďovací. Pokud si promítneme realizaci pouze těchto práv do společenského kontextu, pak nám vychází jako výsledek společnost s pluralitou názorů a pluralitou jejich nositelů — jinými slovy pluralitní demokratická společnost.

Pokud vycházíme z toho, že lidská práva jsou v podstatě z hlediska sociálně-ekonomické základny neutrální, pak jejich realizace v Československu by znamenala možnost nastolení demokratické pluralitní společnosti při současném zachování základních dimenzí existující sociálně-ekonomické základny. Takovýto model společenského uspořádání se prakticky kryje s cílovými představami radikálnějšího proudu reformního hnutí v době Pražského jara.

Zubatý :

Osobně si myslím, že to nejdůležitější na Chartě je — a to tady vůbec nebylo řečeno — že po devíti letech byla v Československu

úspěšně vyměněna klamná ideologie zlidštěného socialismu, t. z. socialismu s lidskou tváří za politiku lidských práv. Trvalo to devět let, než se poznalo, že ten vylepšený socialismus je málo, že je třeba se dovolávat norem, které platí v Chartě Spojených národů nebo v Deklaracích lidských práv. Toto musí být společným základem, prostě podklad pro opravdový politický pluralismus. Jistě : je vynikající, že chartisté účinně a v mezinárodním měřítku poukázali na poměry v okupovaném Československu; je to ovšem koncepce defenzivní, obranná; je exilovým úkolem ji formulovat ofenzivně a to je snad nejlepší způsob, jakým my venku můžeme podpořit toto hnutí občanské svépomoci.

Novák :

Domnívám se – podobně jako dr. Mlynář – že marginalizace je jedním z nebezpečí, jež ohrožují Chartu 77. A to v tom smyslu, že by se chartisté stali jakýmsi omezeným klubem a většina lidí by se od nich distancovala. Toto je reálné nebezpečí speciálně pro československé poměry – na rozdíl třeba od poměrů polských. Bylo řečeno, že existuje jistý svár mezi hlediskem politickým a etickým. K tomuto bodu Zdeněk Mlynář dobře ukázal, že kdyby každý přijal morální hledisko, totiž odmítl žít ve lži, tak by se vlatně automaticky dostal do situace disidenta. Tím by bylo právě zamezeno nebezpečí marginalizace a exkluzivity hnutí jako je Charta 77. Ovšem předpokládalo by to, aby prostý člověk, třeba i ten pivovarnický dělník, si řekl : já lež odmítnu, a to třeba i v tom pivovaře. A dokud k tomuhle nedojde, Charta nebude mít velký úspěch.

Skutečný úspěch Charty 77, překonání nebezpečí její marginalizace, nezáleží tedy jen na Chartě samé, ale i na každém obyčejném člověku. A bohužel se mi zdá, že za současných okolností většina lidí lež neodmítnou. Prostě je schopna lež tolerovat a aspoň *pro forma* ji papouškovat. Za těchto okolností ovšem nebezpečí marginalizace a exkluzivity Charty nezmizí jenom účinkem toho, že by Charta rozšířila své pole působnosti, že by se věnovala nejen svým záležitostem (např. obraně těch, kdo jsou politicky pronásle-

dování), ale že by se zabývala více těmi každodennostmi, jak to navrhoval dr. Mlynář.

Ať by se Charta jakkoli zabývala těmi každodennostmi, nezabránilo by to nebezpečí marginalizace, pokud by lidé neodmítli žít ve lži. Je tedy naprosto jisté, že právě morální hledisko je zcela nutné k tomu, aby bylo plně zažehnáno nebezpečí marginalizace.

V referátu Ivana Medka. Souhlasím s jeho úvodem, že k chybám došlo už před Únorem 48. Ale s řadou jeho dalších tvrzení souhlasit nemohu. Např. s jeho tezí, že prý po Únoru strana (komunistická) přestala být živým organismem. To prostě přijmout nelze, poněvadž komunistická strana naopak byla po Únoru 48 živým organismem až moc ! Komunistická strana přece začíná plně žít poté, co dobude mocenského monopolu.

Dále : náš « domácí » komunismus nelze svalovat jen na sovětský vliv; byla to především záležitost československá. Na základě různých existujících historických studií lze říci – a dr. Kaplan s tím bude myslím souhlasit – že komunisté zvolili v Československu k dobytí moci takovou taktiku, která by měla šanci uspět i tehdy, kdyby nepůsobil sovětský vliv.

Nesouhlasím s Medkem, když mluví o « autoritě » složek komunistické strany v průběhu Pražského jara. Dalo by se to přijmout jedině ve zcela specifickém smyslu. Rád bych to formuloval přesně a explicitně. Je si tady třeba uvědomit, že komunistická strana má v komunistickém režimu politický monopol a vůbec všestranně sociální monopol. To znamená, že veškeré změny *uvnitř* komunistického systému (tj. pokud nepřekračují jeho rámec), musí být provedeny nebo aspoň schváleny komunisty samými.

A když i uvnitř komunistické strany se objevily některé liberálnější prvky, tak našly podporu i ostatní veřejnosti. Ovšem nazvat to autoritou komunistické strany je omyl, protože tady nebyla dána autorita komunistické straně jako takové, ale byl dán souhlas široké veřejnosti s liberalizací a demokratizací, které – kdyby byly provedeny důsledně – vedly by naopak k pádu komunistického režimu.

Co tedy říci na závěr k referátu Ivana Medka ? Myslím,

že by nebylo správné nediferencovat komunisty a nekomunisty, jako kdyby to všechno bylo jedno a totéž. Je třeba si uvědomit, že na totalitarismu měli hlavní vinu komunisté. Nikdo nepopírá, že spoluvinu měli také nekomunisté; jistě ji měli, např. v poslední době se správně upozorňuje na negativní roli Benešovu atd. Ovšem takoví lidé jako je Beneš se svými chybami, se svými omyly a iluzemi by nás k totalitarismu nepřivedli. Přispěli k němu jenom v tom, že komunistům usnadnili jeho realizaci. Souhlasím s dr. Zubatým, že dnes se v Chartě projevuje změněná mentalita oproti Pražskému jaru. Za Pražského jara ne sice většina, ale v každém případě procentuálně významná složka obyvatelstva podlehlá iluzím, že stačí nepodstatně modifikovat komunistický režim, aby se proměnil v pluralitní společnosti.

Tyto iluze dnes už sotva existují. Jisté je, že Chartisté nikoho nepřesvědčují, že jsou pro socialismus s lidskou tvář, či pro komunismus jiný než sovětský. Dali si určitý program – dodržování lidských a občanských práv v rámci stávajícího systému. My chceme ty a ty svobody, my chceme ta a ta práva atd. Čili je to program daleko realističtější a myslím jedině možný. A rozhodně žádné volání po komunismu s lidskou tvář.

Sláma

Komunistický systém deklaruje lidi jako občany. Je to tragédie a navíc se zdá, že čím déle tento systém trvá, tím méně jsou lidé schopni něco proti němu dělat nebo dokázat. Zápas se systémem vedou lidé nejenom navenek, ale také v sobě. Podlehnout nebo aspoň přizpůsobit vnějšímu tlaku – to není žádný absolutní biologický či společenský zákon. Naopak: nové generace vyrůstají v konfliktu s předchozími. Dnešní Německo je dobrý příklad a opravňuje k jistému optimismu. Národ prostě neztratí morálku jednou provždy. Mladí dospívají v opozici k rodičům, kteří se nutně přizpůsobují, chtějí přežít. Mladí jdou proti systému, způsobem jim daným – a máme tu hned nové a utěšenější výhledy. Klíčový význam budou ovšem mít vnější podmínky – tedy další vývoj sovětského imperia, ale také Západu a Třetího světa. O

nastupující české a slovenské generaci nelze ovšem říct nic určitého, pokud jde o svět, v němž žije a žít bude. Ale bude to také, aspoň trochu, svět k jejímu obrazu – a na ten lze vliv mít. Jistě nebude tato země, jakkoli malá, jen trpným předmětem vnějších sil a procesů.

Hejl

Bylo zde řečeno, že Charta oslovuje vládu okupované země a tudíž je to úsilí bezpředmětné, protože vládá nemá rozhodovací moc. Myslím, že tím bychom bezdůvodně pražský režim zprošťovali odpovědnosti. Chce režim vůbec vlastní moc? A ostatně i Polsko je okupovaná země, Maďarsko je okupovaná země – a dobře víme, jak se poměry tam a u nás liší.

Dál se mi zdá, že tady i doma nedoceňujeme, když uvažujeme o možnostech působení Charty a šíření jejího vlivu, jeden opravdu velice úspěšný tah režimu, a sice Antichartu, tedy prohlášení uměleckých svazů z ledna 1977. Vzpomínám si na tehdejší situaci. Když na Chartě chyběly podpisy třeba Wericha nebo Hrabala, ale Chartu podepsal Seifert, každý ve veřejnosti se na ty dva díval jako na ne-li eventuální signatáře, tedy jistě sympatizanty.

Dokud režim neměl těch sedm tisíc podpisů, musel přece jenom mezi těmihle lidmi našlapovat opatrně. Nebyl si jist, jestli – když ta kampaň půjde ještě dál – se nakonec nepostaví po bok Charty.

Antichartou se podařilo přesně vymezit, kde kdo stojí. Podpisy na Antichartě, to je záruka, závazné prohlášení, že se její podepisovatel nepřipojí k opozici.

Na tohle se zapomíná. A pochopitelně autorita osobností jako Werich nebo Hrabal značně Antichartu zhodnotila, což prakticky znamená, že v okruhu veřejně činných osobností už nelze čekat, že se ještě někdo k Chartě připojí. Říkám to, abychom neměli iluze. Další podpisy, další podpora pro Chartu přijde od lidí, kteří s ní sympatizují, ale nejsou víc známi a mají vliv jen v nejužším okolí. V jisté míře to ilustruje reálné vyhlídky Charty v příštích letech.

Renner

Chtěl bych odpovědět na předcházející poznámku. Mně se Hejtlův pesimismus zdá přehnaný. Myslím, že význam Anticharty přeceňuje. Mám dojem, že v tom okamžiku, kdy Charta 77 spatřila světlo světa, každý občan doma, ale také každý Čechoslovák za hranicemi si položil otázku : jak se teď zachovám já ? Jak budu já reagovat na Chartu ? (Za hranicemi to měli samozřejmě snažší.) Domnívám se, že doma skoro každý se zachoval tak, jak reagovali Werich nebo Hrabal; jenomže řadový občan se nedostal do oné trapné situace, nemusel se studem v tváři něco podpisovat. Ale možná, že jednou v jiné situaci, kdy systém už nebude mít takovou moc, aby si prostě dupnul, lidé jako Werich nebo Hrabal se zachovají jinak a naopak se k hnutí nezávislé občanské iniciativy připojí. Ostatně jsme na televizi dobře viděli ty rozpačité tváře podpisovatelů Anticharty; bylo to trapné pro aktéry této frašky, i pro diváky.

Benešová

Je také třeba si v této souvislosti uvědomit, že se po tolika těžkých letech objevili lidé, kteří byli ochotni prokázat svou občanskou statečnost. Ať už jich bylo a je málo nebo hodně, je to pozitivní a nesmírně důležitý fakt. Pro dnešek i pro budoucnost.

Kučera

Chtěl bych podotknout, že často zapomínáme na dopad jistých akcí ve smyslu duchovním. Jsme hrozně netrpěliví, chceme hned vidět určitý výsledek. Ale vlastně žádná dobrá věc není ztracena, hodnoty přetrvávají, zůstávají. Můžeme říci, že zrno musí být nejdříve zničeno, aby mohlo potom něco vydat.

Tak i ty věci, které se dnes doma dějí kolem Charty, mají hluboký duchovní význam i kdybychom se my, naše generace, neměli konce započatého vývoje dočkat. Samozřejmě, pak je zde ještě jiná záležitost, jak připoměl Zdeněk Mlynář : záleží nesmírně na úmyslu, záleží na tom, aby úmysl byl dobrý. To znamená : když se někdo za nějakou věc postaví, a jde o nesporné hodnoty, hlavně

duchovní, pak tu okamžitě existuje vnitřní oprávnění, je třeba jednat. Stane se to závazným posláním. Rozpor by byl v tom, kdyby někdo chtěl na sebe jen upozornit a neměl čistý úmysl.

Pallas

Mluví se vždy znovu o tom, jaký přímý vliv Charta má nebo nemá, ale zapomíná se na to, jak říkal Zdeněk Mlynář, že Charta provedla jakýsi nový řez společností. Nejde totiž jen o chartisty. Desetitisíce neznámých občanů, teď už nezávisle na Chartě vyvíjejí vlastní činnost, organizují spousty podniků, o kterých se ani moc neví. Společnost se prostě dala do pohybu. Něco se děje a někam to také vede. Do roku 77 vše stálo, bylo mrtvo především v kultuře. Hnulo se tím, a to je zásluha Charty, ale také těch neznámých desetitisíců – hlavně mladých. Hovořilo se o Werichovi. Ale kdo je Werich? Werich dneska, to je jeho dílo. Jestli starý pán něco podepsal, tak za to ani tak moc nemohl. Ale tím, že to udělal, vlastně znova zpřístupnil své dílo spoustě mladých lidí, kterým bylo odpírané a které je bude znova ovlivňovat. « Oni » nemohou předělat to, co on někdy Werich napsal. Takže jeden podpis, ale znovu budou jeho desky a znovu půjdou jeho hry. Je to vlastně vklad pro mladou generaci, která byla dlouho šizena, zase především kulturně. Totéž s Hrabalem. To že mu povolili vydat knížku. « Oni » nemohou víc, nevědí jak na to, co udělají, to je chyba. I na tohle si Charta posvítila a rozpaky i nerozhodnost mocných umocnila.

Mlynář :

Já jsem se snažil dělat si poznámky , je toho tu velmi mnoho .
Začnu odpovídat od konce .

K otázce Pavla Tigrida – jaký je rozdíl mezi „ pražským jarem “ a Chartou . To jsou nesrovnatelné věci . Můžeme si myslet co chceme o možnostech a omezeních pokusu „ pražského jara “ , nemusíme vůbec souhlasit s reformně–komunistickými představami – ale měli bychom všichni vidět , že rok 1968 představoval zatím nejsilnější pohyb v mocenské struktuře a zatím nejsilnější naději , že je možná jiná alternativa politické praxe v celé zemi . Charta

je protest určité skupiny , zárodek společenství velmi malého – ať už její význam ideový a morální hodnotíme jakkoli vysoko . V tomto smyslu jsou to prostě nesrovnatelné věci .

Souhlasím celkem se vším , co tu bylo řečeno o rozdílu mezi ideovou koncepcí Charty 77 a představami reformních komunistů roku 1968 . Jistě že krok k tomu , aby se vyslovil požadavek nedělitelnosti lidských práv , je krok přes meze Akčního programu KSČ ve směru radikálního požadavku svobody pro všechny , ať je jejich názor na režim jakýkoli . Domyšleno tedy vede to k požadavku uznání opozice se vším všudy , což v Akčním programu KSČ samozřejmě není .

Něco jiného ovšem je , že – alespoň podle mého přesvědčení – národu by se žilo dnes mnohem lépe , kdyby byl býval uskutečněn i ten omezený Akční program KSČ , než se mu žije nyní , kdy sice Charta deklaruje nedělitelnost lidských práv , ale režim vypadá , jak vypadá . Ale nemá smysl takhle o tom uvažovat – nestalo se to a snad ani stát nemohlo . Snad je to s programem „ pražského jara ” tak , že byl málo pragmatický a realistický pro situaci roku 1968 , ale příliš pragmatický a příliš omezený ohledem na realitu režimu po roce 1968 . Jinak řečeno : reformátoři roku 1968 byli málo přizpůsobeni pro úspěch ve světě mocenských kalkulů a sovětského hegemonismu , a proto proti nim vyjely tanky . Byli však příliš vázání ohledy na postupnou , ohleduplnou reformu systému a proto jejich myšlenky po deseti letech nemohou nadchnout a mobilizovat lidi , kteří nejsou v jejich postavení , v jejich kůži a tehdejší roli .

Nestavěl bych však kvůli tomu do nějakého neslučitelného protikladu rok 1968 a Chartu , pokud obojí vidíme jako politické události . Já plně chápu , že pro mnohé lidi doma i v exilu je koneckonců celkem nikoli příjemný pocit , že komunisti – byť reformní – dostali od Rusů přes hubu a ono se ukázalo , že reformovat se ten jejich systém nedá . Ale nemělo by to jít tak daleko , aby se někdo dětinsky těšil z toho , že ono to nejde a nejde a nejde reformovat . Vždyť ono nic jiného s tím také udělat nejde – aspoň zatím se nic ani nereformního nepodařilo , a v tom je právě

ta hrůza ! Nemohu přece potěšeně stále opakovat , tak vidíte , ono se ukázalo , že to nejde reformovat – a při tom zároveň stejně nahlas neříci , že se také ukázalo , že to ani jiným způsobem nikdo nezměnil a neporazil ! Jiná alternativa také se neukázala lepší – tak co tedy ?

Prečan :

Pokusy o reformu probíhaly jak dlouho ? Od roku 1953 – pětadvacet let ! Pokus dělat něco jiného probíhá daleko kratší dobu .

Mlynář :

Ale Viléme – to si nerozumíme . Já přece nechci říci , že se nic jiného než reformně–komunistické pokusy nedá anebo nemá dělat ! Vždyť jsem sám začal už v Praze dělat něco jiného a dělám to i tady dále . Chci jenom říci , že zdůrazňovat pořád , jak zkrachovaly pokusy o reformu a neříkat , že jiné pokusy také nevyšly , stavět reformní pokusy do neslučitelného protikladu se vším ostatním – to je úplně nesprávné . Je snad přece nakonec společným zájmem všech různě orientovaných opozičních sil najít něco , co systémem skutečně pohne – a ne stavět proti sobě různé přístupy k věci a těšit se z toho , že přístup , který sám nevyznám , zkrachoval . Mnohem lepší by bylo , kdyby se tedy podařilo najít přístup , který nezkrachuje .

Já si dnes také nemyslím , že se mohou prostě opakovat pokusy , pro které jsem byl roku 1968 . Konečně jinak bych tu dnes neseděl , kdybych si to nemyslel . Ale osobně si vůbec nemyslím , že tím , že jsem překročil nějakou mez svých dřívějších názorů , jsem už i objektivně dosáhl nějakého zvlášť velkého výsledku . Vůbec ne , protože na bázi té nové orientace se zatím – měřeno politicky – ještě nepovedlo ani tolik , co na bázi reformismu před a v průběhu roku 1968 : To , že se nás tu sejde stopadesát a shodneme se na tom , že jsme se z různých stran a různými přístupy snažili něco pro demokratickou změnu poměrů doma udělat , ale že se nám to nikomu nepovedlo , to je konečně také úspěch jenom v tom , že se na tom shodneme a že spolu můžeme debatovat – ale ten základní neúspěch , že se totiž změna nepovedla , ten tím nezmizí ze světa . V tom je kus tragiky zcela různých lidských osudů – a tato

lidská zkušenost je společná , ideologické rozdíly a konflikty to nemají zastírat . A tato lidská zkušenost mobilizuje také ke stále novému hledání takového přístupu , který nakonec bude účinný . Fakt , že předchozí zkušenosti jsme každý spojoval s jinými ideologickými koncepcemi , by tomu neměl bránit .

Přejdu k tomu , o čem mluvil Sláva Volný . Ty přece , Slávo , jako dlouholetý bolševik musíš vědět , že role menšiny vůbec není zanedbatelná . To říkám ne ironicky , ale proto , že právě bolševismus jako politický směr vždy věděl a mnohokrát v praxi prokázal , že malá menšina sehrává velkou politickou roli , jestliže ví , co chce a je si vědoma svých možností . Takže sama skutečnost , že lidé masově neříkají totéž co menšina , nebo že říkají často něco zcela jiného , ještě nemusí znamenat , že i politický význam té menšiny je malý . Z jiného , ne čistě politického úhlu tu o tom mluvil pan Kučera . To , co zůstává a působí , co má význam , není možno ve společnosti měřit nikdy podle momentálních efektů ani podle toho , jak na to reaguje ten průvodčí v tramvaji , o kterém mluvil Volný . Ta příhoda s průvodčím je prostě česká švejkovská příhoda – a přece tu nebudeme bouřit vážně proti vtipu , proti smyslu našich lidí pro anekdotu , pro humor . To ještě vůbec neznamená , že normální člověk si opravdu říká : mě to vůbec nezajímá , k ničemu to není .

Než jsem odjel z Československa do emigrace , měl jsem jednu debatu s vysokým důstojníkem STB , který se mě snažil přesvědčit , že dělám svou aktivitou v opozici cosi nedůstojného inteligentního člověka , protože přece musím vědět , že jsme malá menšina , která nikoho nezajímá . Kolik lidí , paně doktore – povídal mi ten plukovník – čte ty vaše papírky ? Já jsem se ho na to jen zeptal , kolik lidí podle jeho názoru čte třeba tu jejich „ Novou mysl ” . A on povídá : No , máte pravdu – ale ono je to těm lidem obojí jedno , ono jim stačí , když si svoje protisovětské nálady odreagují na fotbale .

Uznávám , že tak může mluvit „ reálný socialista ” , který není hloupý , ale přece jen přeceňuje možnosti manipulace . Myslet si , že lidé , kteří volají proti Rusům hesla na fotbale nebo na hokeji ,

budou vždy a za každých okolností jinde držet hubu , poněvadž moc je vždycky bude moci účinně k tomu zmanipulovat – to je na pováženou . Myslím , že na tuto úroveň argumentace v našich debatách nemáme klesnout . Tak nelze postihnout význam takových věcí , jako je Charta .

Ale to , v čem s tebou , Slávo , nesouhlasím – to je tvoje konstatování , že Charta je už exkluzivní a marginální záležitostí . To myslím , že není . Já jsem tu o nebezpečí izolace gheta sám hodně mluvil , také o tom , proč většina nepodstoupí za tu cenu , kterou režim žádá , potřebné riziko – ale nemyslím si , že je to prostě tak , že Charta na tu většinu nepůsobí , že je exkluzivní záležitostí v tomto smyslu . Myslím , že Charta je výrazně velice menšinovou aktivitou , ale to neznamená , že člověk , který patří k té pasivní obrovské většině , si často neříká : ano , mají vlastně pravdu – taky si to říkám , ale bojím se to říci nahlas . On se za to trochu i stydí , ten představitel většiny .

Může se samozřejmě stát , že pak přijede na Západ – ať už na dovolenou nebo natrvalo – a právě proto , že se stydí , tím víc tu kecá , že celá ta Charta nemá doma žádný význam a nikoho nezajímá . Musí přece nějak odůvodnit , proč se tu neobjevuje jako chartista , ale jako turista . To všechno jsou věci , které je možno rozumně pochopit a nemusí vést k závěrům toho druhu , jaké tu zazněly .

Ještě k problému tzv. „ anticharty ” , hlavně k podpisům Wericha nebo Hrabala . Podle mého názoru to třeba ze subjektivního Werichova hlediska nebyla zase situace tak strašlivě rozdílná od mnohých předchozích situací třeba v padesátých letech , kdy různými podpisy kolíkrát vykupoval svou možnost hrát a psát . Na takové úlitby režimu byl Werich zvyklý – bez nich by nemohl existovat léta před tím . Rozdíl je ovšem bohužel v tom , že dříve Werich takovou úlitbu vždycky nakonec překryl svým dílem, tím , co udělal , neboť tou úlitbou si pro to vytvořil možnost . Teď je tradičnost situace v tom , že těžce nemocný Werich už ten svůj podpis v Národním divadle v lednu 1977 žádným dalším dílem nepřekryje .

Pokud jde o Hrabala , ten píše dále a myslím že takovým způsobem ,

že některé věci – třeba „ Příliš hlučnou samotu ” – stejně žádné nakladatelství v Praze nevydá , i kdyby Hrabal znovu prohlásil , že bude v Kersku volit jenom kandidáty Národní fronty . Hrabal byl člověk , který byl s režimem za všech předchozích fází – kromě krátké doby v 60–tých letech – v hlubokém konfliktu , politika mu byla věcí zcela cizí , nepatřil ani k reformátorům ani k nereformním kritikům , vůbec nepatřil do politiky . Myslím , že politický čin jakéhokoli druhu nemá u něj nikdy žádnou skutečnou hodnotu . Něco znamená jeho literární dílo a bude znamenat dál , bez ohledu na jeho tzv. sebekritiku . Když ji Hrabal udělal , byly tehdy i případy , že nějakí hoši pálili v Praze jeho knížky . Myslím , že to jsou absurdní reakce , spíš než radikalismus prostě pitomost .

Hejl :

On ale byl morální autorita a já se nedivím , že někdo , kdo v Hrabalovi takovou autoritu viděl , že potom ...

Mlynář :

Jistě , nemusí to být udivující , ale je možno o tom říci , že takový člověk jedná jako primitiv a že všechno je jinak , že dělá i chybu , hledá-li právě morální autoritu zrovna u Hrabala . Hrabal je veliký kumštýř – ale že by měl být morální autoritou pro veřejnost , to mi nikdy nepřipadlo . Umí se podívat na život jaký je , s celou jeho nelogičností i nemorálností ; to umí jako nikdo jiný – ale proč by měl být také morální autoritou ? Je to pořád u nás sklon k takovému zjednodušování , každý musí být buď Masaryk , nebo kolaborant . To přece nejde . Vždyť obrovská většina národa jsou právě lidé mezi těmito póly .

Myslím , že to všechno patří k problému „ anticharty ” , o němž se tady hovořilo . Samozřejmě , ta akce v Národním divadle tehdy byla určitým úspěchem režimu – to jsem hned tenkrát napsal v pokusu o bilanci prvního měsíce Charty , že to snad byl veliký úspěch režimu . Ale už tehdy také bylo pravda , že někteří ze signatářů „ anticharty ” chodili uplácet svoje svědomí , dávali peníze na pomoc nezaměstnaným chartistům a podobně . Mezi nimi od počátku vládla demoralizace a nakonec i na ně vlastně

působila zcela svérázně sice , ale přece právě sama Charta 77 .

Teď několik poznámek k tomu , co tu říkal pan Novák . Považoval jsem to za velice zajímavé . Ale tam , kde říkáte , že úspěch také anebo vlastně závisí na těch , co stojí mimo , je nutno dodat , že právě u těchto lidí stojících mimo nelze úspěch a vůbec téměř nic měřit podle toho , zda tito lidé odmítli žít ve lži . Ti lidé nemohou odmítnout žít ve lži , jestliže za tou lží už léta stojí obrovská mašinerie , která je může zničit . A to nejenom posledních pár let – přece už po roce 1938 a pak 1948 a naposledy po 1968 ti lidé žijí v takové hrozné situaci .

V Havlově „ Audiencii “ , kterou tu večer z magnetofonového záznamu s Havlem a Landovským uslyšíme , je k tomu jedno místo – kde sládek říká Vaňkovi : No jo , vy tu přikulujete sudy , ale to není váš život , pro vás je to mimořádnost , vy jednou zase odtud nějak odejdete do svého docela jiného světa – ale já , já v tom zůstanu , kdo mně změní můj posranej život ! A to je situace milionů lidí .

U těch milionů sotva můžeme měřit podle stejných měřítek jako u intelektuálních menšin . A to nejenom v Československu , ale i tady na Západě – vždyť kdo z milionů těchto lidí co konkrétnějšího ví třeba o problematice lidských práv ve své zemi , za jejími hranicemi , v Carterově politice atd. Také bychom podle takových měřítek musili říci , že je to tu lidem všechno jedno – a není to přece pravda .

Člověk , jehož život je – a to nejenom v totalitních systémech – doslova násilím vecpán do nějaké normy , z níž nikdy nevyleze a on ví , že to tak je , že se tam něco stane spíš jen náhodou a nejspíš se nezmění vůbec nic – od toho člověka přece nelze chtít , aby se blížil Chartě tak , že se to dá měřit podle toho , jak riskuje ve jménu morální zásady ” nežít ve lži “ . Tam je to trnitá cesta po malých stupínkách , je to cesta vnitřní , která tu je i tehdy , kdy navenek vše vypadá jen a jen jako nehybná pasivita . Tam jsou už malé praktické věci mimořádně důležité . Myslím si třeba , že vlastně všichni nájemníci domu , ve kterém jsem bydlel hlídán policajty , z toho měli nějakou újmu , nějaké nepříjemnosti –

sami byli totiž také hlídáni , rušilo to jejich soukromí , v noci sousedky nemohli v klidu spát , protože na chodbě stráž dělala hluk . A nikdo na to nereptal , nikdo kvůli tomu nebyl vůči mně nevrlý , nikdo nic neudával – ba naopak . Nevím , zda něco podobného bylo samozřejmostí v padesátých letech . Ale při tom samozřejmě v celém domě vládla pasivita – co a jak také kdo mohl nebo měl aktivně podnikat ?

Z takových hledisek viděno není Charta exkluzivní , od milionů lidí odtržená záležitost a má svůj každodenní smysl i každodenní působení na mnoho lidí .

Nakonec ještě několik drobných poznámek .

K panu Vrzalovi : Já jsem tu přece nemluvil o nezávislé politice Československa ve vztahu k Evropě – já jsem mluvil o existenci národního suverenního státu a o návyku na národní a státní samostatnost jako na normální věc . My neposuzujeme svou národní a státní nezávislost se stejnou samozřejmostí jako ji posuzuje u sebe Holanďan , Nor nebo Švýcar . A je při tom samozřejmě , že ani Holandsko ani Norsko a jiné státy nejsou jaksi nezávislé na celku Evropy , který vytvářejí .

Milan Zubatý tu podle mého soudu příliš vyzvedá to , že dnešní režim se drží na sovětských bodácích . On se drží i na velmi mnoha jiných věcech , je to velice složitý mechanismus a nelze tak jednoznačně všechno odvozovat od té vojenské intervence .

Zubatý :

Není sporu , že spolupřevina domácí kolaborace je úžasná a že bez ní by ta okupace nebyla možná . Jenomže aby se situace mohla řešit celá , musí se vyjít – a to jsem chtěl naznačit – z toho základního kontextu okupačního režimu a netvářit se , že prostě tady je nějaký režim , který já musím nějak prosit , aby mi dal lidská práva , poněvadž je k tomu povinen .

Mlynář :

Ale to přece tak není , to zkresluje celou věc . Charta neprosí režim , aby dal lidská práva občanům . Ona říká : vy jste pánové něco podepsali / tj. mezinárodní pakty o lidských právech / , vy se ve světě vydáváte za právní stát – a kde ho máte ? To přece

není tak , že někdo v Chartě neví , že Husák svoje podpisy nedodrží a že ho prosí o nadílku lidských práv .

Zubatý :

Ale ti lidé u moci jsou povinni k něčemu a já se nemohu tvářit , že oni snad jen jakoby nedopatřením nějaké normy neplní – oni jsou v rozporu s normami u moci .

Mlynář :

K té otázce se přece nikdo v Chartě nevyjadřuje , otázka legitimacy režimu zůstává z pochopitelných důvodů prostě mimo , nechává se jaksí za závorkou . Logika je tato : je tu státní moc , která se zavázala určité normy plnit , ale neplní je , proto žádáme , aby je plnila . Nikdo se nevyjadřuje k tomu , jak ta moc vznikla a jak se k ní dostali ti , kdo ji dnes mají v rukou . Přesto se však právě požadavky , vytyčené na této logice , liší – jak sám říkáte – od reformních požadavků roku 1968 přece právě svou radikálností . Režim je tím stavěn před politické dilema . Nic jiného se mu jistě neděje , ale tohle se mu děje . A to pro režim nezůstává bez velice nepříjemných důsledků – ani mezinárodně –politicky , ani vnitropoliticky . Trvale rozpor , který Charta odhaluje , těžko režimu zastírat – a pod tímto rozparem pak vykukuje všechno , i fakt , že bez okupačních vojsk by se režim neudržel . Charta o tom nedebatuje , ale nakonec i to pomáhá demaskovat . Aniž se to vyslovuje , poukazuje se ve skutečnosti nepřímě stále znovu na to , že režim je nelegitimní .

Tak to jsou všechny moje poznámky k diskusi .

Medek :

Já si myslím že jaro 68 vzbudilo v mnoha lidech pocit , že se jedná o pokus , který stojí za to i při veškerých principiálních výhradách i při vědomí , že se pohybujeme v určité struktuře , dané mezinárodními souvislostmi , nezávislými na československé individuální situaci . Vedoucí role KSČ zůstávala stále vyznačena v ústavě , ale byla myšlenkově zpochybněna mnohými samotnými komunisty , kteří připouštěli , že je minimálně vzato o ni třeba usilovat , aniž by byla dána předem . V tomto okamžiku se lidem z nekomunistických nebo vysloveně protikomunistických skupin

zdálo , že stojí za to do toho jít , i když je to riskantní . Po ztroskotání bylo ale třeba hledat jiné způsoby . Zapomenout na strany a pracovat jinak .

Pokusím se využít příležitosti a odpovědět zároveň na dotazy , které byly mezitím vzneseny . Nikdy bych nechtěl stavět politiku a etiku proti sobě . Chtěl jsem jen říct , že naše opozice proti režimu vychází v současné době z morálních a etických pozic a nikoliv ze stranicko politických momentů . Také bych chtěl opravit nebo upřesnit to , co jsem řekl o pádu demokracie . Samozřejmě , že k tomu došlo vlastně již před únorem , kdy byla demokracie poražena vlastně „ úředně ” . Prohrávala již dřív . V otázkách rozdělení moci , ve způsobu provedení odsunu Němců atd .

Ale k vlastní otázce . Na poznání , že komunistickou společnost v Československu nelze reformovat , se už před Chartou shodla většina lidí . Jenže co dál ? Není přece dost dobře možné stále opakovat , že se nedá dělat nic . To má stejně malou cenu , jako kdybychom na druhé straně uvažovali , že by bylo dobré vyhodit do povětří Karlův most .

Charta formulovala východisko . Konkrétní práci na principech morálních mimo spory stranické nebo stranicko-ideologické . Cílem tohoto společného úsilí je svoboda . Svoboda bez plurality je nesmysl , neexistuje . Signatáři Charty to vědí . Je nemyslitelné , že by mezi nimi nějaká ideologie mohla být čemukoliv nadřazena . S výjimkou společné odpovědnosti – toho etického prvku , o kterém jsem již dřív mluvil .

Skutečnost , že něco lze v určité době realizovat a něco ne není jen výsledkem větší nebo menší odvahy lidí nebo ochoty či schopnosti režimu je za to zavírat , ale v každém případě stávající konkrétní politické situace . Vy ste sám správně řekl , že za určitých podmínek je něco výhodné a něco nevýhodné . Tyto podmínky si samozřejmě režim nevytváří sám . Jsou výsledkem souvislostí a celkové politické situace . Do jaké míry je tedy v současné situaci Charta politikum ? Viděno optikou Československa je Charta nepolitické sdružení lidí , obhajujících lidská práva . Podíváme-li se však na to , co to lidská práva jsou , tak Charta

politikum je a každý chartista to ví . V obhajobě lidských práv je
obsažen maximální politický cíl .

Jak vypadá v Československu vztah vůči naší literatuře
vydávané v zahraničí ? Je přijímána jako veliká a výrazná pomoc .
Při veškerém obdivu je sledována zároveň kriticky . Nikdo neříká ,
že všechno je geniální , ale všichni říkají , že je báječné , že exilová
nakladatelství existují a že některé věci jsou vynikající .

Druhá otázka – zda se Charta neliší od Pražského jara
právě mírou tolerance Myslím , že ano . Jenomže v tomto pří-
padě bych nechtěl , aby tolerance byla chápána jako z Poláčko-
vých mužů v ofsajdu / je Slávie můj podnik ? / , ale jako vědomí
společného údělu a cíle . Toto vědomí nás spojuje přes všechny
rozdíly . My všichni jsme si uvědomili , že nemáme právo pravdu
vlastnit , ale hledat ji . A to společně , i když každý jiným způ-
sobem .

Ján Rosner

Pripadla mi nevďačná úloha – v tomto kruhu , kde sa hovorí o Charte , o akciách protestu – povedať niekoľko slov o slovenskej situácii všeobecne , intelektuálnej a literárnej špeciálne . Je napríklad až trochu anekdotické : predstavitelia Charty sa stretli s poľskými obrancami ľudských práv , ale neprišli stretnúť sa s nikým na Slovensku: Asi pretože by sa tam nemali s kým stretnúť . Alebo je príznačné , že na prvej listine signatárov Charty sa síce objavilo meno jedného významného slovenského spisovateľa , Dominika Tatarku , ale aj to len vďaka náhode : Tatarka sa už nejaký čas predtým z osobných dôvodov odsťahoval do Prahy . Režimová propaganda náležite využila , že Chartu nepodpísal ani jediný slovenský intelektuál žijúci na Slovensku , a pokiaľ šlo o Tatarku , poučení agitátori rozprávali na schôdzach farbistý príbeh , ako zlí Česi zviedli chudáka Tatarku a ako hlavnú úlohu pri tom hralo víno a ženy . Nepoškvrenosť Slovenska tým ostala zachovaná .

V predošlom desaťročí Slováci veľmi zazlievali Čechom , že keď v cudzine hovorili o čomkoľvek , české pre nich bolo československé , lebo nič slovenské nepoznali a tak ho vôbec nebrali na vedomie . Dnes je toto stotožňovanie dvoch pojmov žiaľbohu opodstatnené : napríklad v literatúre všetko , čo sa rozširuje v edícii Petlice, alebo vychádza v cudzine – a nakoniec jedine táto literatúra je dnes relevantná , lebo nepodlieha aspoň len čiastočnej autocenzúre a jedine ona sa usiluje povedať kus pravdy – všetko to je dielom českých autorov . Síce onedlho vyjde tu v cudzine aj kniha bratislavského autora , zhrnujúca a zvažujúca jeho skúsenosti z tohto prostredia – myslím na Milana Šimečku – ale just či zhodou okolností je to zase kniha napísaná česky .

Ale hlavne pre všetičo iné sa dnes z českej strany – myslím doma – hovorí o Slovensku prevažne alebo výlučne negatívne . Sťažnosti , žaloby , obžaloby sa týkajú nedávnej minu-

losti a prítomnosti a znejú asi takto :

V priebehu roku 68 Slovensko v podstate brzdilo demokratizačný vývin ; v prechodnom období medzi okupáciou a Husákovým nástupom k moci Slovensko rozbíjačsky pri každej príležitosti — napríklad pri odstránení Smrkovského — pomáhalo vyriešiť každú krízovú situáciu v prospech reakčných síl . Neskôr sa totálne podrobilo a uzmierilo, kým v Čechách sa udržal odbojný duch a aj centrum opozície , ktoré organizovalo spoločné akcie . A výsledok toho všetkého je : Češi sú perzekvovaní , Slováci úspešne kolaborujú .

Niečo z toho , ako opísanú situáciu vidí nielen prostý český človek , zčasti zodpovedá objektívnej realite , iné slúži sebaheroizácii tohto prostého českého človeka , ktorý sa so záľubou díva , ako sa iní v jeho mene činia . Avšak hlavná chyba takých alebo iných výčitiek , obžalôb a antipatií je v automatickom predpoklade , že situácia na Slovensku by vždy mala byť taká ako v Čechách , a z toho sa robí jediné kritérium hodnotenia . Lenže tu je už márna všetkej lásky a bratskej vzájomnosti snaha , situácia v oboch častiach republiky nikdy nebola ani nebude rovnaká . Dva národy s jazykmi veľmi blízkymi , aj keď sa navzájom nedorozumejú tak , ako to kedysi hlásali českí nadšenci , lebo práve pre Čechov je slovenčina dosť cudzia a nie celkom zrozumiteľná reč , majú jedno odlišné a rozdielne : svoje novodobé dejiny . Český národ bol za toto posledné storočie skôr aktívny , slovenský skôr pasívny , resp. bol za toto posledné storočie väčšinou objektom iných dejín . A tak sa ani na jar 68 Slovensko nepremenilo na zázračného vtáka Fénixa , ako to vtedy od neho mnohí na Slovensku požadovali , ale bolo predovšetkým pasívne , to jest také , ako ho sformovala jeho bezprostredná predhistória . A tak na jeho pasivite má výsostnú zásluhu ten faktor , ktorý sa na Slovensku označoval slovom „ Praha ” , čiže konkrétne režim Novotného a predtým Gottwaldov a predtým prvé tri povojnové roky a ešte predtým prvá republika a popritom samozrejme staré Uhorsko .

Nejdem teraz spustiť historickú prednášku o tisícročnom útlaku Slovákov , čo je ten najobľúbenejší slovenský mýtus ,

len som si tu v cudzine , v emigrácii ujasňoval všeličo , čo mi nebolo také zreteľné doma roku 68 a v nasledujúcich rokoch .

Začnem iným , slovenskému srdcu tiež blízkym mýtom : že totiž za starého Uhorska takzvaná maďarizácia , ktorá skutočne prebiehala , a to dosť rabiátne , bola spojená s nemilosrdným útlakom , represáliami , moderne povedané s terorom . Ale slovenskí vzdelanci mali vtedy veľmi širokú slobodu opozície a agitácie , aj ju využívali , len si zúfali , že ich hlasy nenachádzajú odozvu . Politický život sa obmedzoval na nepatrnú skupinu vzdelancov a veľmi úzku vrstvu ich prívržencov . Slovenský roľník sa o politiku a teda aj o svoje práva včítane národných zaujímal asi toľko ako maďarský roľník – alebo ešte menej : lebo maďarský roľník aspoň rozumel tým , ktorí ho pred voľbami prišli agitovať . Pokúšal som sa predstaviť si , že by sa scény so Švejkom na začiatku prvej svetovej vojny odohrávali niekde na Slovensku . Ale niečo také si nemožno predstaviť ani ako absurditu . Do vojny sa odchádzalo , lebo to žiadala povinnosť , ktorú ukladal osud . Na konci onej vojny české krajiny boli pripravené na stvorenie vlastného štátu . Slovensko museli českí legionári obsadzovať , nie síce proti Slovákom , ale proti jednotkám maďarskej komunistickej vlády Belu Kúna , ktoré Slovensko chceli tiež oslobodzovať , alebo chceli prísť na pomoc prešovskej východoslovenskej komunistickej vláde , ktorú založil tamojší komunista . A do Bratislavy , už určeného hlavného mesta , sa Šrobár ako vládny zmocnenec pre Slovensko nedostal celé mesiace pre veľmi masívny odpor tamojšieho nemecko-židovského obyvateľstva , včítane jeho robotníkov a železničiarov . Slovensko muselo byť postupne pripojované k novému štátu , lebo nemalo vlastné sily , aby sa k nemu samo pripojilo .

A isteže vtedy ani nebolo schopné samo si vládnuť . Vládla Praha , odzhora aj dolu na mieste samom . O tom sa už toľko napísalo , že zhriem len výsledok oných dvadsiatich rokov . Slovensko nebolo protičeskoslovenské – to sa nedá povedať ani o Hlinkovej strane – ale bralo ako samozrejmé, alebo nesúhlasilo s tým , že je faktorom českej politiky , že spoločný štát dvoch

národov je českým štátom

To sa zmenilo autonómiou a vyhlásením samostatnej republiky . Nech už bol ten slovenský štát akýkoľvek – a zase o ňom nebudem hovoriť , lebo je vždy určitým spôsobom tabuizovaný , alebo sa integrálne zatracuje , alebo zvelebuje – pri svojom vzniku pre jedných znamenal emancipáciu od českého štátu , pre druhých východisko z núdze , pre tretích šancu , ktorou dejiny prinútili Slovákov viesť si svoje záležitosti a ukázať , že sú schopní viesť ich nie najhoršie . Keď neskôr v dôsledku rozkladu tohto štátu , ktorý sa tomuto rozkladu vlastne nijako nebránil , vypuklo Povstanie , mohlo si získať dôveru a oporu v masách jedine záväzným príslubom , že aj v obnovenom Československu ostane zachovaný princíp národného sebaurčenia .

Tento príslub sa prvý raz drasticky porušil v deň , keď sa na území obnovenej republiky vytvorila nová vláda a v rozpore s nedávnymi dohodami sa uzákonil povestný asymetrický model . Ďalšie prísluby sa odbúrali v ďalších troch povojnových rokoch . Paradoxné je pritom , že proti slovenskému sebaurčeniu síce vždy vystupovali zásadne všetky české občianske strany – podľa nich to bol jednoducho ústupok starým ľudákom , – ale právomoci slovenských orgánov teraz likvidovali slovenskí komunisti . Robili to z pragmaticko-taktických príčin : prehrali voľby a bolo pre nich výhodnejšie , keď sa mohli oprieť o Prahu , kde komunisti ostali dominantnou silou .

Logicky by z toho vyplynulo , že po februári 48 sa veci uvedú zase do pôvodného stavu . Ale nastal opak . Prestavba štátu na totalitnú diktatúru si nevyhnutne vyžadovala aj čo najtuhšiu centralizáciu . Od ďalšej likvidácie slovenských právomocí sa čoskoro prešlo k likvidácii osôb , ktoré ju reprezentovali . Rozpútala sa kampaň a proces proti buržoáznym nacionalistom – a na ňom mimochodom nemali nijakú účasť takzvané berijovské gorily , čo neskôr nebolo celkom bezvýznamné pre mentalitu a politické postoje vtedajších obetí . Kampaň proti buržoáznym nacionalistom sa postupne stala celonárodnou traumou , bez ktorej nepochopíme ani rok 68 na Slovensku . Nešlo predovšetkým

o jeden proces z mnohých iných – a o jedného na smrť odsúdeného v inom procese , Vladimíra Clementisa – slovenský buržoázny nacionalizmus sa predstavoval ako stála hrozba , umožňoval ďalšie procesy a hlavne sa stal niečím tak amorfným , že sa ním mohlo označiť čokoľvek , napríklad aj povojnová ústava , ktorá sa preto v tomto smere musela koncom 50. rokov prepísať . Ale okrem toho každý nejako pocítil neideologické dôsledky víťazného zdoľania buržoázneho nacionalizmu : v Bratislave sa už nič nedalo vybaviť , každé vymenovanie niekoho , každé schválenie niečoho muselo ísť na rozhodnutie do Prahy . A toto všetko ešte ustavične rozduchávala osobná hystéria Antonína Novotného , ktorý vedel byť vo všeličom osvietený a strpieť všelijaký liberalizmus , len v slovenskej otázke nepoznal nijaké kompromisy , lebo Slováci pre neho predstavovali stále akútne nebezpečenstvo možného rozbitia štátu . A tak iste nie je náhodné , že práve pre túto otázku došlo k roztržke medzi Novotným a Dubčekom a takto sa otvorila cesta k roku 68 .

Po tejto letnej retrospektíve si hádam vieme lepšie predstaviť , aký mohol byť roku 68 politický horizont prevažnej väčšiny Slovenska , v akom okruhu sa prevažne uberalo jeho uvažovanie o naliehavých a nevyhnutných zmenách .

A tak v čase , keď sa v Prahe už naplno rozvírili diskusie o novom modele , ktorý by svojou syntézou demokracie a socializmu mal byť príkladom a výzvou ostatnému svetu , na Slovensku najväčšou masovou akciou bolo takzvané hnutie Allweg – peňažná zbierka organizovaná mládežníckym denníkom Smena na postavenie visutej dopravnej dráhy , ktorá by namiesto už nevyhovujúcej železnice spojila jednotlivé miesta Vysokých Tatier . Malo sa niečo urobiť pre Slovensko , čo by česká , v tomto prípade železničná byrokracia nikdy nepovolila . Vášnivo sa diskutovalo za Allweg a proti nemu a rozoberali sa všetky technické detaily s ním súvisiace , pričom stanovisko za alebo proti bolo politikum , nazbierali sa milióny či desaťmilióny , a po okupácii ministerstvo železníc prirodzene oznámilo , že Allweg nebude .

V tom istom čase na Orave , v typicky katolíckom kraji , obrodny proces sa manifestačne prejavil mimoriadne slávnostnými

prípravami na Božie telo : ženy doslova vydrhli asfaltky , po ktorých mala ísť procesia . Ale z obrodného procesu ťažili aj miestni funkcionári : mohli si teraz dodatočne dať pokrstiť deti alebo sa cirkevne zosobášiť , pokiaľ jedno i druhé už predtým neurobili tajne , vo vzdialených okresoch . Obrodný proces znamenal , že život by zase mohol plynúť v tradičných korytách , bez donucovacích reglementácií .

Pravda , bola aj pomerne úzka vrstva inteligencie , ktorá vývin udalostí sa Slovensku chcela pozdvihnúť na úroveň vývinu v Čechách čiže inými slovami spolitizovať ho . Lenže ju zase postihol špeciálny handicap . Tribúnou tejto inteligencie bol časopis Kultúrny život a jeho herosom Gustáv Husák , jeho hlavný radca , pobočný šéfredaktor a druhostupňový cenzor . Keď sa hneď na začiatku obrodného procesu Husák mohol zase stať politikom , rozišiel sa s Kultúrnym životom . Zradil ho , znel tvrdý výrok jedných . Dalo by sa práve tak povedať , že Kultúrny život zradil Husáka , keď sa postavil na vlastné nohy a začal robiť politiku presahujúcu jeho horizont .

V zastúpení Husáka v Kultúrnom živote figuroval Ladislav Novomeský . Jeho exodus z tohto časopisu spolu s ďalšími spisovateľmi vtedy vyvolal značný rozruch . Je len pochopiteľné , ak tí jedni pre Novomeského neskôr už nenašli dobré slovo . Lenže je to aj trochu komplikovanejšie . Novomeský po všetky tie mesiace interne argumentoval takto : to , čo robíte a čo robia Literárni listy v Prahe , bude mať za následok Budapešť . Ťažko niekomu zazlievať , že varoval pred niečím , čo naozaj prišlo . Od roku 1963 Československo malo pomerne najliberálnejší systém zo všetkých komunistických štátov ; keď prišla tá Budapešť , pred ktorou Novomeský varoval , mala najortodoxnejší režim a k tomu aj pedantnú a minucióznou sovietsku kontrolu . Novomeskému sa dá vyčítať že sa prepožičal na vyhlásenie trápnej demagógie , napríklad keď rozpory medzi Kultúrnym životom a jeho skupinou vysvetľoval tým , že intelektuálom okolo onoho časopisu ide predovšetkým o arabsko-izraelský konflikt a pre jeho skupinu majú prioritu slovenské záujmy . Len musím ešte dodať , že vo veľkej čiastke

Novomeský na najvyššom politickom fóre vystúpil proti – ako to nazýval – noci dlhých nožov a vzdal sa všetkých funkcií . Pravda , zase to urobil kompromisom – verejnosť sa o tom nemala dozvedieť

Inteligencia sa teda rozdelila na dve skupiny . Okolo Kultúrneho života sa zoskupili radikáli , okolo časopisu Nové slovo Husákovi prívrženci takzvanej strednej cesty . Skupina okolo Kultúrneho života sa skladala výlučne z politizujúcich intelektuálov ; skupina okolo Nového slova prevažne z kandidátov na budúce politické funkcie . Nie div , že verejnosť sa orientovala predovšetkým na nich .

Lenže aj táto verejnosť bola kapitolou sama pre seba . V Prahe sa dialo všeličo , vymieňali sa vysoké kádre , dokonca medzi funkcionármi nastala akási polarizácia . Na Slovensku generálnym tajomníkom ostal Biľak a nedialo sa nič . Do Kultúrneho života vtedy prichádzali listy , ktorých pisatelia sa ospravedľovali : vám sa dobre píše a filozofuje , ale prídte sa pozrieť na náš okres , všade sedia ďalej staré kádre , ľudia ich poznajú , vedia , ako vládli a aj teraz sa ich boja . Verejnosť bola oprávnené nedôverčivejšia než v Čechách .

A bola tu ešte mládež . Tá si na prekvapenie všetkých a z nedostatku osobností v slovenskej politickej minulosti našla svoj idol v osobe Milana Rastislava Štefánika . Bol to nesporne romantický hrdina – letec , generál , cestovateľ , astronóm vedec , prvý československý minister obrany ; všeličo z jeho života bolo vždy opradené legendami alebo záhadami . Napríklad ľudia kedysi tvrdili , že lietadlo , ktoré pri návrate domov sám pilotoval , zostrelili Česi . Ale mládež o ňom skôr vedela len to , že v 50. rokoch istý slovenský historik vydal o Štefánikovi hrubú knihu a v nej ho odhalil ako celoživotného francúzskeho špióna . Tým bol Štefánik vyradený z dejín a tak sa teraz pre mládež mohol stať vzorom veľkého a pritom nekompromisného Slováka . Sám Štefánik sa označoval skôr za Čechoslováka , v istom zmysle bol opakom Slováka , akého v ňom videla mládež . Ale na tom tak nezáležalo .

Všeličo teda bolo hodne pomiešané a iné ako v českých

krajinách . Iné , pretože tam už za prvej republiky odlišné bolo miesto komunistickej strany v českej spoločnosti , rôznorodejšie jej zloženie a jej tradície . A zároveň tam mohla prežívať rozpo-
mienka na veľké osobnosti a bohaté tradície niekdajších nekomu-
nistických demokratických strán . Tie na Slovensku za prvej re-
publiky nikdy nezapustili hlbšie korene a po vojne bol povolený
len občiansky blok a tým sa zase znemožnila akákoľvek politická
diferenciácia . A hlavne v českých krajinách vyrástla oveľa po-
četnejšia , rôznorodejšia , politicky vzdelanejšia a kúsenejšia inte-
ligencia . To všetko viedlo k tomu , že na Slovensku chýbala pred-
stava alternatív . Miesto nadchýnajúcich ideálov ľudia videli pred
sebou niekoľko málo celkom reálnych cieľov .

Bez ohľadu na okupáciu sa hneď po nej na Slovensku
splnilo to jedno , čo všetci očakávali : Husák zaujal vedúce miesto
v strane na Slovensku . A tak ako v povojnových rokoch už raz
ukázal , že si vie poradiť s opozičnou väčšinou , najmä na jeseň
roku 47 , keď ju machináciami , zatýkaním a procesom vymanévro-
val a tým v predstihu vlastne zorganizoval malý slovenský február ,
aj teraz v prestihu na Slovensku vytvoril podmienky , ktoré sa
českým krajinám naočkrojovali až neskôr : z politiky sa vylúčila
verejnosť , masové organizácie sa zase stali poslušnými prevodovými
pákami , sloboda tlače sa zredukovala na minimum . A ďalej už
všetko prebiehalo hladko a bez rušivých tónov . Čistka neskôr
postihla aj veľkú časť Husákových prívržencov strednej cesty .
Inak čistka nemohla mať taký rozsah ako v českých krajinách ,
lebo iná bola členská základňa a nestranička verejnosť sa menej
zaangažovala .

Z literatúry bolo vylúčených 45 spisovateľov . Malý
počet z nich však čoskoro vzali na milosť keď napísali sebakritiky
pre archívne potreby . Neskôr sa objavili aj dve veľké verejné seba-
kritiky , aké v českej literatúre nemajú obdoby . Kajaľi sa dvaja
svojho času najradikálnejší politizujúci literáti . Najprv Milan
Hykisch , ktorý jediný v roku 68 aj čosi organizoval , akési hnutie
nezávislých . A po ňom Pavol Števček , najhlasnejší , najvýrečnejší
a najvytrvalejší tribún radikálov . Za kampane proti Charte dokonca

v interview rakúskej komunistickej Volksstimme vyvracal „živú nepriateľskú propagandu“, ktorá tvrdila, že v Československu sú spisovatelia, ktorí nesmú písať, že môžu pracovať len na podradných miestach a ich deti nemôžu študovať – a toto všetko Števec vyvracal odkazom na konkrétne osoby, o ktorých tvrdil najrozličnejšie lži, čo mu nemohlo padnúť ťažko, lebo ako vrchol všetkého tvrdil lži aj o sebe, o tom, čo bolo s ním po roku 69, kde pracoval a čo odvtedy robil.

Medzi vyradenými sa nevytvorili nijaké zväzky súdržnosti, ostali izolovanými jednotlivcami a pretože ich bolo pomerne málo, od samého začiatku boli pod bedlivejšou a starostlivejšou kontrolou než v Prahe. Bezpečnosť čakala na nejaké akcie, aby mohla zasiahnuť, hoci len také, aké sa v Prahe ešte trpeli, ale nič sa nedialo. A tak nakoniec zatkla aspoň Ladislava Kalinu z príčin len jej známych; odsedel si štrnásť mesiacov na základe obžaloby, ktorej každý bod mal čosi smutno fraškovitého: napríklad sa dopustil trestného činu tým, že dvom či trom známym hral platňu s Krylovými pesničkami, pričom súd pripustil, že ich hral iba v tom období, keď tú istú platňu vysielal ešte aj československý rozhlas, obžalovaný však mal vedieť, že ide o protištátne pesničky ... atď.

Jediným opozičným činom bolo vyhlásenie o skutočnej situácii v slovenskej literatúre, ktoré sa dostalo na verejnosť pred dvoma rokmi. Napísala ho autorka dovtedy vydávaná, Hana Ponická: bol to ojedinelý čin jednotlivca, ktorý nemal nikoho po svojom boku a nijaké zázemie za sebou.

Že na Slovensku je situácia v kultúre iná a lepšia než v ostatnej časti republiky, patrí k fámam, ktoré o Slovensku kolojú v Prahe. Kritériá pre vylučovanie a vyradovanie boli tie isté. Ak bolo menej postihnutých, nebolo to vďaka väčšej zhovievavosti. V tom ohľade jediný rozdiel je v tom, že na Slovensku sa naozaj dbalo na to, aby vyradení nemuseli pracovať v podradných manuálnych zamestnaniach.

Základný rozdiel je skôr v tom, že v porovnaní s tým, ako bola zdecimovaná česká legálna literatúra, slovenská ostala

ešte relatívne intaktná . A tu sme svedkom javu podľa mňa najohromujúcejšieho, s výnimkou jedného lyrika , Milana Rúfusa , dvoch prozaikov , Šikulu a Bednára , dvoch autorov rozpomienok a asi dvoch mládežníckych autorov , je táto literatúra úplne sterilná a nevytvorila nijaké hodnoty . Pritom ideologický tlak je menší ako začiatkom 50. rokov . Zrejme je čosi paralyzujúceho v celkovej atmosfére .

Na záver ešte raz o tom , čím som začal , o pasivite z vedomia vlastnej bezmocnosti a malosti . Keď sa v novinách rozpútala kampaň proti Charte , spytovali sa ma viacerí , prečo to vlastne v Prahe urobili , aký to má zmysel , čo sa tým má dosiahnuť . Títo ľudia nemali nijaké sympatie k režimu , nemali nič ani proti chartistom , len nechápali akciu , ktorá nemôže priniesť reálne výsledky . V tom istom čase bratislavská „ Pravda “ uverejnila pod sebou dve básničky : v jednej z nich sa Daňo Okáli , ktorý si v 50. rokoch odsedel viac ako desať rokov vo väzení , zamýšľal nad tým – narážajúc na meno Pavla Kohouta – čo urobíť s kohútom , ktorý špiní do vlastného hniezda a vo svojej veršovačke dospel k názoru , že neostáva iné , ako takému kohútovi vykrútiť krk .

Druhá báseň bola dielom niekdajšieho surrealistu Rudolfa Fábryho a mala trochu smiešny titul „ Dajte nám pokoj “ Odhliadnuc od pateticko–selankovitého tónu , ktorý mal evokovať atmosféru spokojného Slovenska , táto báseň „ Dajte nám pokoj “ vyjadrovala niečo zo všeobecnej atmosféry či mentality .

Predpokladám , že všade inde ľuďom , ktorí si žijú svojim každodenným životom s bežnými starosťami dáva isté uspokojenie , ak niekde popri nich , ale nie príliš blízko , neúnavne a nezdolateľne fungujú aj službukonajúci disidenti , ktorí sa pre nich obetujú a zachraňujú ich národnú a ľudskú reputáciu pre budúcu históriu . Nie som si celkom istý , či sa na Slovensku pociťuje práve takáto spoločná potreba .

Vilém Hejl

SITUACE ČESKÉ LITERATURY

Mám mluvit o situaci české literatury doma . Úvodem bych chtěl říci , že mluví-li se o české literatuře , rozumí se tím zpravidla okruh autorů edice Petlice . Není to zcela správné , souvisí to s definicí pojmu „druhé kultury “ , předpokládajícího , že máme za kulturu „první “ považovat Donáta Šajnera , Jana Kozáka a jiné podobné Miroslavy Müllery . Námětem mého příspěvku má být situace literatury , situace spisovatelů , kteří se snaží i za dnešních podmínek vydávat v oficiálních nakladatelstvích .

Ovšem , druhá kultura ... Nechci odbíhat od tématu , poznamenávám jenom , že o její rozvoj se zasloužil právě režim . Vzpomínám , jak před několika léty byl v Praze jeden polský bohemista a tuším Karel Pecka se ho v rozhovoru zeptal na situaci zakázaných autorů v Polsku . Polák mu nejdřív nerozuměl , protože systém kategoričtých , absolutních zákazů , vztahujících se na všechno , co autor třeba i pod pseudonymem napíše , a zároveň znemožňujících publikovat v zahraničí , systém velice konsekventní a dokonale zpracovaný , u nich neznali .

Kromě těchto zákazů však u nás existují podmínky těžko snesitelné i tomu , kdo se snaží s režimem smířit nebo s ním prostě nějak vycházet .

Konkrétně – takhle vypadá cesta od rukopisu na knihkupecký pult . První čte text lektor , řekněme lektor obecný , který musí něčemu rozumět , ale o ničem nerozhoduje . Následují lektoři s hlasem rozhodujícím , správně tušíte , že to jsou členové strany , pak redaktor , vedoucí redaktor , šéfredaktor , redakční rada , ředitel a jeho náměstci , kteří všichni musejí o rukopis nějak zavadit ...

/Hlas : Pak už se to nemusí vydávat , když to tolik lidí četlo !/

Že čtou , to by nevadilo . Každý z nich se ale snaží dokázat , že nebere peníze zadarmo , čili do toho musí nějak zasáhnout , nej-

častěji pochopitelně výhradou nebo zákazem . A to jsem ještě neskončil , třeba v případě Mladé fronty půjde někdo ze Socialistického svazu mládeže , a celé ediční plány i vydání každé jednotlivé knihy se schvalují na ministerstvu , na odboru knižní kultury , o který se tolik zasloužil doktor Kristek . Dokonce ještě knižní velkoobchod může zabránit prodeji knihy . Takzvanou materiální odpovědnost pak nese odpovědný redaktor .

Celý postup je veden základní zásadou dnešní kulturní politiky, zásadou negativního výběru , vztahují se na autora i na text . Text se ideologicky pitvá , hledají se při té vivisekci jinotaje , a o autorovi se zjišťuje , zda se něčeho nedopustil , nemá ne-správné přátele a podobně . Např. nakladatelství Albatros se dotazuje v místě bydliště na autorovu pověst, tohle jinak dělají už jenom trestní soudy .

Konečně kniha dostane zelenou . Ovšem , chce-li redakce pomoci jen trochu slibnému textu , vypracuje mu takovou malou popisku; vrchnosti se musí poněkud lhát – v zájmu dobré věci . Naneštěstí se tato popiska rozesílá i knihkupcům , u kterých se provádí průzkum poptávky , a ti usoudí , že se bez téhle knihy nejspíš dobře obejdou , což se pak promítne do nákladu . Zatímco u propagandistické literatury se náklad stanoví bez ohledu na poptávku, zde na ní náklad závisí .

V překladové literatuře je situace znatelně lepší . Často ale musejí pražská nakladatelství uzavírat se zahraničními autory svého druhu pakty o neútočení . Dojedná se s autorem – vyjdete v roce 1981, slibte nám , že do té doby se nezúčastníte žádného shromáždění, které by zdejší režim mohl interpretovat jako protistátní , slibte nám , že nepodepíšete žádné prohlášení solidarity a podobně . Ten spisovatel pak váhá , zda je lepší ,když jeho dobrá kniha vyjde v Československu , anebo aby se podle příkazu svého svědomí solidarizoval s Grušou nebo Havlem .

Na Slovensku je situace lepší , kádrový pogrom tam nebyl tak důsledný , a v ediční praxi jsou pružnější . Kdo chce dnes být víc informován o světové literatuře , čte slovensky .

A konečně – u zahraničního autora se nepředpokládá záměr napsat

jinotaj o českoslovenké situaci , tedy úmysl , se kterým se a priori počítá v téměř každé próze domácího autora .

Autocezura

Takže mladý autor , nebo autor vůbec , který v Československu píše knihu a chce ji vydat , si ukládá od začátku řadu zábran , provádí na sobě autocenzuru , která se vztahuje naprosto na všechno ,tedy na syžet , na čas a místo děje i na jednající postavy , jenom aby proboha nic nepřipomínalo vedoucí úlohu , omezenou suverenitu , bratrskou pomoc nebo některé další posvátné tabu . Souhmně řečeno je to vyslovený „ ezopský komplex , ” protože po srpnu se jinotaje hledaly a nacházely všude , dospělo to až do komických poloh , kdy publikum na Strakonickém dudákovi freneticky tleskalo při replice „ Koupím si dudy a půjdu do Turecka , ” protože tam tehdy velvyslancoval Alexander Dubček .Tenkrát přece Jiří Hájek , rozumí se Hájek z Tvorby , psal o provokacích , že „ v přítmí hlediště záškodníci vystřelují jedovaté šípy . ” Hájek udával tón a linii , platnou dodnes .

Abych se vrátil k věci : tím vším si autor sám mrzačí knihu ještě dřív , než ji vůbec odnese do nakladatelství , tedy než ji vydá všanc lidem , kteří z velké části toto mrzačení provádějí jako svoje povolání .

Stará moskevská nakladatelská anekdota konstatuje , že telegrafní sloupy jsou dobře zredigované stromy . A to celkem situaci ilustruje .

Nejhorší na tom je ,že neexistuje nějaký jednoznačný a srozumitelný kodex zákazů . S tím by se dalo ještě nějak žít , kdyby bylo jasně řečeno , že se nesmí mluvit o vedoucí úloze strany , o spojenectví se Sovětským svazem a vypočítána další tabuizovaná témata : ve srovnání s dneškem by pak situace byla mnohem přehlednější a tudíž i snesitelnější , vymezil by se volně přístupný prostor , ale za současného volného odstřelu nic není nikde kodifikováno .Vše je ponecháno vlastnímu výkladu ,všemocnému uvážení vrchnosti , a jak říkám , každý se snaží dokázat , že nebere

ten svůj plat nezaslouženě . Výsledky znáte všichni . Jediný , kdo dokonale ovládá vysloveně akrobatickou techniku , přímo jedinečné umění psát o současnosti a slovem nevzít na vědomí existenci vládnoucí strany , je Páral . Jiní autoři jsou ovšem přizpůsobivější a úslužnější , stačí připomenout Ladislava Fukse za normalizace .

Rád bych v této souvislosti poznamenal , že často není jasný nejen pojem „druhá kultura , ” ale také příslušnost k ní , a že hodnocení se často odvozuje od zcela mimoliterárních , ryze administrativních hledisek . Zdaleka ne všechno , co je postiženo zákazem , skutečně patří do nonkonformistické literatury . Zde je nutno se vyvarovat ukvapenosti a omylu . Přímo ukázkovým příkladem jsou osudy Šotolova Kuřete na rožni . Vyšlo v Petlici, hodně se četlo , je to kultivovaně napsaná milá knížka , která sice naše poznání světa posunula sotva o milimetr , ale nic proti ní celkem nelze mít . Ovšem měl proti ní režim , dokud něco měl proti Šotolovi . Mimochodem řečeno , z Petlice by šly doma vydat dvě třetiny , nic by se nestalo , režim by se proto nezhroutil, jako přečkal vydání Kuřete na rožni v Čs.spisovateli . Evidentně jde o záměr určité spisovatele prostě umlčet bez ohledu na to , co napíše .

V praxi to vede k deformaci stupnice hodnot , v zákazu se mylně vidí přiznání jisté hodnoty . A právě stupnice hodnot je doma vážně ohrožena . Proto také jsem na otázku ředitele zdejšího domu, jak se můj dnešní příspěvek bude jmenovat , odpověděl – Rekviem pro Jonathana .

Co se kupuje

Před osmi roky se podařilo v Praze vydat nevelkým nákladem , ale zato velice pěkně Durychovo Rekviem . Neznám dnešní stav , ale loni v srpnu dva dny před mým odjezdem z Československa se pořád ještě dostalo . Čapkovo Místo pro Jonathana , kniha , která má větší specifickou váhu než hromada fejetonů , kolujících po Praze , se také dlouho nemohla rozprodat . Na druhé straně

byl během jediného dopoledne rozebrán celý náklad Kmotra , sto deset tisíc výtisků .

Rozletí se sto deset tisíc Kmotrů , ale neprodá se Durych , neprodá se Čapek . Zato se prodalo pamatuji dvakrát sto tisíc Galuškových knížek Slovácko sa súdí a Slovácko sa nesúdí , samé historky tak do krajinských novin , přibližně na úrovni Kulíkova nebo Pilnáčkova kalendáře . A ukazuje to ovšem patologickou situaci , v jaké dneska česká kultura a zejména česká literatura je .

Něco podobného , ten únik do malého regionu , do provincie , do zaplivaného teplíčka , prožívala česká literatura už za okupace německé . A charakteristické je , že se na to čtenáři tak vrhli . Stav , který vystihuje Čapek v tom jednom ze svých posledních fejetonů , Pozdravy se jmenuje : zavřít za sebou dveře a teď mě mějte všichni rádi .

A situace doma se zhoršila a nejen tím , že není co číst . Podívejte , pořád ještě vychází v překladové literatuře ledacos . Ale za prvé emigrovalo mnoho lidí , kteří tvořili stálou čtenářskou obec , to vám může potvrdit každý knihkupec , a za druhé , je výrazně znát únik od literatury , která klade nepříjemné otázky . Kmotr se čtenáře týká osobně stejně málo jako vyprávění ze Slovácka o tom , jak sa stařeček ožrali a babička si kópili nové špórhelt . Ovšem , Místo pro Jonathana nastavuje za normalizační morální krize tuze nepříjemné zrcadlo . Nebyla to výjimka , jen pomalu mizel z regálů i Štefan Zweig , jeho Erasmus Rotterdamský , Joseph Fouché a Kalvínova Ženeva .

Mnozí rodiče bohužel ztratili zájem doopravdy číst a tím méně k tomu vychovávat svoje děti , současně upadá rok po roce úroveň škol a vzdělání je víc a víc chápáno jako pouhý prostředek k získání kvalifikace a nic dál , nic hlouběji .

Poklesly čtenářské nároky i čtenářský zájem a zároveň díky reglementačnímu systému se snížil standard vycházející české literatury . A už jsme v začarovaném kruhu zpětných vazeb , protože čtenáři jsou zpravidla zklamáni natolik , že příště se jejich zájem i jejich kritičnost ještě sníží . A přirozeně tato atmosféra působí i na autory – zjišťují , že jejich publiku lze nabídnout pomalu všechno .

Musím poznamenat , jak cennou práci koná každý , kdo vydává české autory v zahraničí . Přece jenom něco se dostane domů a udržuje to jistý tonus , jistá měřítko , jistou intenzitu kulturního života , i když bohužel jenom v omezeném okruhu .

Bez nadsázky lze mluvit o vážném ohrožení . Konečně , ještě před třemi roky jsem jako externista mohl lektorovat . Rukopisy mladých autorů , které dnes přicházejí do nakladatelství , jsou dvojího druhu .

Především trochu cynicky prokalkulovaného propagandistického aušusu .Třeba byl převrat v Chile a mohli jste se spolehnout , že se do dvou měsíců bude lektorovat něco z Chile , texty , napsané novopečenými znalci latinskoamerické problematiky , kteří sice španělsky umí tak *muchacho* , *hombre* a *pueblo* ,ovšem zavětřili konjunkturu . Tohle však raději nechme stranou , máme přece mluvit ne o sociální patologii , ale o literatuře .

Opatrně našlapující knížky

Většina rukopisů jsou milé pěkné knížky, ale takové asi , jako když se řekne o dítěti : on víte , on není nejnadanější , ale je moc hodnej .Vesměs opatrnouče našlapující knížky , abych nikde nenarazil , abych prošel všemi těmi skulinami . Nepamatuji za dlouhá léta jediný text , kde by bylo vidět , že autor je ochoten riskovat .Nevzpomínám si na autora , který by se s redakcí , nebo s lektorem přel . Přistupovali ochotně na všechno , na každý podnět kulantně přikývli , kdejakou jen diskusně navrženou změnu promtně provedli , jen aby vyhověli a kniha nějak vyšla . Jak , bylo vedlejší .

Takže je snadno vysvětlitelné , proč musela vzniknout ta t.zv. druhá kultura , resp. proč kultura změnila bydlíště .

Pokud jde o autory , kteří se ohlašují , o kterých během takových deseti let uslyšíme , z části jsou to absolventi dnešní filozofické fakulty , což tedy už samo o sobě říká hodně , ti jsou vychovávaní ke konformismu a co je horší , nic proti tomu nenamítají , přizpůsobili se a přizpůsobují se občansky i literárně .

Pozoruhodnější texty přicházejí ze dvou dalších kategorií , které

bych orientačně pojmenoval Plastic People a Intelligent People . Ti Plastic People mají kuráž , ovšem je to kuráž bohužel často jenom lexikální . Jinými slovy řečeno , jejich odvaha předělávat svět , aspoň v literatuře , se omezuje na frekventované užívání výrazů běžně neužívaných . Když jdete za to , když sejmete tuhleto slupku vnějškového nonkonformizmu , protože já opravdu nemyslím , že tuctem prdelí se udělá revoluce , zjistíte , že myšlenkově za tím není nic než žalostná chudoba , druhý a třetí odvar něčeho , co je už dlouho známo odjinud . Na jádru věci nemůže nic změnit ani nevlídná a často vysloveně brutální reakce režimu , která naopak mnohdy mate , takže suverénním , kompetentním a respektovaným literárním kritikem se v podstatě stává jakýsi pologramotný major , trapná postava , o níž se jinak vyprávějí anekdoty ,ale jeho kritický verdikt se bere – ovšemže s převráceným znamínkem – vážně na vědomí .Myslím,že nás pražská propaganda v tomto směru může manipulovat účinněji než kohokoliv jiného .

Až trapná je přitom někdy naprostá nevzdělanost a s ní logicky související střídání mód ; naposledy byli v módě Nietzsche , Deml a Ladislav Klíma . Móda je přijímá bez jakékoliv průpravy a bez logických souvislostí ,zato ale bez odmluvy , s pohotovým respektem jako když se změní délka sukni .

Nejpozoruhodnější texty – i když jich je pramálo – přicházejí od těch Intelligent People , to jest autorů s exaktním vzděláním , třeba biologů , inženýrů , chemiků nebo lékařů .Je znát ,že se při svém studiu naučili myslet . Nedovedu ovšem odpovědět , kolik textů leží po zásuvkách , protože si jejich mladí autoři realisticky řekli , že škoda chodit do nakladatelství .Myslím tím autory , kteří předem , ze zásady odmítají dělat ideologické koncese . Neodvažoval bych se ale dohadovat , že jich je příliš mnoho . Jak znám Prahu , něco by o nich bylo přece jen slyšet .

Všude ovšem platí , že chybí nezbytná odvaha k riziku , ať už literárnímu nebo občanskému . Nevím , zda bez ní lze očekávat něco jenom trochu k světu .

Nutno ovšem říci , že konjunkturální propagandistické slátaniny

na způsob Pludkova Vabanku nebo Jiřího Hájka – to je jiný , třetí Jiří Hájek ! – Území nikoho píše převážně starší a střední generace , mladých pramálo , i když by jistě mohla lákat příležitost se touto cestou etablovat .

Nejzávažnější , co chci a mohu povědět , je závěr a těžiště všech mých poznámek . A sice – že česká literatura se provincializuje , že ztrácí váhu a že klesá zájem o ni .

A tak vzniká bludný kruh . Když klesne zájem , bude se méně vydávat , a bude se zmenšovat obec lidí v dosahu literatury , obec lidí , kteří mají s literaturou a intelektuálním životem národa něco společného . Z toho bludného kruhu může být pak smyčka .

Považuji proto za nutné dělat zde , v exilu , to , co nemohou dělat naši přátelé doma .

Především přispívat k udržení měřítek . Jiří Mucha kdysi výstižně napsal , že „ co je dobré v úzkém kruhu , je vždycky podezřelé . Co je dobré , je dobré všude .” A Praha se začíná provincializovat .

Tedy – ediční pomoc autorům , kteří žijí doma . A za druhé pomoc expediční , aby se dobří autoři , knihy dobrých autorů dostaly domů , aby se ubránily hodnoty a uchovala měřítko . Protože jinak se v současném režimu pozvolna národ mění v obyvatelstvo .

Diskuse k předneseným referátům

Rád bych poděkoval za dva zajímavé příspěvky, zejména za příspěvek o slovenské otázce, která je v kontextu československé budoucnosti klíčovou a která podle mého názoru byla analyticky a přesně vystižena v referátu Jána Rosnera.

Myslím si, že se Češi musí smířit s alternativou, že není vyloučeno, že Československá republika nebude obnovena tak, jak vznikla v roce 1918. A je možné, že jak Češi, tak Slováci budou jednou postaveni před alternativou : společně nebo samostatně, každý zvlášť.

Za druhé, v žádném případě by se Češi neměli nechat vtáhnout do šovinistických polemik s jistými kruhy, které jsou silně protičesky naladěné. To znamená, klidným způsobem dále se přimlouvat za jakousi federovanou spoluexistenci, být zdrženliví, ale když Slováci budou chtít státní samostatnost, přijmout to.

Za třetí : není vyloučeno, že se tak stane. Pak je pro nás životně důležité smíření s Němci a Rakušany, podobně jako s Poláky a s Maďary. Aby se prostě Československo vřadilo do evropského a středoevropského integračního procesu.

Mlynář :

K té otázce česko-slovenských vztahů . Myslím , že na tom , co tu říkal Vilém Hejl , je velmi mnoho . Nacionální rozeštvávání nesporně tvoří klasickou součást ruské velmocenské politiky – s tím jsou zkušenosti jak ze Sovětského svazu , tak i ze SSSR ovládané střední Evropy i jiných částí světa . Mám dokonce podezření , že i to založení „ normalizačního kurzu ” na dvojici Husák – Bilak jednou Moskva využije k tomu , že – až bude sama chtít něco na tomto kurzu měnit – vyhlásí leccos prostě za „ úchylku způsobenou slovenskými kádry ” a bude se snažit otočit hnev proti Slovákům , aby se zapomnělo , že skuteční iniciátoři a vládcí Prahy sedí ještě mnohem východněji od Košic .

Pro Slováky skutečně asi – jak to říkal Rosner – federalizací určitý problém skončil . Pro Čechy však možná v jistém smyslu začal . Nebo přesněji – jeví se jinak . Čechům se možná teprve

Federalizací otevřela s celou důsažností otázka , která byla z české strany vždy kladena s určitou dávkou dotčenosti a uraženosti – otázka o možné samostatnosti Slováků . I tady to zaznělo trochu v takové podobě : no dobře , ať se tedy odtrhnou ! S takovým podtónem o této otázce mluvil už i Novotný , když uraženě prohlásil na problematiku česko–slovenských vztahů : Tak si tedy udělejte federaci , ale za svý !

Moje stanovisko je takové , že – ono to zní jako fráze , ale míněno doopravdy – oba národy musí mít možnost samy rozhodnout , zda a jak chtějí žít nadále společně ve státně–politickém smyslu . Neviděl bych žádnou katastrofu pro žádný z obou národů , kdyby se rozdělily do dvou států . Ale nejsem zároveň stoupenec lehkomyslného přístupu k této otázce . Oba národy jsou velmi malé , Československo se ukázalo z hlediska jejich vzájemného vztahu přes všechny komplikace životaschopným státním útvarem a jakékoli řešení u obou těchto malých národů nikdy nebude bez komplikací a problémů v jakékoli evropské situaci . Čili nejsem přívrženec toho , aby se myšlenka rozdělení na dva státy jaksi fedovala v exilu nebo dnes doma , aby se s ní lacino zahrávalo .

Vedle toho , o čem tu už byla řeč , bych chtěl říci pár slov o tom , v čem vidím výrazné rozdíly mezi Slovenskem a českými zeměmi nyní , za „ normalizace ” v Československu . Nevím , jak to svedu vyjádřit , protože mám na mysli rozdíly těžko postižitelné , rozdíly spíše v sociálně–psychologickém smyslu . Byl jsem naposledy delší čas na Slovensku v roce 1973 v létě a měl jsem dojem , že jsem přijel do jiného státu , opravdu „ do zahraničí ” . Zdálo se mi , že zatímco v Čechách převládá spíše pocit úplné pasivity , lhostejnosti a zároveň národního utrpení , na Slovensku převládají jakési životnější nálady i starosti . Řekl bych , že zatímco v Čechách se trpí , na Slovensku se žije . Nevím , zda je to tak přesně řečeno , ale snad je to srozumitelné , v čem tu vidím rozdíl . Ještě více než na lid se to jistě vztahuje na inteligenci a její tvorbu , ale platí to v jistém smyslu asi všeobecně , jako národní rys .

Někdo tu říkal , že je otázka , zda je i pro národní kulturu lepší , dostane-li se do situace , že odmítá nedobré kompromisy a postup-

ně pak se smí psát jen na psacím stroji a snad nakonec se bude smět psát jen husím brkem , nebo zda je lepší za cenu i ne čistého kompromisu uchovat pro národní kulturu možnosti větší . Myslím , že je to jedna stránka problému , který lze obecně nazvat problémem tzv. kadarizace – snad je jasné , co se pod tím v Maďarsku v posledních dvaceti letech myslí .

Myslím si , že kdyby Slovensko bylo samostatným státem , podobalo by se spíše dnešnímu Maďarsku – právě ve smyslu schopnosti této „ kadarizace ” . Ale my Češi bychom všechno brali až do dna , žádné rozpory by se v politice netutlaly , vážně – spíš jako Němci – bychom svou politiku brali se všemi důsledky . Kořeny jsou pravděpodobně už někde v tom , o čem tady mluvil Rozner , že pro Slováky byl komunistický režim od samého začátku věcí daleko cizejší než v Čechách . Slováci do komunistické ideologie jako národ. nevěložili tolik jako my Češi . Čili také méně zklamaných nadějí , méně frustrace z toho , že ty ideje a s nimi spjatá strana zkrachovaly .

Já nechci tvrdit , že ta schopnost brát politický vývoj jaksi více od těla je jednoznačně pozitivní . Nevím také , zda lze jednoznačně maďarskou „ kadarizaci ” označit za jev pozitivní . Ale v něčem to pro lidi , kteří v té zemi žijí , pozitivní určitě je : žije se v tom lépe než v té české „ normalizaci ” . Jsou to asi pro národ jako celek přece jen lepší podmínky , byť také jen podmínky čekání . Protože Slováci tuto schopnost udělat si lepší podmínky pro život osvědčují , spojuje se myslím dnes někdy český nacionalismus i s oním rysem českého trpělivosti a Slováky za to moralizuje . Bojím se ale , že spíše než morální převaha je za tím závist českého nacionalismu .

Jsou to jen neurované a okrajové poznámky , někdy spíše dojmy než myšlenky . Ale považoval jsem to za užitečné k problematice česko–slovenských vztahů podotknout .

Hodic

Pokud jde o protislovenské nálady v Čechách, chci poukázat na jeden z jejich zdrojů. Vytýká se, že rozsah investic na Sloven-

sku je nepoměrně vyšší než v českých zemích, ačkoliv hospodářský efekt a vůbec produktivita slovenských podniků je celkem pod celostátním průměrem. Mluví se o tom, že dotace slovenského rozpočtu z celostátních prostředků jsou neúměrně vysoké. Tím jsou omezeny finanční zdroje nezbytné pro rozvoj ekonomiky českých zemí a důsledkem je její rychlejší zaostávání.

Jde o fakt, který nahlížen jen z hospodářské stránky, může vést k nacionálním rozporům. Podstatnější jsou však na této věci její politické a vojenské aspekty.

Slovensko je z vojenského hlediska územím, ležícím bezprostředně za případným frontovým pásmem. Jeho poloha i krajinný ráz jsou vhodné pro vybudování náhradních nebo duplicitních výrobních nebo opravárenských kapacit. V případě jakéhokoliv vojenského konfliktu ve střední Evropě budou vždy hospodářská, správní i dopravní centra v Čechách i na Moravě bezprostředně ohrožena. Výstavba nezávislé slovenské infrastruktury je z tohoto hlediska proto pochopitelná.

Poněvadž ale ani v Praze ani v Bratislavě není zvykem říkat lidem, pokud jde o naznačené věci pravdu, tak se raději celý problém zamlčuje. Navíc platí: *divide et impera*. Proti znešvařeným to jde lépe doma i zvnějšku. Přitom nejde ani o český ani o slovenský zájem. Jde o rozhodnutí proti nim oběma.

Hejl

Podle mého názoru je česko-slovenský poměr poznamenán tím, co charakterizoval kdysi Čapek větou, že « komunismus je široce založený pokus o mezinárodní nedorozumění. » Jsem přesvědčen, že z velké části se to uměle provokuje a fabrikuje, pěstuje se přece také třeba stejně špatný poměr polsko-český a česko-polkský atd. Vzpomeňme na všechny ty legendy, kdo koho živí, kdo na koho doplácí.

A za druhé: my Češi jsme myslím předhlédli, že Slováci jsou možná dneska kulturně výš. My si kulturou někdy omezujeme jenom na edici Petlice. Slovenské vědecké časopisy jsou dneska mnohdy lepší – v exaktních oborech –, na Slovensku vzniká víc

původních vědeckých prací. Kromě toho mají lepší ediční praxi, je tam méně policejních, cenzurních zákazů, to všechno bychom měli nezapomínat.

Kohn

Chtěl bych něco dodat k referátu Viléma Hejla. Dost sleduji českou a slovenskou literaturu a chtěl bych upozornit na to, že se i v té oficiálně vydávané literatuře sem tam objeví dílo, které je zajímavé a které svým způsobem zobrazuje československý život jaký skutečně je a ne takový, jaký by si ho přáli mít ti, kteří vládou. A těch výjimek je možná víc, než si myslíme a není správné, když je nebereme v úvahu. Chtěl bych například připomenout vzpomínkovou knížku Norberta Frýda *Lahvová pošta*, která je mnohem upřímnější a tím lepší než byl jeho koncentračnický román *Krabice živých*, v němž autor musel – nebo chtěl – důsledně vykreslit « vedoucí úlohu strany ». Je to knížka, která je často v příkrém protikladu k tomu, co se například o Terezíně a o první republice tvrdí oficiálně. Ovšem vyšla na začátku sedmdesátých let, takže to může být ještě do jisté míry doznívání toho předchozího liberálního období. Nebo druhá taková velice zajímavá knížka je taková spíš novela velice mladého autora Martina Bezoušky, vyšla v Melantrichu a jmenuje se *Dlouhá samota*. Líčí vysokoškolskou mládež jako mládež, která je nadšená džínsy, chodí do diskoték, miluje západní hudbu atd., není tam ani slovo o tom, že by existoval nějaký Svaz mládeže. Je to prostě podle mého soudu pozoruhodná knížka s pravdivým společenským pozadím, která zřejmě nějakým způsobem cenzurním sítím prošla. Myslím si vůbec, že z novin a z oficiálních časopisů se toho člověk velice málo doví. Právě o té druhé kultuře, která ovšem neexistuje jen v samizdatech a « petlicích », ale třeba i v malých divadlech. Když je totiž hlavní proud kultury pod takovým tlakem, tak se ta kultura stěhuje někam jinam. A potom se vytváří na okrajích, které už tak nepodláhají cenzuře, nebo alespoň nemohou být cenzory tak sledovány.

Pallas

Ostře se liším v názorech s Vilémem Hejlem, který říká, že v oblasti druhé kultury, neoficiální, je vcelku mrtvo. V hudbě nic, jenom vážná hudba (to se může). Plastici asi také nejsou nic (podle vás), divadlo je špatné. Je jasné, že jsou slabší věci, taky ale právě proto, že je to opravdu druh a kultura, a v každé kultuře existují slabší či lepší díla.

Podívejte se : v Ypsilonce dělají leccos dobrého, v Brně je divadlo Na provázku, v Praze jsou minimálně tři divadla, která si jedou naprosto svobodně v rámci jakýchsi Lidových škol umění. Je jasné, že o tom ví jen omezený okruh, a že lidé, kteří se po tom nepídí, se o tom taky nic nedozvědí. Existuje pantomima, která se jmenuje Cirkus Alfréd. Ta jezdí po celé Evropě, je vynikající, doma oficiálně hraje v cirkusovém stanu. Je jasné, že tohle do Národního divadla a do velkých baráků nepustí. Ale lidé, kteří za tím jdou, ti si to najdou.

Teď písničky. Tak např. Jaroslav Hutka zpíval své protestní písničky do poloviny roku 1977, byl signatář a jeho poslední vystoupení bylo v Pezinku, kde bylo pět tisíc lidí. Zpíval si co chtěl, policie byla bezmocná. Já jsem v Československu vytisknul dvě knížky textů v roce 1975. Systém byl tak zkorumpovaný, že když jsem přišel a dal tomu člověku peníze (stálo to 700 korun), tak mně vytisk cokoli jsem mu přinesl. Knihy jsme veřejně prodávali při představeních, protože policajti prostě by nikdy neuvěřili, že by si někdo dovolil to takhle načerno udělat. Jiří Lederer přišel tehdy z vězení podívat se na vystoupení v Čáslavské ulici, kde sedělo tehdy 200 lidí; v šatně se prodávala knížka Hutkových textů a on si tam sednul a povídal si, a všichni mluvili rovnou a otevřeně.

A když nám zakázali hrát pod záštitou ochránců přírody, tak jsme hráli pod protektorátem hasičů, když nám zakázali hasiče, tak jsme hráli pod svazáky, potom pod turisty !

Milan Schulz

Já, také protože jsem tím směrem zaměstnán, se musím denně zabývat československou realitou. A to taky tak, že čtu,

co se můžu dočíst, to oficiální i to neoficiální. To samozřejmě není zdaleka všechno. Naopak, pociťuji nedostatek řádného kontaktu s československým kulturním životem. Zase : oficiálním i neoficiálním. To například, co tady vylíčil Pallas : co se děje třeba v divadlech. O tom se nikdo nemůže pořádně nikde dočíst, o tom se málokdo dozví a tím pádem se to jaksi nepočítá. Je pravda, že to pořádně nevědí ani v Československu. Možná, že my toho tady mnohdy víme víc. Ale já bych považoval za vrcholně důležité, kdyby se podařilo vyprovokovat pár lidí kolem těch různých (rozmnožovaných) časopisů v Československu, aby se pokoušeli popsat existující kulturu skutečně vcelku. Abychom – všichni – jen neříkali, že je pouze jedna literatura, což je pravda, ale abychom se pokoušeli vše, co se vytvoří, nějak skutečně dostat dohromady. Na tomto poli není nějaká velká možnost kontaktů. Proto, myslím, bychom někdy měli důkladněji pohovořit o jednom prostředku, s kterým lze leccos dobrého udělat : o Svobodné Evropě. Jak tu například navazovat kontakt k nejrůznějším vrstvám posluchačů, ke kterým denně mluvíme. To je velké pole možností. A my o leccems nemůžeme dost konkrétně mluvit, protože nemáme dostatek pramenů. My třeba nemáme dost autentických informací o tom, jak vypadal uplynulý hudební rok. Nebo výtvarný rok. Přece nejsou všichni výtvarníci zakázaní ! A ty by bylo třeba nějakým způsobem za nějaký čas hodnotit. Vždyť už deset let neexistuje prakticky pořádná kritika ! Nebo jen ta zcela nejodbornější, ale i ta je omezená, protože ono je omezené celé duševní niveau, celá produkce. Proto by se tímhle směrem mělo tlačit. Abychom se neocitali v situaci, kdy si čím dál víc všímáme různých, jistě zajímavých ostrůvků, ale tu obrovskou krajinu, ve které se lidé musí každý den pohybovat, necháváme stranou.

Mlynář :

Chtěl bych něco říci k tomu , co tu nadhodila paní Bousouglou a něco i k tomu , co říkal Vilém Hejl . Jde mi o základní problém : kde končí ideologicko-politický konflikt a kde přes tento oprávněný konflikt nutno vidět ještě něco jiného než jenom politiku

a ideologii . Dnešní režim v Československu jistě využije a zneužije všechno nějak ve svůj prospěch . Ale je otázka , zda z toho vyplývá závěr : nelze tedy vlastně nic udělat ať už uvnitř Československa nebo zvenčí vůči Československu , vlastně nic dobrého , protože i všechno dobré režim zneužije .

Nemůžeme postupovat tak , abychom prostě jen naruby zrcadlili totéž , co dělá režimní propaganda a ideologie v Praze : to oni razí logiku , co neslouží nám , slouží „ třídnímu nepříteli ” . S tím se ale nikam nelze dostat než k vytyčení zásadních konfliktů , nelze často vidět různé cesty jejich překonávání .

Podívejme se na problém třeba chystaných Olympijských her v Moskvě . Mnozí sovětsí disidenti v zahraničí navrhují vyhlásit bojkot . Jistě , je možno ve prospěch toho návrhu – a také ve prospěch opaku – vznést řadu přesvědčivých argumentů . Myslím , že nakonec se ale musí prosadit fakticky postoj , který nebude účast bojkotovat . A nemyslím , že se s tím dá něco v tomhle případě dělat ; je naopak nutno hledat cesty , jak ty hry nedovolit režimu jenom ve svůj prospěch zneužít . Dovedu si ale představit celou hloubku citového ponížení těch ruských disidentů , kteří se budou musit dívat na to , jak režim hry ve svůj prospěch zneužívá .

A já se obávám , že z toho , co tu řekla paní Bousouglou a jinak také pan Hejl , nelze pochopit v té československé realitě něco , co já v ní stále vidím a co je přece jen trochu optimističtější . Ten pohled Viléma Hejla na československou kulturu je jistě jenom schematický – protože co také jiného může za čtvrt hodiny , které na to měl , říci . Ale přece jen i v tom stručném schematu já bych nemohl všechno vidět tak příliš černě .

Kdo prosím vás věděl v roce 1956 něco o Václavu Havlovi , ačkoli už mu tehdy bylo dvacet a měl své nadání . A pak se najednou objevil . Proč ? Protože vznikla možnost , aby mohl na veřejnosti , v rámci režimu legálně pracovat . Jsem přesvědčen o tom , že tam i dnes zase žijí lidé z nejmladší generace , o kterých nevíme ani z oficiální , ani z paralelní kultury , kteří však svoje nadání mají , mají snad už i své dílo v hlavě či v šuplíku hotové a objeví se v

takovém momentu , kdy bude příznivá situace – a třeba vůbec nikdy ne jako disidenti , jako lidé paralelních struktur atd.

Kdyby všichni tito lidé , kteří nejsou ještě poznamenaní , nemají žádné desky se špatnými kádrovými posudky , šli teď do paralelních struktur jako autoři „ samizdatu ” , tak ty kádrové desky dostanou a poznamenaní budou . Je docela možné , že někdo v takové situaci dělá vlastně nejlépe , že nejde nikam , če čeká . Není možné , aby už nikdy nepřišla možnost pro tyto lidi začít něco dělat , co dnes nemohou . Jako kdysi Havel , jako – z jiného žánru – třeba Suchý a Šlitř a řada jiných , kteří také začali ne nějak v paralelních strukturách , ale v určité chvíli rovnou v oficiálně aspoň trpěných strukturách . Vilém Hejl tu hezky popsal existující devastaci hodnot , proces té balkanizace nebo rusifikace – či jak různě si tu degeneraci kulturně–civilizačního vývoje dnešního Československa označíme . Růst korupce , to že naši lidé se přestávají stydět natahovat ruku pro bakšiš jako v Turecku . Ale už s tím není srovnatelné to , že třeba „ Kmotr ” se stal bestsellerem . Nebyl on na Západě také bestsellerem ? Troufal bych si dokonce tvrdit , že to , že bestsellerem se stal právě „ Kmotr ” a nemohl se jím nikdy stát žádný Kozákův román , to že vůbec není jednoznačně negativní fakt . Konečně Hejl tu sám zdůraznil , že právě v „ Kmotrovi ” se leccos dá vykládat jako analogie mezi mafii a normalizačním režimem . To , že tahle kniha je bestseller, je asi snad dokonce jasný ústupek oficiálních měřítek režimu . Ono to zdaleka nemusí být vždy něco vážného , co nakonec má velký význam . Podívejte se na módu texasek . A není to přesto jenom nevýznamná pitomost – mladá generace si přes ty texasky prosazuje prostě jiný životní styl .

Nebyl bych tak skeptický , pokud jde o další nové generace . To , co tu říkal třeba Jirka Pallas – to tu nemohu říci ani já , ani třeba Ivan Medek jako svůj prožitek . Protože my jsme už strejci v létech a nemůžeme se svou minulostí a vizáží bezelstně někde strčit pět stovek úplatku a vydávat si za to svoje texty . To by nám nikdo tak jednoduše nespokl – ale Pallasova generace to tak dělá a může dělat běžně . Oni vytvoří možná formy rozkladu

režimu a zároveň i nějaké nové struktury , o nichž se nám prostě ani nezdá . Snad je to nejčastěji beztvaré, politicky málo významné , nemůžeme to nikam zařadit . Ale podceňovat bychom to neměli , protože možná budoucnost posoudí vše jinak , než se nám teď zdá .

Proto by také v exilu bylo důležité , aby se tato generační vlna dostávala více a soustavněji ke slovu . Ve skutečnosti však třeba v exilovém tisku je zatím podíl této nejmladší exilové generace nepřiměřeně malý . V různých časopisech snad z různých důvodů , ale všude je malý – ve „ Svědectví ” jako v „ Listech ” .

Jak už v roce 1968 zpíval Karel Kryl – i ta nejmladší generace už má svou emigraci . Buď se dosáhne toho , že se každá nová generace celkem přirozeně a v odpovídající míře integruje do politického exilu – ve všech jeho orientacích a skupinách , které jsou živé – anebo i odezva exilu doma bude slábnout . I to je přece generační otázka . Já jsem třeba rád , že mladí ve mně nevidí jenom nějaký abstraktní pojem nebo jakousi neznámou obludu z jiného světa , protože to , čeho jsem vlastně byl a zčásti vždy zůstanu představitelem , je pro ně obludná abstrakce , dějepis v nejlepším případě . Tedy považuji za úspěch vše , co vede k překonání té bariéry . Ale já ani při překonání takové bariéry nemohu přece mít v jejich generaci stejnou odezvu jako představitel jejich vlastní generace tady v exilu . A to zásadně platí více méně o každém . Takže v tomto smyslu se přimlouvám za všechno, co tu o generačním problému i nepřímou řečí jak ti nejmladší , tak i třeba Milan Schulz .

Menert

Poznámka k naší tematice literární, přesněji o specifickém vztahu té etické a profesionální části. Asi takto : pekař může být zcela bezcharakterní člověk a přitom péct dobrý chleba. Platí to také pro spisovatele ? V případě spisovatele si s tím zdaleka nejsem jist. Jsou určité zkušenosti, že za určitý morálně-politický ústupek přesahující jistou, těžko definovatelnou hranici charakterové únosnosti, zaplatil spisovatel jakousi podivuhodnou profesionální

impotencí. Je to divoká hypotéza, každopadně mám ten dojem, že existuje nějaký intimnější vztah mezi ryze odbornou, profesionální částí věcí, a tou sférou charakterově etickou. Samozřejmě, že by se daly uvést příklady ze skromného života ministrů, které by mohly tuto mou tezi vyvracet.

Dva diskuzní příspěvky bych spojil v poznámce rovněž velice hypotetické. Pan Novák tady myslím právem hovořil o rozdílech techniky a politiky, já bych spíše řekl techniky-politiky a politiky. Politika samozřejmě má svou technickou odbornou část, tedy tu část kalkulů, strategií, taktiky v oblasti (dá-li se to tak nazvat) mechanismů moci. A má tu část, která ji jakožto lidskou, společenskou aktivitu determinuje a to v oblasti mnohem širší; to potom souvisí s tou otázkou, co režim např. v oblasti represe může, nebo nemůže. Tady je, myslím, skutečně rozdíl mezi tím, co režim (kterýkoli režim) může technicky, protože k tomu má prostředky, a co může politicky z toho hlediska, že musí zakalkulovat vnější okolnosti, vnější vlivy atd. Mohu zastřelit pana Nováka? Technicky mohu, ale protože jsem poměrně málo motivován pana Nováka zastřelit na straně jedné, a na straně druhé mám takřka jistotu, že bych za to byl zavřený; tak že pravděpodobnost, ačkoliv mám tu technickou možnost, že zastřelím pana Nováka, je minimální. Já bych celou věc obrátil: jestliže mě například nezavřeli, pak vím, že to neudělali proto, že jsou to takoví dobráčkové, ale že prostě z tohoto složitějšího hlediska nemohli. To, že mně nezavřeli pokládám za důkaz toho, že mě nemohli zavřít, poněvadž jsem přesvědčen, že kdyby mě mohli zavřít, tak jsem pochopitelně zavřen byl.

Hejl

Ve svém referátě jsem nemluvil o čtenářských kroužcích a o samizdatu, námět mé poznámky byl jiný. Pochopitelně vyzněla pesimisticky; lituji: já to optimisticky nevidím.

Považuji za nejdůležitější otázku, kterou zde položil dr. Menert: pekař může mít mizerný charakter, ale zároveň péct dobré rohlíky. Je tomu u spisovatele obdobně?

Když se ohlédneme na naše kulturní dějiny, vidíme, že spisovatel vždycky měl – to je štěstí i kletba, mluvil o tom kdysi Kundera a nejen on – i jiné poslání, občanské poslání. Takové to prostě je, ať chceme nebo nechceme, tak spisovatele viděla jeho čtenářská obec, ať chtěl nebo nechtěl, spisovatel dostával obrovský morální kredit a veřejnost těžce nesla selhání, zklamání. Asi jste všichni slyšeli o trapné, ale dosti významné epizodě – když veřejně kapituloval Bohumil Hrabal, spálila skupina studentů jeho knihy. Myslím, že empiricky lze odpovědět – možné to není, u nás prostě neobstojí dobrý spisovatel s pokleslou občanskou a lidskou morálkou.

Otázka pana Pokštetla – čím je ohrožena paralelní kultura? Znovu bych polemizoval s výrazem « paralelní ». Paralelní, souběžný, rovnoběžný – prosím vás, vidíte rovnoběžnost, souběžnost mezi Grušou a Šajnerem? To je absurdum, co je tu paralelního? A zda je ohrožena v momentě, kdy se bude poněkud snažit se integrovat do dnešního systému? Ten dnešní systém není nový, existuje třicet let, a doma přesto vznikly v té době nesporné hodnoty. Museli bychom přesně definovat, co rozumíme integrací. Ostatně rád bych se zmínil třeba o polském publicistovi Stefanovi Kisielewském, který píše pro krakovský *Tygodnik Powszechny*, jeden z nejlepších polských časopisů, ale vlastně také část systému, když to tak budeme brát, a pravidelně přispívá do exilového měsíčníku *Kultura* v Paříži, což je obdoba našeho *Svědectví*, aniž jakkoliv utrpěla jeho mravní integrita. Co se s autorem stane, když ho začnou vydávat, to je věc individuálního charakteru, to nelze generalizovat. Myslím, že nejvíc je naše nezávislá kultura ohrožena provincialismem.

Nyní k tomu, co říkal Jiří Pallas. Nejlépe jsou na tom zřejmě hudebníci. Pokud jde o divadla a zejména malá divadla, tedy – v Československu platí nový divadelní zákon, všechna divadla jsou pod kontrolou národních výborů, čili kádrů obzvláště kvalifikovaných. Nové české hry se neobjevují, taky – odkud? Ve filmu byla obrovská událost Chytilová. Po létech v poušti, kdy se produkoval jen barrandovský průměr, najednou přišla *Hra o jablko*, po dlouhých létech stály stovky lidí fronty, vyprodáno bylo ještě

dlouho potom na periferiích.

Dětskou literaturu píší dobří autoři, ale nenamlouvejte si, že se necenzuruje. Cenzuruje se a velice bedlivě, zejména v poslední době, mj. to souvisí s tažením za takzvané vědecký ateismus, to je disciplína, která má svoje katedry na vysokých školách, a ta kampaň zasahuje do všeho, přirozeně i do výchovy dětí, takže je to literatura důkladně cenzurovaná !

Mládež je přes všechnu školskou a často i rodičovskou výchovu pořád ještě velice dobrá. Jistěže, existují kariéristé, kteří si už v osmi začínají počítat souřadnice svého vzestupu a jednají podle toho, ale ve značné míře to soustředěné úsilí deformovat charaktery nevychází. Já sám považuji za perspektivně nejnadějnější ty studenty náročných a neatraktivních oborů, těch, které nejde okecat, česky řečeno. Studovat dnes v Praze filozofii je práce na půl úvazku, řekl bych, ale ne třeba chemii. Konečně víte, jak se absolventi exaktních oborů na západě uplatňují. Mezi dělnickou mládeží je rozšířen přímo naivní kult západu, hodně díky propagandě, protože mládež propagandu tolikrát přistihla při lži a o západu má vysloveně iluze. Takže na rozdíl od západu v dnešní Praze potkáte mladé lidi v khaki košili a s americkými seržantskými distinkcemi, navíc ale s nášivkami jako *US Navy* nebo *US Army* a dokonce *San Francisco Police*, případně *I like* toho či onoho, jenom *Ja ljublju Leonida* jsem nikdy neviděl, na to by byl paragraf o pobuřování.

K otázce pana Kohna. Neříkám nebrat doma vydávanou literaturu v úvahu, ale já jsem mluvil o podmínkách, za jakých vzniká, a soustředil jsem se na mladé autory, na ty co přicházejí a přijdou. Román o vysokoškolácích, kde by nebylo slovo o Esesem ? Jistěže to jde a může vzniknout dobrý román, ale je to kumšt, protože politika v jejich životě zasahuje tak často do tolika oblastí, že to chce buď ekvilibristickou schopnost, jakou má Páral, nebo to bude nejspíš polopravda.

Rosner :

Odpoviem najprv súhrmne na otázky , ktoré sa týkali slovenských spisovateľov a intelektuálov vôbec .

Dominik Tatarka sa asi pol roka po podpísaní Charty zase vrátil do Bratislavy , lebo v Prahe utrpel úraz a bol nejaký čas v nemocnici . Potom ho v Bratislave predvolali na obligátne policajné vyšetrovania ktoré označil ako celkom zaujímavé diskusie , lebo sa už dávno nehádal s ľuďmi celkom inak zmysľajúcimi . Pokiaľ viem , nepíše nijakú beletriu .

Hane Ponickéj , keď sa rozšíril text , ktorý chcela predniesť na zasadaní Zväzu spisovateľov , zastavili film , ktorý jej nakrúcali a zakázali knihy a preklady , ktoré jej mali vyjsť . Na Zväze spisovateľov ju oficiálne žiadali , aby text odvolala a keď to odmietla , vylúčili ju zo Zväzu . V tom čase na istom aktíve spisovateľov a umelcov príslušný stranícky funkcionár o nej povedal : Hana Ponická vo svojom vyhlásení napísala , že ona doteraz nemala nijaké problémy – tak sme sa postarali , aby odteraz aj ona nejaké mala . Polícia ju sleduje na každom kroku , ale ona nekapitulovala .

O povoleniach , v ktorých sú na Slovensku vyradení spisovatelia a vôbec intelektuáli : jeden z nich síce vrta studne a druhý je skladníkom / predtým bol dlhší čas bagristom / , ale väčšinou sú úradníkmi – napríklad dvaja literárni kritici v stavebných podnikoch , významný ekonóm v naftovej rafinérii , známa novinárka v podniku pre opravu dáždnikov , iní sú dokonca v Slovenskej národnej galérii či v iných ústavoch . Myslím , že vzniká veľmi málo tej takzvanej šuplíkovej či nelegálnej literatúry , resp. nevzniká skoro vôbec . Je to zčasti spôsobené aj tým , že vyradení žijú veľmi izolovane , neexistuje medzi nimi temer nijaké vedomie solidarity a každý sa cíti osamelým jednotlivcom .

Teraz k otázke , ktorá tu padla , či sa Československo rozpadne alebo nerozpadne .

Nerád hovorím o takýchto hypotetických problémoch , ale v tomto prípade nám otázka môže niečo osvetliť o súčasnosti .

Príznačné totiž je , že sa otázka spolunažívania presunula či dokonca prevrátila . Od konca prvej svetovej vojny Česi ustavične upodozrievali Slovákov , že sa chcú odtrhnúť . Slováci sa síce nechceli odtrhnúť , ale z veľkej časti neboli spokojní s

existujúcou formou spolunažívania . Požiadavka slovenského sebaurčenia zakrývala ostatné problémy . Tak to bolo ešte aj roku 68 , ako som chcel ukázať vo svojej prednáške . Federalizáciou republiky sa nakoniec táto etapa pre Slovákov do istej miery skončila . Nie je to síce federácia v nejakej ideálnej podobe , lebo sa uskutočnila v štáte s maximálnou koncentráciou moci na jedinom mieste , ale predsa odpadlo mnohé , čo predtým vytváralo napätie v česko-slovenskom pomere . Dnes už by nebolo na Slovensku možné predkladať slovenskú otázku ako hlavnú a rozhodujúcu , ako to robilo Husákovu krídlo v roku 1968 heslom „ Najprv federácia , potom demokratizácia ” . Slovensko je dnes už ďalej ako predtým , nedalo by sa s ním už tak ľahko manipulovať práve pre národnú otázku .

Táto otázka sa dnes nastoľuje z druhej , z českej strany . Nesmierne narástli české ressentimenty voči Slovensku a to z najrozličnejších príčin .

Je tu napríklad predstava , neviem do akej miery oprávnená , že Slovensko participuje oveľa väčším podielom na investíciách než české krajiny , že sa národný dôchodok nespravodlivo rozdeľuje . Ale to sa v Čechách hovorilo o Slovensku vždy a špeciálne od roku 1945 , že sa na Slovensko dopláca a Slováci si žijú oveľa lepšie . Zrejme teda k starým ressentimentom pristúpili nové .

Iste tu hrá úlohu , ako v Čechách , zčasti oprávnene , posudzujú miesto Slovenska v politickom vývine rokov 1968 / 69 . Slovensko brzdilo demokratizačný vývin , podporovalo snahy reakcie , po okupácii sa ochotne dalo znormalizovať . Nech už to bolo akokoľvek , iste sa to všetko vidí z českej strany jednostranne a zveličene . Ale najviac sa Slovákom vyčíta niečo iné : že svoju funkciu normalizátorov preniesli do Čiech .

Pre normálneho českého občana na čele štátu a strany je Husák , po ňom najsilnejší muž v strane Slovákov Biľak . A za nimi pritiahli kolóny ďalších vyšších a nižších kádrov , ktoré začali fungovať v Prahe . Nie sú to často kádre v akomkoľvek ohľade vyspelé , aké by sa v Čechách nenašli , sú to kádre ochotné , po-

slušné , spoľahlivé . V nich prostý český človek dnes vidí Slovákov vôbec .

Okrem toho mimovoľne a nevedome český inteligent si asi uvedomuje , že sa zmenila geopolitická situácia jeho národa . Kedysi Česi potrebovali Slovensko , Slovensko bolo pre nich nevyhnutnou súčasťou republiky , lebo bez Slovenska by české krajiny boli v nemeckom obklúčení a v období medzi dvoma vojnami a veľmi dlho po druhej svetovej vojne väčšina videla hlavné možné ohrozenie republiky z nemeckej strany . Takto mali české krajiny v Slovensku svoje predĺženie a zázemie . Potom prišla sovietska okupácia . Pre českú suverenitu dnes hlavným a prvoradým problémom nie sú Nemci , pre českú suverenitu by bolo ideálne mať predel medzi ruským impériom , niečo , čo by české krajiny od neho oddeľovalo ako nárazníkový štát , čím by neboli ďalej priamymi susedmi tohto impéria . Myšlienka na osamostatnenie Slovenska sa z tohto hľadiska priamo vnucuje . Pravda , to sú všetko futurologické úvahy , nie tak moje osobné , ale viem si predstaviť , že takto a podobne uvažujú iní .

Ale v celku súdím , že je vlastne celkom normálne , ak sa uvažuje aj o tejto otázke , ak to už nie je nejaký zločin . Pamätám sa , že som asi v roku 1967 bol na konferencii historikov v Bratislave – napísal som predtým menšiu knihu , ktorá mala niečo spoločné aj s našimi novšími dejinami , preto som sa na nej zúčastnil – a bol tam aj Husák , ktorý vtedy vydal knihu o povstaní , a rozpútala sa tam dosť prudká diskusia medzi slovenskými a českými historikmi o prvej republike . Jedni s druhými sa nevedeli dohodnúť , lebo väčšina slovenských historikov opakovala , čo vyhlasoval Husák , a bolo jasné , že ani o celkom zrejmych a nesporných otázkach nie je možná zhoda názorov . Vtedy vstal český historik Hübl a povedal asi toto : „ My sa tu už nedohodneme a možno sa skôr—neskôr takto nedohodnú Slováci a Česi , a v tom prípade by neostávalo nič iné ako rozísť sa . Nemusíme to chápať ako nejakú katastrofu , ako nejaký násilný rozchod , máme z novodobých dejín aj iné príklady . Tak napríklad sa Dáni a Nóri rozišli roku 1905 , urobili to bez nejakého veľkého škandálu ,

plebiscitom každý si založil svoj štát a odvtedy si žijú v najlepšej zhode . ”

Kedysi bolo pre českú stranu niečo hrozného , ak sa Slováci dožadovali autonómie . Dnes by Česi mali najradšej svoj samostatný štát , bez Slovákov . Ako vidno vzťahy národov sa môžu zmeniť v pomerne krátkom časovom rozmedzí priamo fantasticky .

Prakticky , pravda , nevieme , ako bude vývin prebiehať , keby raz Česi aj Slováci mali možnosť vysloviť sa k tejto otázke . Možno sa ukáže , že doterajšia forma predsa len uspokojuje obe strany , že sme hospodársky natoľko zrástli , že obom stranám najskôr vyhovuje , možná je aj konfederácia dvoch samostatných štátov , to všetko je vo hviezdach . Čo možno konkrétne konštatovať , je len to , že táto otázka dnes stratila svoj osten na Slovensku a nastoľuje sa ako akútna a aktuálna v Čechách a že sa skôr tam s ňou budú robiť demagogické manipulácie .

Evžen Menert

Budu hovořit o morálně-politickém smyslu Charty, nikoliv, jak bylo několikrát řečeno, o morální a politickém smyslu Charty, neboť právě v tom spojení (s tou pomlčkou) je podstata toho, o čem chci mluvit.

Pokusím se hned na začátku to ilustrovat, dovolíte-li přiběhem z osobního života.

Pracoval jsem v kotelně depa Masarykova nádraží ve dvoučlenných, dvoumužných, jak se tehdy říkalo, směnách. A po té, co jsem podepsal Chartu, patřilo v celém tom komplexu známých opatření, mě navíc také ještě hlídat, když jsem byl na směně. Čili vyvstal problém toho mého kolegy, který mě hlídal při práci a který potřeboval dvojí kvalifikaci. Musel mít dvě legitimace : pochopitelně legitimaci KSČ, aby mohl plnit tento úkol, ale také topičský průkaz, aby směl do kotelny. Tato kombinace je velice vzácná. To je pochopitelné, protože kdo má legitimaci KSČ, ten nepotřebuje topičský průkaz a v jistém smyslu to platí i obráceně. Je to tak vzácná kombinace, že se ukázalo, že v celé oblasti severozápadní dráhy jsou jenom dva, kteří mají tuto kvalifikaci, mají ty potřebné dva průkazy. A ti dva se pak u mě střídali. Jeden z nich se přímo tak představil. Říkal : já se jmenuji tak a tak, jsem člen strany a jsem tady proto, abych vás hlídal. Jak z takového představení, tak také z jiných věcí jsem nabyl dojmu, že jde o člověka značné osobní integrity. Člověka rovného a poctivého.

Tento příběh, podle mého názoru, takřka symbolizuje jakýsi vrchol normalizační mentality toho období : došlo k rozporu v hlavách lidí mezi soukromou, lidskou morálkou na straně jedné, a přístupem k problematice politické na straně druhé.

Je to model ostatně starý. Charakterizuje politiku jako svinstvo, i s ideologií, která s ním souvisí : kdo jednou vstoupí, musí počítat s tím, že se ušpiní. Na druhé straně morálku pokládá buď za luxus, nebo za bláznovství, nebo za jakousi kombinaci. Ostatně většina signatářů Charty 77 se při reakcích na svůj počín velice často setkala s tím, že jejich přátelé je vnímali v takové nějaké kombinaci hrdiny a blázna (smím-li tak říct).

Je to ovšem primitivní, mylný přístup k otázce vztahu morálky a politiky. Předpokládám, že mezi signatáři Charty je z hruba stejné procento nemravů jako v ostatní populaci, která podle některých mých osobních zkušeností se mírně liší, což má ilustrovat naivitu toho disparátního modelu morálky na straně jedné a politiky na straně druhé. Domnívám se, že právě v tom je iniciativní počin Charty : sjednocení obou těchto kategorií, sjednocení morálky a politiky – a to na bázi morálky, na bázi etiky, jako jediné možné sjednocení těchto dvou sfér, ve kterém aplikace určitých etických zásad nevyplývá z proměnlivých strategicko-taktických potřeb politiky, ale naopak : určitá linie politiky včetně komplexu strategicko-taktického je podřízena určitým etickým zásadám.

Při čemž bych chtěl zdůraznit, pragmatický zdroj a pragmatický účel takto pojaté morálky, takto pojaté etiky, nikoli jako určitou věc, která je dána apriorně jako desiratum, jako že hodní a slušní lidé se prostě i v politice chovají slušně. Ten pragmatický, realistický přístup takového etického pojetí naopak vidím v tom, že chápe politiku jako takovou, že vychází z toho, že politika je projekt určitých reálně existujících zájmů a boj za prosazování těchto zájmů, a že tudíž tu zásadu demokratického řešení, pluralistického řešení klade do samého základu, jako metodu, která vyloučí ty bídné konce politiky, o nichž jsme tu v našich rozpravách tolik mluvili.

Je možno diskutovat o tom, co je u jednotlivých lidí teoreticky, nebo filozoficky implicitním, nebo explicitním základem, který jim tento přístup umožňuje. Je přece jedním z charakteristických znaků počátku Charty velmi široký rozsah politických, filozofických a nejrůznějších typů signatářů, od reformních komunistů, až po reprezentanty pojetí křesťanského, a to ještě v nejrůznějších variacích. Tomu pochopitelně odpovídá i ten individuální teoretický přístup, který ovšem často nebývá bezprostředně vyjádřen, jenž toto pojetí umožňuje. Pokusil bych se stručně naznačit, jaké mohou u těch jednotlivých proudů být tyto přístupy.

Obecně bych řekl, že jde o ten přístup, který zásadně

(tedy i v politice a právě v politice) bere člověka jako subjekt. A to i v takových vztazích a relacích, kde člověk buďto může být pokládán za objekt, to znamená může s ním být – a v některých oblastech dokonce do určité míry s ním musí být – zacházeno jako s objektem. Ta zásada se tady jeví jako to zásadní pojetí subjektu i v těchto relacích. Dalo by se to taky říct jinak : je to pojetí člověka, jako bytosti, která je nadaná určitými přirozenými právy, a to i tehdy kdy je (abych tak řekl) technicko-politicky možné mu tato práva upírat.

A tady bych znovu se rád dovolával toho zkušenostního, nebo co do účelu pragmatického, vztahu, důrazu na demokraticko-pluralitní přístup. V brzku se totiž ukáže, že sice ta velice lákavá možnost nepřiznat člověku jeho lidská práva je velice svůdná; ostatně v dějinách politických hnutí by se patrně našlo asi málo příkladů politických sil, které, když se ocitly v situaci, že takovou možnost měly, tak té možnosti odolaly. Jenže – a to je, myslím, výrazná zkušenost právě našich nejnovějších dějin – tento svůdný přístup je nakonec nevýhodný pro ty, kteří jej aplikují.

Tady bych trochu odbočil. Víme, ze zkušenosti, že tady na západě představitelé určitých myšlenkových přístupů a nebo politických proudů, zvláště těch radikálních, lehkovážně koketují s myšlenkou, zda ten tolerantně-pluralistický demokratický model je opravdu bezpodmínečným předpokladem důstojného života společnosti, a zda snad za předpokladu maximální racionality správného řízení, fungování struktur atd., by to všechno nešlo dělat líp racionálněji, rychleji, ekonomičtěji bez tohoto modelu. Samozřejmě, že to jde, naše zkušenost ukazuje, že to možné je. Otázka je, zda tento zdánlivě racionální přístup je *opravdu* racionální, a to i pro ty, kdo vládnou.

Pokud jde o teoretický základ. Lidé křesťanského zaměření odvozují prioritu práv, kterými je člověk nadán v podstatě z božského původu člověka. Pro lidi jiného zaměření existuje řada jiných možných přístupů, ať už je to kantíánské pojetí « dvou zázraků » – hvězdného vesmíru nad námi a morálního zákona v nás – nebo pojetí pozitivistické, dané vývojem moderní vědy od

fyziky přes biologii až po současnou medicinu a dané jakýmsi vtrháváním subjektů do toho klasického, zcela předmětného modelu a pojetí přírody i člověka, které bylo charakteristické pro století devatenácté.

Jsou tedy v Chartě 77 tyto a jiné myšlenkové proudy zastoupeny. Je tu ale také něco společného, co bych nazval školou komunismu. Každý z nás na vlastní kůži, ať už tedy na komunistické nebo nekomunistické, pocítil, /starší dokonce podruhé/, v tom modelu fašistickém, kam to vede, co to dělá pro společnost jako celek, jestliže ten zdánlivý luxus, – pojetí člověka jako člověka, pojetí člověka jako bytosti, která je apriorně mimo politiku a nad politikou nadaná určitými právy – kam tedy zavržení takového přístupu vede.

Degradace politického myšlení, k němuž došlo v současném Československu, cynismus v oblasti politiky, má ovšem velmi neblahý vliv na obecnou morálku. Nutně dochází k morální myšlenkové korupci. Ale i tak bych tento úpadek nedramatizoval. Dějiny našich národů ukázaly několikrát, že je až obdivuhodné, jak se vytváří jakási morálně-imunologická reakce v lidech, sevřených do kleští « svinské politiky ». Dochází k schizmatu v oblasti mého a erárního, v oblasti soukromého, v oblasti morálního, v oblasti lidského. Chovám se jinak v poměru k své rodině, ke svým kamarádům, vystupuji jako t. zv. slušný člověk, a jinak veřejně, v oblasti té mizerné politiky, kdy zasazují tu druhou, prolhanou švejkovskou tvář.

Snad bych se měl zmínit ještě o jedné věci. Totiž o tom, že celá veřejná oblast, která je jedinou sférou v podstatě pseudopolitické aktivity v současném normalizovaném Československu, je jiným druhem aktivity než ta, již definujeme jako politiku, a že v tomto smyslu právě etický přístup k politice je ve skutečnosti mnohem reálnější, protože bere politiku jako politiku. Nevychází z iluzí toho typu, jako jsou ideologie o tom, že je třeba stvořit, vychovat nového socialistického člověka, nýbrž vychází z toho, že lidé za prvé mají přirozené právo a za druhé, samozřejmě, budou-li k tomu mít možnost, budou na nejrůznějších rovinách hájit své

reálné zájmy. A teprve tam, kde lidé v reálných politických konfliktech mohou hájit reálné zájmy své, svých profesionálních, věkových či jakýchkoliv jiných skupin, se nelze obejít bez těch etických norem, o nichž jsem tu hovořil. A zase : bez ohledu na teoretický základ, na teoretický přístup, který jednotlivé lidi k pochopení této nutnosti vede, počínaje pojetím člověka jako bytosti s božskou jiskrou, až po pojetí čistě pozitivistického chápání zákonitostí a nutností vědecky založených.

Pavel Tigríd

V zemi, která stále leží blízko našemu srdci, vedoucí obchodu se zeleninou umístil do výkladu mezi cibuli a mrkev heslo : „ Proletáři všech zemí spojte se ! ”

Proč to udělal? Co tím chtěl sdělit světu? Je skutečně osobně zpálen pro myšlenku spojení proletářů všech zemí? Jde jeho zapálení tak daleko, že cítí neodolatelnou potřebu se svým ideálem seznámit veřejnost? Uvažoval opravdu někdy aspoň chvíli o tom , jak by se takové spojení mělo uskutečnit a co by znamenalo ?

Myslím ,že u drtivé většiny zelinářů lze právem předpokládat, že o textu hesel ve svých výkladech celkem nepřemýšlí, natož, aby jim vyslovovali něco ze svého názoru na svět. To heslo přivezli spolu s cibulí a mrkví a on je dal do výkladu prostě proto, že se to tak dělá ,že to dělají všichni ,že to tak musí být. Kdyby to neudělal, mohl by mít potíže. Mohli by mu vyčíst, tomu zelináři, že nemá výzdobu. Někdo by ho dokonce mohl nařknout z toho, že není loyální. Udělal to proto, že to patří k věci, chce-li člověk v životě obstát. V té zemi, o níž mluvíme. Že je to jedna z tisíce maličkostí, které mu zajišťují relativně klidný život v souladu se společností.

Jak vidět semantický obsah vystaveného hesla je zelináři lhostejný a dal-li své heslo do výkladu, nedal ho tam proto, že by osobně toužil právě s jeho myšlenkou seznámit veřejnost. To ovšem neznamená, že jeho počín nemá žádný motiv a smysl a že svým heslem nikomu nic nesděluje. To heslo má funkci znaku a jako takové obsahuje sice skryté, ale zcela určité sdělení.

Verbálně by je bylo možné vyjádřit takto : Já, zelinář XY jsem zde! A vím , co mám dělat. Chovám se tak , jak je ode mne očekáváno , je na mne spolehnutí a nelze mi nic vytknout. Jsem poslušný a mám právo na klidný život. Toto sdělení má

přirozeně svého adresáta. Je namířeno nahoru ,k zelinářovým nadřizeným a je zároveň štítem , kterým se zelinář kryje před případnými udavači.

Svým skutečným významem je tedy heslo zakotveno přímo v zelinářově lidské existenci.Zrcadlí jeho životní zájem. Jaký to je ale zájem? Všimněme si : Kdyby nařídili zelináři dát do výkladu heslo: bojím se a proto jsem bezvýhradně poslušný , nechoval by se k jeho semantickému obsahu zdaleka tak laxně, přes to,že by se tento obsah tentokrát zcela kryl se skrytým významem hesla.Zelinář by se pravděpodobně zdráhal umístit do své výkladní skříně takto nedvojsmyslnou zprávu o svém ponížení. Bylo by mu to trapné,stydl by se.Pochopitelně.Je přece člověkem a má tudíž pocit lidské důstojnosti.

Aby tato komplikace byla překonána,musí mít jeho vyznání loyality formu znaku,poukazujícího aspoň svým textovým povrchem k jakýmsi vyšším metám.Vždyť proč by koneckonců proletáři všech zemí se nemohli spojit ?

Znak pomáhá tedy skrýt před člověkem nízké základy jeho poslušnosti a tím i nízké základy moci.Skrývá je za fasádou čehosi vysokého.Tím vysokým je ideologie . / ... /

Skutečný význam zelinářova hesla nijak nesouvisí s tím, co text říká.Přesto je tento skutečný význam zcela jasný a obecně srozumitelný.Vyplývá to z obecné známosti daného kódu.Zelinář deklaroval svoji loyaltitu jediným způsobem,na který společenská moc slyší,totíž tak, že přijal předepsaný rituál , že přijal zdání jako skutečnost,že přistoupil na pravidla hry.Tím ovšem,že na ně přistoupil,sám vstoupil do hry,stal se jejím hráčem , umožnil , aby se dál hrála.Aby vůbec pokračovala ,aby prostě byla.

Proč musel náš zelinář postavit své vyznání loyality až do výkladní skříně ? Což nedokázal svou poslušnost už dostatečně různými interními,nebo poloveřejnými způsoby ? Ostatně lidé,kteří míjejí jeho výklad se tam rozhodně nezastavují proto, aby si přečetli , že proletáři všech zemí by se měli podle zelinářova názoru spojit.Zeptáte-li se paní, která se před výkladem zastavila, co tam bylo,určitě vám řekne,jestli dnes mají rajčata,ale s nej-

větší pravděpodobností si vůbec neuvědomí , že tam bylo i heslo natož aby si vzpoměla , které to bylo .

Důvodem , proč zelinář musel dát heslo do výkladu , není tedy naděje , že je někdo bude číst , nebo že někoho o něčem přesvědčí , ale něco jiného . Aby spolu s tisíci jiných hesel vytvořilo právě ono panorama , o němž všichni dobře vědí , panorama , které má ovšem také svůj skrytý význam . Připomíná člověku , kde žije a co je od něj očekáváno . Sděluje mu , co dělají všichni ostatní a naznačuje mu , co má dělat on , nechce-li se vyřadit , upadnout do izolace , vydělit se ze společnosti , porušit pravidla hry .

Představme si nyní , že se v našem zelináři jednoho dne cosi vzbouří . A on přestane vyvěšovat hesla jenom proto , aby se zalíbil . Přestane chodit k volbám , o nichž ví , že žádnými volbami nejsou . Na schůzích začne říkat , co si opravdu myslí a nalezne v sobě dokonce sílu solidarizovat se s těmi , s nimiž mu jeho svědomí velí se solidarizovat . Touto vzpourou zelinář vystoupí ze života ve lži , odmítne rituál a poruší pravidla hry ; znovu nalezne svou potlačenou identitu a důstojnost . Naplní svou svobodu . Jeho vzpoura bude pokusem o život v pravdě .

Účet přijde brzy . Bude zbaven místa vedoucího a přeložen k závozníkům . Jeho plat se sníží , naděje na prázdninovou cestu do Bulharska se rozplyne . Bude ohroženo další studium jeho dětí . Nadřizení ho budou šikanovat a jeho spolupracovníci se budou divit .

Bude to tedy sama mocenská struktura , která prostřednictvím vykonavatelů sankcí zelináře ze sebe vyvrhne . Bude to sám systém , který ho skrze svou odcizující přítomnost v lidech za jeho vzpouru potrestá .

A přece to musí udělat . Zelinář se totiž nedopustil jen nějakého individuálního poklesku , uzavřeného do své jedinečnosti , on udělal něco nepoměrně závažnějšího . Tím , že porušil pravidla hry , zrušil hru jako takovou , odhalil ji jako pouhou hru , rozbil svět zdání , tuto základní oporu systému . Narušil mocenskou strukturu tím , že prolomil její vazivo . Ukázal , že život ve lži je životem ve lži , prolomil fasádu vysokého a odkryl

skutečné , totiž nízké základy moci . Řekl , že král je nahý . A jelikož král je skutečně nahý , stalo se něco nesmírně nebezpečného : svým činem oslovil zelinář svět . Každému umožnil nahlédnout za oponu , každému ukázal , že lze žít v pravdě .

Dámy a pánové , zelinářskou historií , kterou jsem vám přečetl , jsem se chlubil cizím peřím . Je to úryvek z rozsáhlejší teoretické práce jednoho z představitelů hnutí občanské iniciativy v Československu , který si zatím nepřeje , aby jeho essey , či jeho jméno byly zveřejněny . *) Mám za to , že ve své zkratkovitosti je brilantním shrnutím situace , v níž se hnutí jako Charta 77 nachází . Máme tu vlastně v kostce námět naší frankenské konference .

Mým úkolem dnes odpoledne je hovořit o hnutí občanské svépomoci a o naší odpovědnosti k tomuto hnutí . Moje poznámky se týkají občanské iniciativy ve všech zemích sovětského bloku , zejména pak v trojúhelníku Sovětský svaz , Polsko , Československo . Podobně „ naší odpovědností ” rozumím odpovědnost , úsilí , které si tato aktivita vyžaduje ve veřejném mínění a v institucích západních , se zvláštním zřetelem na organizace specializující se na oblast východní Evropy , včetně skupin emigrantských .

Při pokusu o vymezení této odpovědnosti , kterou v podstatě vidím rovněž jako občanskou iniciativu , můžeme v podstatě vyjít z rozpravy , kterou jsme tu vedli . Zhruba tři velmi charakteristické rysy určují profil hnutí za lidská a občanská práva v poststalinských systémech .

Za prvé : hnutí občanské iniciativy nebo svépomoci je velmi pravděpodobně trvalým úkazem ve vnitřním životě jmenovaných zemí . Zároveň proniklo natrvalo / a dosti vysoko na žebříčku priorit / do sféry zahraničně-politické pod pojmem zápasu o lidská práva , jejichž zachování se dnes pokládá za jeden z důležitých příspěvků ke smírnému soužití národů a států . Oba

---

*) Vyšlo mezitím pod plným jménem autora: Václav Havel: Moc bezmocných, v: O svobodě a moci, Index, Koln/R., 1980.

faktory pak posiluje novější úsilí aktivistů v poststalinských režimech za propojení hnutí občanské svépomoci, jinými slovy, za jejich internacionalizaci.

Kombinace obou těchto faktorů způsobuje, že mocenský establishment v těchto zemích vyhodnotil hnutí občanské svépomoci jako činnost výrazně politickou. Myslím, že právem. Míří totiž přes svou zdánlivou apolitičnost – přímo na pilíře moci. A podle toho s ním moc také nakládá – zhruba už patnáct let od pádu Chruščova v roce 1964.

Druhá charakteristika. Hnutí, o nichž tu hovoříme, na rozdíl od dřívějších pokusů nutně opozičních a tedy konspirativních jsou otevřená, neanonymní a tedy v pravdě občanská. O jejich stoupcích, o každém z nich je všechno známo. Jméno, adresa, povolání, minulost lidská i politická, názory na život i na mocenský establishment. Jsou známy přátelům, jsou známy policii. Odposlouchávání se stalo zbytečným, sledování fraškou, i když někdy tragickou. Hnutí občanské svépomoci má zároveň ráz obranný, defenzivní. Podle Václava Havla „brání člověka a skutečné intence života proti intencím systému“. Tedy nevyzývá, nepropaguje, nereformuje, nevypracovává politické programy ani alternativní společenské modely. / Na rozdíl od pražského jara, na příklad. /

Za třetí: hnutí občanské svépomoci vytváří – postupně, ale důsledně – paralelní společenství /polis/, nezávislé na mocenských strukturách, a to nikoliv proti nim, ale vedle nich. Nikoliv aby je demontovalo, ale aby je ignorovalo. Připomíná sice mocenskému establishmentu jeho povinnosti, ale nečeká, že – nebo až – je splní; cituje zákony a nařízení, která si sám dal, ale nepočítá s tím, že je bude plnit; předkládá mu jeho vlastní téze o právu na vzdělání a na kulturu, ale nedělá si iluzí o jejich aplikaci. Sahá k svépomoci. Vytváří si paralelní struktury. Ty mohou být, jak jsme si tu už řekli legální / obrana nespravedlivě stíhaných /, informační, ediční, vzdělávací, literární, umělecké, vědecké, odborové, ba dokonce politické a zahraničně – politické. V trojúhelníku Sovětský svaz, Polsko, Československo

některé z nich už existují a delší dobu fungují .

O funkci těchto paralelních struktur bylo už hovořeno. Snad je třeba dodat , že v daných souvislostech paralelní neznamená souběžné se strukturami oficiálními v tom smyslu , že ona je doplňují a korigují . Fungují totiž především jako nezávislá občanská aktivita . Proto také se hovoří o nezávislé literatuře , nezávislé výuce , o nezávislém umění . Nejde také – opět cituji Havla – „ o mesiášskou roli nějaké společenské avantgardy či elity ” , tím méně o „ nějaký únik do gheta a izolace ” . Jsou aktivitou „teď a tady ” ,konkrétní ,svěpomocnou ,nezástupnou . Co víc : paralelní struktury jsou i za daných okolností nepostižitelné a tudíž nezranitelné , pokud bude existovat vůle k jejich zakládání a fungování . Jsou nezranitelné , poněvadž pro mocenský systém představují nikoliv jeden , ale tisíc cílů; za narušenou či neutralizovanou paralelní polis nastupuje jiná – nebo deset jiných . Jsou nejlepší , ne-li jedinou zárukou kontinuity a smysluplnosti hnutí občanské svěpomoci . Jsou zaměřeny k nastupujícím generacím . Představují zlomek národa , jemuž zároveň propůjčují právo národem se zvat .

Jestliže jsou tyto tři charakteristiky hnutí za lidská a občanská práva v postalských systémech /bylo by ovšem možné tento výčet rozšířit , ale patrně jen o prvky doplňující nebo podřadné / v hrubých rysech správné , pak z nich logicky vyplývá odpovědnost těch druhých , tedy nás , kteří žijeme vně klece reálného socialismu , nás , kteří nechceme být lhostejní ke společenským procesům ,které jsme tu vyznačili .

Jestliže hnutí občanské svěpomoci podřívají pilíře etablované moci , pak moc učiní vše , aby toto hnutí neutralizovala – když už je nemůže zničit . Dissent a represe nutně jdou ruku v ruce , marxista by řekl , že jsou v dialektickém vztahu akce a protiakce . *)

---

*) O tom viz studii Roberta Sharleta , „Dissent and Repression in the Soviet Union and Eastern Europe : Changing Patterns since Khrushchev .” , International Journa. , No.4 , 1978 , Canadian Institute of International Affairs , Toronto .

V dané situaci by pak naším úkolem venku měla být účinná , trvalá a co nejrozsáhlejší činnost omezit tuto represi , seznamovat s ní mezinárodní veřejnost , protestovat . A poněvadž hnutí za lidská a občanská práva v komunistických zemích pronikla do oblasti zahraničně – politické , etablovaná moc v těchto zemích usiluje o oslabení morálně – politického dopadu této skutečnosti . Proto by naším úkolem mělo být usilovat o to , aby tento dopad byl ještě intenzivnější a promítl se do mezinárodních vztahů konkrétními , neváhám říct sankčními důsledky , jako se to děje v případě Jihoafrické republiky .

Ve sféře mezinárodní jsou možnosti našich akcí doslova nekonečné . Rozumí se samo sebou , že přímý styk s vládnoucími či jinými činiteli , ovlivňujícími formování evropské politiky ve vztahu k tzv. socialistickým zemím , je zvlášť a bezprostředně užitečný . Tato možnost není ovšem dána všem . Ale uvedu dva příklady za mnohé , kdy každý z nás může něco udělat . – Tak například nemine týdne , aby nějaká parlamentní , odborářská , kulturní , univerzitní , mládežnická delegace ze západu nebyla návštěvou v té či oné zemi reálného socialismu . Je třeba – a to je poměrně snadné – získat příslib několika členů těchto delegací , že v průběhu zájezdu či účasti na odborné konferenci , tito lidé navštíví mluvčí hnutí občanské iniciativy , a zároveň v rozhovorech s představiteli moci upozorní na konkrétní porušování lidských a občanských práv s tím , že tu nejde o vměšování se do vnitřních záležitostí země , poněvadž represe mimojiné oslabuje détente a narušuje dobré vztahy mezi národy . Humanitní , ale také emigrantské organizace mohou pro tyto delegace připravit podkladový materiál , přesný a věcný , pokud možno s delegáty promluvit a nedat se odstrašit opatrníckými poukazy na diplomatické či jiné zvyklosti .

Vzpomeňte si , jak před dvěma roky holandský ministr zahraničních věcí Max van den Stoel neváhal v průběhu oficiální návštěvy v Praze setkat se s mluvčím Charty 77 prof.Patočkou . A prošlo to . K velkému posílení tohoto občanského hnutí .

Vzpomeňte schůzky francouzských odborářů s chartisty v Praze loni v dubnu , u příležitosti sjezdu Světové odborové federace . Šlo tedy o odborovou organizaci v podstatě komunistickou . A právě v těchto dnech hlava státu , rakouský prezident Kirchschräger , rovněž na oficiální návštěvě v hlavním městě ČSSR , nejenom navštívil z vlastní iniciativy a mimo program arcibiskupa kardinála Tomáška , ale bez váhání zrušil plánovanou slavnostní večeři na rakouském vyslanectví s představiteli československého státu , když československá strana požádala , aby mezi pozvanými nebyli lidé , kteří podepsali Chartu .

Jiný příklad . Diskriminace v práci , nezákonné , politicky motivované výpovědi , existenční perzekuce patří k zvlášť podlému postihu stoupenců hnutí občanské svépomoci . Pařížský Mezinárodní výbor pro podporu Charty 77 shromáždil dokumenty o této diskriminaci , složil je v Bílou knihu o Československu , jež pak sloužila za podklad jak delegátům následné konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě , která se konala v druhé půli roku 1977 v Bělehradě , tak západním odborovým organizacím , které na jejím podkladě a s přihlédnutím k novější dokumentaci , připravené týmem českých odborníků v exilu , podaly stížnost u Mezinárodního úřadu práce v Ženevě . A ta vyzvala československou vládu , aby se k obvinění z porušování konvence číslo 111 o nepřipustnosti diskriminace v práci vyjádřila . Pražská vláda musela odpovědět , nepopřela nic z citovaných případů , ani jeden z nich . Poněvadž nemohla . Celá kontraverze byla publikována a zůstává na pořadu jednání předsednictva Mezinárodního úřadu práce .

Podobný úspěch v úsilí o zmezinárodnění zápasu hnutí občanské svépomoci v postalinových režimech zaznamenal historický čin už zde zmíněných dvou dělníků , kteří založili první nezávislé odbory v Sovětském svazu . Iničiátoři , jak víte , byli tvrdě postiženi , ale několik organizací v západní Evropě se zasloužilo o to , že též Mezinárodní úřad práce vyzval sovětskou vládu , aby zodpověděla prostou otázku : totiž zda v Sovětském svazu mohou z dělnické iniciativy vznikat odborové organizace . A zase :

Moskva byla nucena odpovědět . Odpověděla samozřejmě výhrůžkami spíše než vysvětlením , ale otázka zůstává na pořadu dne .

A tak bychom mohli pokračovat . Navíc si myslím , že toto zmezinárodnování účinně chrání ne-li před zlým , tedy před tím nejhorším aktivní stoupence hnutí občanské svépomoci . Ostatně ti neopomenou jediné příležitosti , aby nezdůraznili tuto skutečnost . Prominentní sovětští , polští , jugoslávští , čeští a slovenští disidenti , kteří v posledních deseti letech přišli do emigrace , všichni bez výjimky dosvědčují , že čím více rozruchu a publicity jejich osud vyvolal , tím bezpečněji se cítili a represivní akce proti nim slábly . Některé z nich tento kužel světla , vržený do temnot anonymity /jimž útisk vždycky a všude dává přednost / , zachránil před kriminálem , jiným ulehčil denní úděl ve vězení , jiným zas vysloužil vystěhovalecký pas .

Myslím , že můžeme říct ve vši skromnosti , že my venku se naučili napomáhat této publicitě prakticky ve všech koutech světa . Získali jsme nejednou důvěru , ale také přátelství novinářů v předních světových listech , v rozhlase , v televizi , patrně hlavně tím , že jsme předkládali zprávy ověřené , komentáře nebombastické , že jsme moc nepropagovali , dodali fakta a 100 ponechali novinářům , aby je zpracovali . Ale to bylo možné jen na podkladě akcí / a věrohodných reportů o nich / aktivistů jednotlivých hnutí občanské aktivity .

Ostatně , dámy a pánové , zamysleme se chvilku na tím , co bychom my venku – jako politická emigrace vůbec – byli bez těchto hnutí . Patrně sotva víc než nostalgickými spolkaři a sterilními komentátory sterilních systémů , kdyby nebylo lidových povstání v údajně lidových státech , kdyby nebylo akcí a analýz spojených se jmény Djilas , Michajlov , Kuroň , Michnik , Siňavský , Daniel , Solženicyn , Amalrik , Bukovský , Plijušč , Orlov , Klebanov , Medveděv , Podrabínek , Havemann , Bahro , Patočka , Havel , Lederer , Hájek , Hejdaňek , Vaculík , Pithart , Kubišová , Tominová , Agnès Hellerová , Goma a dlouhá , dlouhá řada dalších .

A už to , že je tu dnes lze bez obav veřejně jmenovat ,

že o nich ví režim i svět , a přes to jsou dosud ve hře , nebo jsou, právě proto dosud ve hře , je poměrné novum , dosud nedoceneně v možnostech , které poskytuje . Na příklad : automatizace telefonního spojení západní Evropy , Ameriky a Kanady s hlavními městy komunistických zemí umožňuje být v několika vteřinách ve spojení s představiteli hnutí občanské svépomoci , které tento styk vylamuje z jejich izolace . Přesvědčuje o smysluplnosti jejich akcí ve chvílích deprese . Upevňuje v nich pocit sounáležitosti .

Jiný příklad : jsou známa jména prokurátorů , soudců , policajtů , vězňatelů , kteří disidenty obžalovávají , soudí , šikanují . Myslím , že dosud málo užíváme osvědčeného způsobu tyto narušitele práva veřejně varovat : že se o nich ví , že jejich počínání je ve světě známo , že pozdější výmluvy na příkazy shora nebudou platit . Nebo : pařížské nakladatelství Seuil uzavřelo řádné smlouvy na knihy s několika představiteli hnutí občanské svépomoci . První z nich z pera Adama Michnika vyjde v několika týdnech . Francouzská levicová organizace FEN / levicová odborová federace učitelů a profesorů / se dohodla s jistým chartistou , že pro ni tento muž bude překládat texty , které francouzskou organizaci zajímají . FEN bude překlady honorovat podle běžných sazeb a chartista dostane legálními cestami peníze , které si vydělal . Neboť , dámy a pánové , i disident a jeho rodina musí žít . A nejenom chlebem , ale také vuřty a pivem , musí bydlet , telefonovat , cestovat a na to mu ovšem režim nepřidá , nýbrž právě naopak . Myslím si , že my venku bychom se měli mnohem víc než dosud starat o to , aby si aktivní účastníci občanské svépomoci vydělali nejen na živobytí , ale taky na kus volného času , nezatíženého hypotékou dorážejícího spánku po celonoční dřině v topírně nebo ve skládě .

Tento postup je výhodný aspoň ze dvou důvodů . Každý člověk , jak víte , si raději vydělá svou prací , než přijímá dary či podporu , jakkoli dobře míněnou . A pak : co se napíše a honoruje , co se přeloží a zaplatí , co se namaluje a prodá , co se natočí na film a nebo na kazety a finančně vyrovná , to nejenom udrží tvůrce existenčně nad vodou , ale dostane se dál do světa , jako svědectví

o existující , dynamické, paralelní , tedy nezávislé tvůrčí činnosti. Výmluva na devizové předpisy neprojde .Ve všech komunistických zemích existují aspoň dva způsoby legálního transferu peněz ze zahraničí . A dosud , pokud vím , se nestalo , že by byl někdo stíhán za to , že dostal od organizace jako Amnesty International či od finských odborů bankovní nebo tuzexový poukaz .

Pokud jde o paralelní struktury v tom smyslu , jak jsme si je definovali , tedy o úsilí vytvořit na systému nezávislou etickou, právní , kulturní , vzdělávací samoobsluhu , mám zato , že jde o úkaz v pravdě revoluční .Kromě důvodů , o kterých jsme už mluvili také proto , že zasahují a tutíž ovlivňují , „obsluhují ” mnohem větší počty lidí , než by se na první pohled zdálo .Tak v Polsku vycházelo v roce 1979 přes třicet paralelních časopisů . Jejich celkový náklad se odhaduje sice jen na padesát tisíc , ale k této cifře nutno přičíst ještě aspoň jednu nulu , poněvadž , každý výtisk čte deset možná padesát lidí . V Československu Edice Petlice a jiné podobné knižné řady mají patrně víc čtenářů než knihy oficiální produkce ,soudě už jen podle toho , že lidé tuto paralelní literaturu shánějí , za ni platí , že si ji opisují , že ji chtějí vlastnit .Velký zájem je o nezávislé výtvarné umění , o nespoutanou muziku . A vůbec : nejsem si jist , zda ten tak často kritizovaný útěk do soukromí , chatařství , zahrádkářství , přestavba starých mlýnů – zda to všechno není svým způsobem také paralelní činnost , „struktura ” . Vytvářena těmi , a jsou jich miliony , které nedůstojnost a šedivost socialistického dne žene do jakési seberealizace .Takové , jak jí tyto masy rozumějí a jak je jim přístupná .

Domnívám se , že pro tyto paralelní struktury v post-stalinských systémech jsme my venku udělali dosud málo . Vysvětluje se to jednak tím , že fenomén je poměrně nový , že se vlastně teprve pokoušíme o jeho poznání a charakteristiku . Ale také asi tím , že jsme často v zajetí koncepcí právě hnutím občanské iniciativy překonaných . Dosud vidíme socialistické země jakoby hermeticky oddělené od ostatního světa . Skoro jako za dob Stalina. Dosud máme za to , i když snad obvykle podvědomě , že v těchto

systemech první a poslední slovo mají vládnoucí a jejich poskoci , kterým nic neujde . Dosud uvažujeme v pojmech konspirace a ilegality . A proto se taky bojíme , abychom stykem s disidenty snad neztlížili jejich už i tak svízelnou situaci , neublížili jim , nedostali je do maléru . Ve skutečnosti však tyto výhrady jsou nejspíše výrazem naší lenosti a lhostejnosti .

Co dělat ? Nejdřív snad se pokusit osvětlit jiným úkaz , který si tu dnes sami přibližujeme a který analyzujeme – tedy , co to dnes jsou hnutí občanské iniciativy /běžně a nesprávně nazývané disidentsvím / , jak pracují , jaké cíle si vytýčily , jak jim lze účinně pomáhat , jak je zvnějšku chránit a podporovat . Tedy práce informativní . A hned pak konkrétní , praktická , účinná akce . Tato často přichází ex post , tedy až tehdy , kdy ta či ona paralelní struktura je už narušena či dokonce rozmetána , aktivisté jsou za mřížemi , krátce , až po té , kdy represivní režim spustil své dílo zkázy a světová veřejnost je tím na čas šokována a rozhořčena . Mnohem spíše je tu třeba preventivních , nebo aspoň okamžitých akcí . Na příklad : skupina nezávislých spisovatelů v Sovětském svazu vydala – předběžné oficiální cenzuře nepředložený – literární almanach , nazvaný Metropol . Výtisky byli policií zabaveny , autoři šikanováni , někteří z nich vyloučeni ze Svazu spisovatelů . V takovém případě aktivisté a organizace na Západě – jde tu vlastně také o jakousi paralelní činnost – by měli okamžitě adoptovat tyto iniciátory , mezinárodní PEN klub by je měl kooptovat , nakladatelé by se měli postarat o překlad a vydání sborníku . / Stalo se . /

Nebo : létající univerzita v Polsku potřebuje knihy , čas od času i hostujícího profesora /třeba z Oxfordu / , který by v několika kurzech přednášel . Zájmová organizace na Západě dodá obé podle listiny deziderát , vypracované ve Varšavě . – Hudební underground v Československu potřebuje pravidelný přísun západních nahrávek jazzové hudby . Paralelní skupiny /gramokluby/ na Západě tento přísun zprostředkují . – V NDR chtějí skupiny studentů cestovat po západní Evropě , mocenský establishment se vymlouvá na nedostatek deviz , paralelní skupiny na Západě se posta-

rají o pozvání a zasadí se o realizaci cesty .A v negativním případě se postarají o co nejširší odsouzení takového porušování helsinských dohod z roku 1975 .

Jiný příklad : prakticky ve všech komunistických zemích vycházejí samizdaty , některé z nich periodicky . Tvoří důležitou část paralelních struktur . Neměli bychom my venku se zasadit o to , aby některé z nich , v jistém pořadu a výběru , vycházely anglicky , francouzsky , německy jako příspěvek k naší společné evropské kultuře ? Tedy propůjčit na Západě srozumitelný hlas tomu , co naši přátelé říkají , píší , tvoří .

Závěrem : vím , je toho moc , co bychom měli dělat, čemu bychom měli pomoci; sil je málo , i my se musíme žít , i my máme právo na oddech a zábavu . Ale je toho opravdu moc , když si uvědomíme , že dnes ve východní Evropě nejde o nic více , ale také o nic méně , než o to , jak žít důstojněji a tedy svobodněji , slovy Havlovými , jak žít v pravdě uprostřed podvodů a lži ? Máme snad opravdu méně vůle a méně smyslu pro obětavost než ten zelinář , který jednoho dne vyhodí z výkladu nesmyslné, i když pohodlné heslo a touto svou vzpourou osloví svět ? Je na každém z nás , aby si odpověděl na tuto otázku .

Diskuse k předneseným referátům

Novák

Chtěl jsem původně mluvit pouze k dnešním referátům. Avšak vzhledem k tomu, že první diskutující (Pokštefl) se vrátil k jedné tezi doktora Mlynáře, tak bych se nejprve krátce zastavil u ní. Mlynářova teze je, že připuštění disidence je kalkulem moci. Pokštefl na to namítá, že režim má vlastně zájem disidenci zničit.

Já myslím, že v tom není takový rozdíl. Neboť k čemu dospěl Pokštefl, když vysvětlil svůj názor? Řekl, že pro režim je nakonec menším zlem disidenci připustit, než ji násilím úplně potlačit. Čili co je to jiného, než právě ten kalkul, o kterém mluvil Zdeněk Mlynář?

Druhá poznámka – stále k diskusnímu příspěvku dr. Pokštefla. Souhlasím s ním, že připuštění disidence není projevem stabilizace komunistického režimu. Vidím v tom symptom úpadku komunistického systému a zejména komunistické ideologie. Už včera jsem se zmínil, že krutá perzekuce v padesátých letech nevbuzovala tehdy ani uvnitř komunistických systémů, ani v zahraničí takový jednoznačný odpor jako vyvolává dnes i perzekuce oslabená. A nyní bych se pustil hned do dvou dnešních zajímavých referátů. Nejprve do toho prvního o literatuře. Dozvěděli jsme se v něm mnoho zajímavých informací. Přidal bych k tomu něco, co tam nebylo.

Řada autorů se dnes soustřeďuje na dětskou literaturu, jednu z mála oblastí, kterou komunistický režim cenzuruje jen málo a kde jsou tedy možnosti o něco větší. Takže pak tento zvláštní druh literatury píše i někteří autoři, kteří by se normálně asi dětské literatuře nevěnovali. Upozornil na to např. Antonín Kratochvíl v jednom z posledních čísel *Studíí* (viz « Úniková oblast – dětská literatura », *Studie*, Řím, č. 61, 1979, str. 83-84).

Např. i československé dětské filmy mají občas úspěch na mezinárodním fóru.

Ještě druhou poznámku k tomu, o čem se dnes píše

v Československu. Bude to trochu souviset s další tezí Viléma Hejla, že totiž dochází k určitému poklesu úrovně a vzrůstu nezávazné, lehčí tematiky. Je to spíše taková kuriozita. Připomínám proto, jakou úlohu hraje sport v současné komunistické společnosti. Hodně se o něm píše v novinách i v knihách. A když dnes někdo čte noviny, tak jediné poslední stránku, která je věnována právě sportu (pokud nečte rovnou jenom deník *Československý sport*).

K referátu dr. Menerta. V podstatě ho považuji za velmi zajímavý, ale měl bych k němu dvě výhrady. První k referentovu názoru, podle něhož se totalitarismus ukazuje jako nevýhodný nakonec i totalitním silám samým, tj. i komunistické straně. To je téze, která je správná jen částečně. Pokusím se to vysvětlit. Je ovšem pravda, že revoluce požívá i své vlastní děti. Konečně je známo, že třeba jedním z největších procesů v padesátých letech byl známý proces se Slánským a spol., kde to odnesli sami komunisté. Ovšem na druhé straně je také třeba si uvědomit, že totalitní strana se nemůže plně uplatnit jinak, než právě v totalitarismu. Že to pak nakonec odnese i část příslušníků totalitní komunistické strany samé, je sice pravda, ale to už je prostě riziko povolání. Ani pro komunisty není rudé růže bez trní.

Druhá poznámka k tomu, jak Menert srovnává politiky s technikou. Říká, že nejenom politika, ale i technika je sama o sobě nelidská. Kdybych parafrázoval Masaryka, řekl bych, že etika nás nenaučí ani jak zkonstruovat auto, ani jak vést zahraniční politiku, ale veškeré lidské jednání, včetně činnosti technické a politické, musí být podřízeno etickým normám. Navíc Menertovo srovnání techniky s politikou docela nesedí. Technika sama o sobě je nelidská? Budiž. Technika má za předmět neživé materiály, např. kovy. Teprve tehdy, když technika zasahuje do života člověka nebo do lidského společenství, ukazuje se pak nezbytnost společenské odpovědnosti techniků. Vezměme technické vynálezy. Dejme tomu vynález atomové bomby. Je to čistě technická odborná záležitost, naprosto neetická, chcete-li, ale protože zasahuje do lidského života, tak hlavně její uplatnění, ale vlastně i její výroba a její projekt, kladou etický problém. Ale zatímco technika má za

předmět neživé materiály, politika je záležitost vztahů mezi lidmi. A tyto vztahy mezi lidmi v sobě nutně zahrnují etický moment. Takže v tom je mezi technikou a politikou určitý rozdíl. Je ovšem pravda, že i v politice lze abstrahovat od etiky, uvažovat politické cíle zcela bez zřetele na mravní hodnocení, eventuálně je možno podřizovat etiku sociálně-politickým cílům (leninismus : mravně správné je to, co prospívá budování komunismu), nebo ztotožnit etické hodnocení s nutným chodem historie (Hegel a Engels : « poznaná nutnost »). Avšak takové počínání má katastrofální důsledky.

Škutina

Všechno, co se dělá pro pronásledované lidi v Československu, je užitečné. Mohu to potvrdit ze své vlastní zkušenosti. Cokoli přijde ze zahraničí pro člověka ve vězení, tak i když on sám se to nedozví, tak to pocítí. V momentě, kdy jsem se v dubnu 1974 stal vězněm měsíce, kdy mě Amnesty International vyhlásila vězněm měsíce a chodily lístky a dopisy na Ludvíka Svobodu – podle dopisové svodky z Kanceláře presidenta republiky přišlo těch lístků, žádajících mé okamžité propuštění přes půl milionu ! – tak tehdy jsem byl v samovazbě, tak řečené korekci. Na způsobu jednání bachařů jsem přesně poznal, že se něco děje. Chovali se ke mně malinko slušněji. A už jen to malinko stojí za to, aby se tyto akce podnikaly. A protože vím, jaké jsou podmínky v československých věznicích, tak se velice přimlouvám, abyste působili, pokud máte možnost, na Amnesty International a na nejrůznější organizace, na odbory a jiné skupiny, zvláště na ty levé, na které oni více dají. Všechno je velice potřebné a není pravda, když se říká, že to může člověku spíš ublížit. Právě naopak, velice mu to pomůže. Stejně tak se všemi těmi menšími pozornostmi k vánocům. Je to všechno velice potřebné, poněvadž si nedovedete představit situaci, v níž lidé žijí tam.

Pak ještě jednu věc, která, to jenom tak jako bokem, ale já to považuji za svoji povinnost ji říct. Tady se trpí špionmanií. A já si myslím, že to je úplně zbytečné a že to je nanicovaté

a že to je vyvoláno odněkud odjinud. Nikoliv tedy odsud. Proč to považuji za svoji morální povinnost, proč to musím říct. Je to případ Jiřího Lederera. Já se za to hluboce stydím a právě proto to říkám, protože do smrti se za to budu stydět.

V roce 1972 – jsem byl v ajnclíku a přišli páni a pravili, že kdyby jako se mnou spíš byla řeč, tak že bych mohl jít domů. V roce 1972 jsem měl před sebou ještě přes dva roky. A abych prý dával pozor, že nyní půjde domů Jiří Lederer, který má odsezeno 11 měsíců ze svých dvou let a že tedy půjde domů a – abych si toho všimnul – , že jde domů a že bude moci překládat, a že nebude muset být nikde zaměstnaný. Že stačí jenom projevit dobrou vůli. Dobrou vůli jsem neprojevil.

Já jsem si to tedy odseděl až do dne a do hodiny a když jsem přišel domů, tak jsem si ověřil, že Jiří odešel po těch 11 měsících a že – skutečně překládá. A protože člověk je tvor naprosto nedokonalý, tak ten červíček tam trošičku hloubal a já jsem tuto pochybnost v sobě zasel a dokonce jsem se s ní světil jednomu kolegovi. Vy víte, co se stalo s Jiřím Ledererem. Je to jeden z nejstatečnějších mužských, který žije v té zemi tam, v té velké kleci a já se do smrti budu stydět za to, že jsem vůbec připustil tu pochybnost, kterou oni do mne zaselí. A takových pochybností oni zasívají víc, zvláště do lidí, kteří žijí v exilu, protože potřebují rozdělit emigraci.

Tak najednou začnou říkat, « ten je fízl », « pozor támhle na toho », « on támhle kdesi cosi » a už se traduje dál a najednou snad zjistíte, že z těch, já nevím, kolik lidí žije v exilu, že snad všichni jsou fízlové. Takže to jsem považoval za svou povinnost říct a kdykoliv o komkoliv něco ošklivého uslyšíte, tak prosím vás si uvědomte to, co jsem vám tady říkal, že se vám může stát po čase, že si řeknete « já byl takovej vůl, že jsem na to naletěl. » Je to strašně důležité to vědět, protože to je všechno z Prahy a z různých vyslanectví a jiných orgánů imputované do našeho vědomí a běda, kdybychom téhle desinformační akci podlehli.

Kukal

Já bych to potvrdil, co říkal Škutina a taky to co navrhoval Tigríd : upozorňovat na ty lidi, na ty trýznitele a mučitele obzvláště horlivé. V padesátých letech Svobodná Evropa hlásívala jména bachařů, a ono to svůj dopad mělo. Na Borech byl na příklad jakýsi bachař-zabiják jménem Vrabec (zde přítomní muklové ho jistě znají); tomu se doneslo, že Svobodná Evropa o něm mluvila a že ho jmenovala mnohokrát, jakož i jeho zločiny, koho přizabil atd. U něho nastal opravdový obrat, dostal strach a dokonce za dveřmi zaslechli muklové, že nějaký jeho kolega ve zbrani mu říkal, že by měl být zase horlivější a on mu odpověděl : « Copak já se nechám od Američanů oběsit ? » Pak úplně obrátil a dokonce ho potom zavřeli. Byl na vojenském táboře na Jáchymově, ale dostal tam velké nakládačky od těch, kteří ho tam poznali.

Druhá věc. K referátu Pavla Tigrída, k hledání cest, co by se mělo konkrétně podnikat a nejenom diskutovat. Pokládám např. za užitečnou akci Petice, která běžela souběžně s Chartou. Sbíraly se podpisy a předkládalo se to pak na různá místa. To jistě mělo svůj význam. Dále : koordinovat práci exilů z ostatních zemí komunistického bloku. Už tady byly takové pokusy, a úspěšné.

Zubatý

S tím, co řekl Pavel Tigríd zcela souhlasím. Pokud by ovšem to, co zde bylo řečeno mělo být proklamováno jako jediná pracovní náplň exilové činnosti, pak bych měl přece jen určité výhrady. Jistě, posláním exilu je udržovat kontakt s domovem a podporovat demokratickou opozici, ale zároveň nemůžeme přece zapomenout na národní a politickou budoucnost. Tedy otázka programu. A pak také přece musíme tomu ospalému svědomí západní veřejnosti říkat, jak se věci opravdu mají : že jsme okupovanou zemí, že poměry, které tam existují nemají s elementárními normami či lidskými právy nic společného. A dále : já si nemyslím, že exil má nějaké vyjímečné poslání, nebo nějaká privilegia atd. Ale na druhé straně není možné, aby se těm mocipánům doma podařilo vnést mezi nás, tedy občany doma a občany v zahraničí,

nejednotu, aby se říkalo, no jo vy jste zdrhli, nebo jste byli ve vězení, nebo jste dobrovolně odešli, vy už k tomu nepatříte, vy jste odcizení emigranti. Ne, my jsme stále částí domova. Náš hlas neplatí o nic více, ale ani o nic méně než hlas kteréhokoliv občana, který žije tam a zůstal politicky i mravně zachován. To znamená, že my ještě vedle té úlohy vyslovovat ty věci tak, jak jsou, máme ještě povinnost myslet na to, co by mělo být v budoucnosti. Už také proto, že máme lepší možnost vše pozorovat v určité mezinárodní souvislosti a máme lepší informace.

Mlynář :

To je dost typické pro situaci mezi emigrací : hovoří se o tom , jak se mají změnit poměry doma , ale zajistit , aby se uvnitř exilu opravdu aktivně o situaci doma zajímalo víc než pár stovek lidí – to je problém téměř neřešitelný . Po roce 1968 až dodnes emigrovalo – odhadem – asi 150 tisíc lidí z Československa . I když se nebudu zajímat o těch 140 tisíc , tak ani těch zbývajících 10 tisíc neuvidím mezi lidmi , kteří se aktivně zajímají třeba jen o literaturu , která se píše v dnešním Československu a vydává tady v exilu . Kolik těch knížek se v exilu prodá ? Zdaleka ne těch 10 tisíc !

Já nechci dělat iluze , že to tu dnes vyřešíme . Ale je to reálný problém . A snad by přece jenom bylo dobře vytvořit v exilu nějakou všem dostupnější ne organizaci , ale třeba jenom distribuci třeba právě informací o dění v Československu . Snad by to mohlo vést k tomu , že by více lidí mělo zájem o domov aktivnější , že by jak apatie , tak taková až přehnaná snaha udělat za vším z domova tlustou čáru a dělat , že s tím už nemám a nikdy nebudu mít nic společného – snad to všechno by se třeba zmírnilo . Znovu ale říkám , nemám sám iluze , nechci je vzbuzovat . Ale je to problém , který máme mít všichni pořád před očima .

Novák

K Tigridově úvaze o paralelních strukturách. Myslím si, že by stálo zato, trochu to rozvést. Tigrid stavěl proti sobě na jedné straně reformní komunisty, kteří se snažili o částečné změny,

« reformy » uvnitř mocenské struktury komunistického režimu, a na druhé straně paralelní struktury, v nichž naopak lidé jsou mimo oficiální společnost a žijí prakticky takovým způsobem, jako kdyby komunistický režim neexistoval a jaksi ho ignorují.

V zásadě s Tigridem souhlasím. A podobně jako on také nepovažuji pouhý reformovaný komunismus za náš cíl. Je sice pravda, že i reformovaný komunismus je menším zlem než komunismus stalinský. Jinými slovy, kdybych si měl vybrat žít za Stalina nebo za Chruščeva, tak je evidentní, že zvolím žít za Chruščeva. A myslím, že nikdo z nás by nevolil jinak. Ale nevidím dilema jenom mezi různými variantami komunismu : pluralitní demokracii považuji nejen za lepší než je stalinský komunismus, ale dávám přednost pluralitní demokracii před « reformním komunismem. »

Ale zde se klade ještě jiná otázka. Situace Československa je stížena tím, že je mocensky závislé na Sovětském svazu. A tak když u nás nastala v roce 68 mocenská změna, přišla po ní tzv. « bratrská pomoc » spřátelených armád, která tuto změnu prostě zlikvidovala. Ovšem takové řešení nepřipadá dost dobře v úvahu v Sovětském svazu samotném. Kdyby tam nastalo « moskevské jaro », sotva lze předpokládat, že by se československá armáda rozhodla « obnovit pořádek v Moskvě ». Proto se domnívám, že v takových zemích jako je dejme tomu Sovětský svaz nebo i některé jiné komunistické státy, které jsou na rozdíl od Československa relativně nezávislé (vedle SSSR též Čína, Jugoslávie, Albánie, Rumunsko apod.), by i pouhý reformní komunismus mohl za jistých okolností sehrát pozitivní úlohu.* Ne ani tak sám o sobě (reformní komunismus nepovažuji za nic zvláštního), ale proto,

---

* Dnes při korektuře v prosinci 1980, mám na tuto možnou zprostředkující úlohu reformního komunismu skeptičtější názor. Své stanovisko jsem vyjádřil v mé dipl. práci o disidenci obhájené v říjnu 1980. Ale zde ponechávám svůj původní diskusní příspěvek bez podstatných modifikací.

poněvadž by mohl vytvořit příznivé podmínky k zásadní změně, k přechodu ke skutečně pluralitní společnosti.

Proto se domnívám, že by nebylo rozumné, kdyby úplně všichni představitelé paralelních aktivit (zejména v Sovětském svazu a ostatních nezávislých komunistických zemích) naprosto ignorovali oficiální mocenské struktury, pokud určitá možnost kontaktu (třeba diskrétního) s některými « reformními » představiteli moci by tu byla.

Vždyť oč nám jde ? Ideální by bylo, kdyby došlo k zásadní mocenské změně. Kdyby k té došlo, paralelní struktury by se staly zbytečnými. A i dílčí drobné změny k lepšímu vytvářejí obvykle lepší podmínky ke změně zásadní, k překonání polovičatého reformního komunismu a k nastolení skutečného pluralismu. To nijak nebrání tomu, že za dané situace mají paralelní struktury svůj smysl. Je to naprosto správná cesta. Chtěl jsem jen upozornit na to, že by se neměly nějak zásadně odmítat diskrétní kontakty s představiteli oficiálních mocenských struktur, pokud by byly možné.

Ještě krátce k jiné věci. Pavel Tigrid se zmínil o některých akcích jako např. o holandském ministru zahraničních věcí, který přijal v audienci mluvčího Charty prof. Patočku. Mělo to jistě morální smysl a bylo to navíc jaksi viditelné, « reálný » účinek tomu nescházel. Nám se takové viditelné akce obzvlášť líbí. Ale domnívám se, že jsou možné i jiné akce, často diskrétnější, jejichž účinek však také není zanedbatelný. Např. když senátor Kenedy navštívil Sovětský svaz a více méně « pod pokličkou » vyjednával se sovětskými představiteli. V důsledku tohoto jednání byla realizována v Sovětském svazu některá konkrétní pozitivní opatření. Na takové akce by se také nemělo zapomínat.

A myslím, že konkrétně by se dalo něco dělat v oblasti hospodářské. Když Západ poskytuje hospodářskou pomoc Sovětskému svazu, má možnost vyvíjet určitý tlak na sověty, žádat protihodnoty za hospodářskou pomoc, kterou jim poskytuje (např. propuštění některých disidentů apod.). Ovšem podmínkou je tady jednota západních zemí. Můžeme dát příklad z nedávné

doby, kdy Američané odmítli dodat Sovětům komputer z těchto vskutku humánních důvodů, a co se nestalo? Místo Američanů jim ho dodala Francie. V takovém případě jsou ovšem akce tohoto druhu odsouzeny k nezdaru. Lenin měl bohužel asi pravdu, že kapitalisté jsou ochotni prodat komunistům i oprátku, na které je pak komunisté oběsí.

Rusek

Chtěl bych začít tím, co bylo řečeno o podpoře lidí, kteří jsou doma, o veřejné podpoře, o zásilkách a podobně. Je to stoprocentní pravda. Člověk ve vězení se vždycky nějak o takové podpoře dozví. Na příklad, je-li vězňova rodina jen trochu šikovná, tak dovede sdělit svému příslušníku, i kdyby to mělo být v poslední minutě při návštěvě, že se svět o něj zajímá, že o něm ví; v tom případě jeho sebevědomí a ten hrozný pocit izolace a jakéhosi takového ztracena, které se v takové izolaci dostavuje, prakticky mizí, jeho sebevědomí značně stoupne i při jednáních s vězeňskými strážci, s prokuraturou atd.

Co tady bylo řečeno v tomto směru je nesporné, ovšem ty věci nejsou vždy zcela jasné. Koncem minulého roku v Amnesty International ve středisku pro Československo se mně oficiálně dotazovali, jestli skutečně tedy jejich akce nezhorší postavení vězně a já jsem musel dlouho a důkladně vysvětlovat, že tomu tak není, právě naopak.

Druhá věc, kterou jsem chtěl říci, že vývoj se u těchto, jak tady bylo řečeno paralelních struktur, nezastaví, aspoň v Československu ne. Protože, pokud si vzpomínáte, proběhla velká diskuse v Chartě, která do značné míry byla interpretována jako rozpory. V této diskusi se v podstatě jednalo právě o to, jak dál, jak měla být činnost dál organizovaná a podobně. Diskuse skončila tím, že Charta zůstává takovou jakou dosud byla. Ale je to asi dál otevřená otázka opozičního vývoje u nás. Lze očekávat, že se objeví nové formy práce i postupu.

Medek

Pár slov na závěr naší rozpravy. Do emigrace přicházejí pořád další lidé. Hlavně mladí a mladší. Mladá generace se prosadí – jak doma, tak tady. V tom je naše velká naděje. Co víc, dnes už neexistuje rozpor, tím méně propast, mezi domovem a emigrací. Když jsem odjížděl z Prahy, říkal Václav Havel, že už dávno se česká a slovenská kultura, literatura, umění, nediferencují na emigrantské nebo domácí. Tuto jednotu si musíme uvědomovat, a musíme ji posilovat odtud stejně tak jako doma. To je náš prvořadý úkol. Není důvodu, proč bychom jej nesplnili.

Dokumentární příloha

Ediční poznámka k dokumentární příloze

Redakce frankenského sborníku 1979 se rozhodla doplnit záznam o průběhu semináře dokumentární přílohou a požádala mne, abych za tím účelem vybral texty z pera autorů, kteří tehdy žili v Československu jako aktivisté Charty 77.

Ve snaze, aby se všechny úvahy, výpovědi, sdělení a informace obsažené ve sborníku udržely v historickém čase vymezeném zhruba druhým výročím vyhlášením Charty 77, omezil jsem se při výběru na texty, které vznikly od konce r. 1978 do zatčení "pražské desítky" členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných /mezi nimiž byli dva mluvčí – V. Benda a J. Dienstbier/ na konci května 1979. Měl jsem při výběru dále na mysli texty buď obecné, hodnotící, anebo takové, v nichž se obrazy představy a očekávání co do další budoucnosti Charty. A konečně jsem se snažil vybrat takové texty, které ještě nebyly publikovány, což se z části podařilo.

Chtěl bych připomenout některé události nebo souvislosti, jež nejsou z textů samotných zcela zřejmé. Na přelomu roku 1978/79 proběhla v Chartě krátká, ostře polemická diskuse vyvolaná fejetonem L. Vaculíka "Poznámky o statečnosti". Hlavní příspěvky z této polemiky byly publikovány tiskem v exilovém časopise Svědectví čís. 58. K druhému výročí vyhlášení Charty 77 přinesly Listy /v prvních dvou číslech ročníku 1979/ dva významné články: jeden z pera J. Tesaře, který tehdy ještě žil v Československu, druhý od Z. Mlynáře, který byl v té době již půl druhého roku v exilu.

Některé materiály z oněch měsíců okolo druhého výročí Charty 77 najde čtenář ve sborníku Křesťané a Charta 77. Chtěl bych upozornit zejména na dokument čís. 21 z 19. října 1978, jímž Charta oznámila nový způsob přípravy svých dokumentů a vyjmenovala okruhy otázek, jež se měly stát předmětem širší diskuse. Texty, jež pak mluvčí zveřejnili k diskusi podle zásad řečeného dokumentu z října 1978, byly vesměs publikovány tiskem, zejména v časopise Listy. Do této přílohy jsem je nezařadil.

Ve sborníku Křesťané a Charta 77 byly také uveřejněny životopisy mluvčích Charty Z. Tominové, V. Benda a J. Dienstbiera, kteří se ujali svých funkcí společně 8. února 1979. Vilém Prečan

23. listopadu 1978. Praha. – Dopis příteli čís. 18 /39/ filozofa L. Hejdánka. Pojednává o formách policejní represe vůči signatářům Charty 77, aplikovaných v jednotlivých fázích vývoje Charty, bilancuje výsledky dvouletého působení této občanské aktivity a zamýšlí se nad jejími dalšími výhledy do budoucna.

Vážený a milý příteli,

vyslovil jsi nedávno podiv, že jsem zatím nekomentoval zatčení dr. Jaroslava Šabaty a jeho dlouhou vyšetřovací vazbu. Musím se přiznat, že to není tento konkrétní případ, který mne nechává v rozpacích, nýbrž celý kontext okolností a jakýsi dnes už zcela zřejmý trend v přístupu bezpečnosti k signatářům Charty 77. Všichni máme před očima případy uplatňování hrubého násilí a přímo teroru, které zůstávají nevyšetřeny a bez postihu viníků nebo které jsou dokonce obráceny ve svůj opak, skuteční viníci se mění ve svědky a postižení občané v obviněné. Protizákonné akce jsou bagatelizovány nebo dokonce legalizovány, zatímco napadení občané jsou podezříváni, obviňováni a dokonce odsuzováni. Nemyslím si, že by to bylo v naší společnosti něco nového; jedna věc je však nová. Totiž pozornost, která tomu může být a do značné míry také je domácí i zahraniční veřejností věnována. Všechno se to fakticky děje jaksi na světle, na otevřené scéně, ať už se skuteční pachatelé pokoušejí s větším či menším úspěchem skrýt /zvláštní je však právě to, že jejich skrývání je vždycky polovičaté, neboť dokonale provedené by ztrácelo svůj – hrozivý smysl/.

Začalo to hned v prvních měsících existence Charty 77, kdy byli spolu s Ornestem zatčeni také Lederer, Pavlíček a jeden z první trojice mluvčích Havel. Profesor Patočka byl vláčen po dlouhých výsleších, profesor Hájek, po náhlé smrti Patočkově jediný fungující mluvčí, byl dlouhé měsíce soustavně střežen, vyslýchán, nejednou insultován, dokonce mu přímo do obličeje vstříkli slzný plyn. Hlídán a také insultován byl i MUDr. Kriegel a jeho paní, také Petr Uhl s celou rodinou. Těch případů bylo hodně; ani si na všechny nevzpomenu. Šlo i o hrubé zásahy při procesech atd. atd. Když byl obklíčen a rozprašen jeden psychiatrický seminář a když po per-lustraci účastníků byli někteří odvezeni k výsledkům /bylo to den před Patočkovým pohřbem/, bylo mi v Bartolomějské ulici jako jednomu ze zadržených vyhrožováno násilím, ale tehdy zůstalo při řvaní, to jest při "teorii". S praxí jsem se osobně seznámil až na počátku letošního roku, kdy jsem byl z pracoviště odvelečen po zádech

do auta a potom z auta do budovy č. 7 v Bartolomějské, přičemž jsem byl okopáván a neurvale vlečen po schodech, vymrazován průvanem, byl mi sešlapován nárt atd. Oznámil jsem generálnímu prokurátorovi spáchání několika trestných činů, ale dostal jsem po dlouhé době vyrozumění, že po přešetření celé záležitosti nebylo shledáno důvodů k opatřením. Krátce poté, zatímco jsem byl po tomto zásahu ještě téměř neschopen pohybu, došlo k známému brutálnímu zásahu na železničářském plese na Vinohradech. Vyšetřování, které bylo zprvu zahájeno, mělo jen jediný cíl: připravit obžalobu napadených občanů, především Landovského, Havla a Kukala. Když se ukázalo, že to naráží na potíže a že by se to mohlo obrátit v obvinění příslušníků bezpečnosti z křivého svědectví, bylo vyšetřování i stíhání zastaveno /resp. odloženo na neurčito – nevím přesně/. Ukázalo se, že je na závalu množství nezávislých svědků. Proto v dalších případech mělo všechno klapnout beze svědků.

Jednoho dne, kdy jsem nebyl ani doma, nebyl do mého bytu vpuštěn můj přítel Ivan Medek, ale převeden do Bartolomějské, kde však ani nebyl regulérně vyslýchán, nýbrž jen zadržován do setmění. Poté byl vyveden do temné uličky a tam před zraky pracovníka bezpečnosti přepaden, vtažen do připraveného automobilu a se zavázanýma očima a spoutanýma rukama unesen do lesů u Nového Strašecí, kde byl omráčen a ponechán v bezvědomí v křoví. Po pěti dnech se jen s malými obměnami zopakovalo totéž s jiným mým přítelem Bohumilem Doležalem. Ačkoliv oba podali stížnost a trestní oznámení, nebylo zřejmě vyšetřování ani zahájeno, neboť ani jeden z nich nebyl předvolán ke svědeckému výslechu. – Tady by bylo možno připojit řadu dalších případů, kdy byl např. přepaden signatář v temné ulici a ztlučen tak, že utrpěl několik zlomenin nebo že byl dokonce v Praze na jednom mostě přepaden signatář mužem /v němž poznal údajného "pořadatele" z plesu železničářů/ a vlečen k zábradlí s úmyslem /vyřčeným/ ho "hodit do řeky, než přijde čas, aby byl pověšen". Bylo by možno vzpomenout i toho, jak jinému známému signatáři byl otráven pes, nebo jak mu ještě předtím byla na podvozek auta lehce upevněna jakási traskavá "puma" /větší děl-buch/, nebo jak byl vydírán a jak mu bylo vyhrožováno, což se sice stalo předmětem vyšetřování, ale po jisté době bylo vyšetřování zase bez výslechu skončeno. To byla druhá etapa; prostředky, jichž bylo použito, byly razantnější, ale nevýhodou /psychologickou především/ byla anonymita jejich původců, tj. pachatelů.

Došlo proto k etapě číslo tři. Podstatou této etapy bylo přivést chartistu pokud možno dobře známého do situace, v níž může být vyprovokován k nějaké chybě nebo v níž je možno předstírat, že takovou chybu udělal. Sám jsem si už den před Patočko-

vým pohřbem plně uvědomil tuto možnost, když na mne zuřící pracovník bezpečnosti řval, abych si sundal brýle, že je mám nějak zapocené, a naznačoval, že mi hodlá dát pár facek. Tehdy jsem na něho neméně silným hlasem zařval, ať se neopovází na mne sáhnout; a tím to – tehdy – skončilo. Zřejmě jsem měl být jen přezkoušen, jak jsem lehavý. Ovšem bylo mi jasné, že mi onen pracovník StB mohl pár facek klidně ubalit, aniž by se dostal do těžké situace, neboť já jsem byl naprosto beze svědků, kdežto proti sobě jsem měl tři pracovníky bezpečnosti. Pak už bylo jedno, zda bych mu facku vrátil nebo ne, mohl si ji docela dobře vyžádat od kolegy, aby měl tvář červenou, zajít k lékaři a nechat se třeba pro pohmoždění sanice uznat na patnáct nebo šestnáct dnů jako neschopný služby. Když jsem byl u výsledku koncem října t.r., došla na tuto věc také řeč; řekl jsem svému vyšetřovateli, že při takovémto výsledku je něco podobného, co se stalo Šimsovi nebo Šabatovi, dobře možné. Kdyby vstal a zničehonic mi dal facku, nevím pochopitelně, co bych v tu chvíli udělal. Je docela dobře možné, že bych mu ji vrátil. A v tu chvíli bych byl v průšvihů. Ostatně bych mu ji ani vracet nemusel; mohl by to za mne udělat jeho kolega a pak by to oba mohli svést na mne. Udiveně se mne zeptal: A proč bychom to dělali? Odpověď jsem také otázkou: A proč jste to udělali se Šabatou?

Bývalý farář /již před několika lety zbavený státního souhlasu/ Jan Šimsa byl odsouzen, protože údajně bez příčiny napadl jednoho z příslušníků bezpečnosti, kteří u něho prováděli /když byl druhý den zadržen před Brežněvovou návštěvou v Československu/ domovní prohlídku. V rozsudku se považuje za prokázané, že jeho ženy Mileny Šimsově se nikdo ani nedotkl /což je lež, neboť modřiny měla ještě po týdnu/ a že Jan Šimsa po společném pádu na pohovku udeřil příslušníka bezpečnosti pěstí do obličeje /což je také lež/. Svědectví manželky a syna odsouzeného Jana Šimsy nebylo při soudu připuštěno. Jan Šimsa byl odsouzen na osm měsíců nepodmíněně. – Když to srovnám se svým případem před více než sedmi lety, může to vypadat /takto izolovaně/ jako jakýsi fraškovitý pokrok. Tehdy jsem byl odsouzen na devět měsíců nepodmíněně za něco, co jsem fakticky neudělal, ale navíc za co, kdybych to opravdu udělal, bych nemohl být po právu souzen, protože by to bylo bývalo v naprostém souladu s mými občanskými právy i s našimi zákony /už jsem se o tom dříve zmiňoval – jiní byli odsouzeni právě takto protiprávně/. Kdyby byl opravdu Šimsa příslušníka bezpečnosti spontánně napadl, pak by to byl vskutku trestný čin, kdežto tenkrát se muselo jen předstírat, že to byl trestný čin.

Doktor Jaroslav Šabata byl spolu s některými dalšími sig-

natáři Charty 77 zadržen dne 1. 10. t.r. a odvezen na okrsek VB v Peci pod Sněžkou. Ten den se to příslušníky bezpečnosti obou států jen hemžilo; rekreant-nerekreant, všichni procházející byli perlustrováni, kdo neměl občanský průkaz, byl předveden – no, zmatek byl velký. Došlo k tomu proto, že ten den se mělo několik chartistů sejít /již potřetí/ na Cestě československo-polského přátelství s několika členy polského Výboru na obranu společnosti /dříve KORu/. V budově okrsku byl po krátké době bez důvodu napaden příslušníky bezpečnosti, bylo mu vyhrožováno, byl vrhán proti stěně chodby /přítom pravděpodobně již utrpěl první újmu na zdraví, přinejmenším však musel být duševně zcela otřesen/; když však příslušníci zjistili, že konflikt je pozorován jedním z dalších zadržených, byl Šabata odvezen z chodby do jedné z kanceláří, kde surovosti pokračovaly /bylo to slyšet do vedlejší místnosti, kde byl opět jiný signatář/. Z výpovědi Jaroslava Šabaty při soudním projednání tohoto případu /dojde-li k němu – zatím se po počátečním spěchu z neprůhledných důvodů soud odkládá/ se dozvíme, zda se fyzicky bránil či nikoliv. Za dané situace to je ovšem značně pravděpodobné, ale zatím to nemůžeme považovat za jisté. Naproti tomu je jisté, že s fyzickým napadením ještě na chodbě začali příslušníci bezpečnosti.

Všichni si dovedeme představit, jak bude vypadat asi další průběh. Nedojde-li k nějakému zásahu z politických míst /a to v daném případě není příliš pravděpodobné/, bude Jaroslav Šabata postaven před soud a odsouzen na základě obvinění, na němž se shodnou příslušníci bezpečnosti ve svých svědectvích. Svědectví z druhé strany buď nebude připuštěno anebo nebude považováno za věrohodné /jeden z možných svědků je pod tlakem stíhání z jiného případu, oba se v případě pravdivého svědectví vystavují stíhání pro křivé svědectví, pokud soud "uvěří" výpovědi příslušníků bezpečnosti/. Už v Šimsově případě se tato cesta ukázala jako úspěšná; osvědčil-li se i v případě Šabatově, můžeme očekávat, že se s analogickými případy hned roztrhne pytel. Příznačné ovšem je, že tato nová metoda byla vyzkoušena ponejprv v Brně a podruhé v Peci pod Sněžkou. V obou případech se první soudní projednání má odehrát na okresní úrovni, v druhém případě dokonce velmi daleko od centra. Tomuto přesunu odpovídá i přesunutí záležitostí chartistů "do terénu". K mým posledním výsledkům došlo již nikoli v Bartolomějské, nýbrž v Legerově /nyní Lidových milicí/, tj. na Praze 2. Podobně tomu je i s ostatními signatáři; vyšetřovatelé však většinou zůstávají titíž a jenom přijíždějí z Bartolomějské na příslušný obvod.

V současné době tedy můžeme pozorovat několik nových trendů v postupu bezpečnostních orgánů. Především bezpečnost a soudy se vši tvrdostí postihují okraje Charty /to jest ty signatáře,

kteře bezpečnost považuje za "okraje", ve skutečnosti jsou tito "okrajoví" chartisté vždycky nebo téměř vždycky velmi aktivní/, se zvláštní tvrdostí pak mladé lidi. Za druhé: tzv. "prominentní" /tj. v zahraničí i u nás známí/ chartisté jsou předmětem drobných /zatím/ teroristických akcí, kde je zachována jistá anonymita. Za třetí: pokud jsou známí signatáři stavěni před soud, pak pro banální nebo vykonstruovaná provinění výslovně nepolitického charakteru, zatímco např. mladí lidé jsou stíháni a odsuzováni k tvrdým trestům za malou část toho, co podnikají "prominentní". Za čtvrté: "prominentní" chartisté jsou pronásledováni a zastrašováni, aby se rozhodli opustit zem: při výsleších je jim to doporučováno a přímo nabízeno. Naproti tomu ti, kteří chtějí odejít do zahraničí, se setkávají s potížemi, průtahy a zamítnutím. Když je někomu otráven pes, přivěšen dělbuch k autu nebo je mu zlomena noha, dostává povolení snadněji, někdy dokonce výjimečně jen krátkodobé /zatímco jinak je umožňováno jen vystěhování/. Vedle toho ovšem pokračují všechny šikány, vyzkoušené a známé už od dřívějška: propouštění ze zaměstnání /také rodinných příslušníků/, diskriminace dětí při přijímání na studia, ztěžování nebo znemožňování nástupu do nových zaměstnání, odebrání řidičských a technických průkazů, zrušení telefonních stanic nebo alespoň přerušení jejich provozu a vůbec uvádění signatářů a jejich rodin do nejrůznějších umělých těžkostí. Při výsleších /někdy ani nejde o řádné výsledky, nýbrž jen o pravidelné "pohovory", při nichž se ani nedělá zápis/, se často příslušníci StB vyjadřují /v poslední době/, že nadešla doba definitivní likvidace Charty 77.

Končíme druhý rok své společné občanské iniciativy. Jak můžeme hodnotit tento poslední vývoj? Jaké jsou naše vyhlídky do budoucnosti? Jak dlouho ještě budeme muset vydržet? A co všechno se ještě budeme muset naučit snášet?

Především musíme osvědčit neochvějnou výdrž. Musíme se připravit na poměrně ještě dlouhou dobu nepříznivých poměrů; myslím, že zatím nikdo není schopen blíže odhadnout, jak dlouhá to bude doba. Počítáme-li s dlouhou dobou, nebudeme se zbytečnou nervozitou vyhledávat nová ohniska konfrontace. Je to úspěch, že po dvou těžkých letech tu Charta 77 stále existuje, ačkoliv režim má všechny prostředky po ruce, jak ji zdecimovat. Jestliže to neučinil ve frontálním útoku /který jsem očekávali hned v prvních měsících roku 1977/, pak to vypovídá něco důležitého jednak o režimu samotném, jednak o mezinárodní situaci. V zemi, kde moc je tak naprosto centralizována a nadto dodnes podpírána přítomností cizích vojsk, je svědectvím pozoruhodné slabosti režimu, jestliže se musí uchýlovat k tak nízkým metodám represe. Jak je možné, aby se silný režim cítil ohrožen několika stovkami lidí, kteří nežádají nic než

dodržování zákonů a plnění mezinárodních smluv, k nimž se vláda dobrovolně zavázala? A když už takoví lidé jsou tak nesnesitelní, co této vládě brání v energické likvidaci tak poměrně nepočetné skupiny? Odpověď je nasnadě: tento režim je založen na předstírání a na skrývání, na rozporu propagačních vývěsek a shnilé praxe. Každou kritiku své lži proniklé existence stíhá jako kritiku socialismu a jako útok na "socialistické státní a společenské zřízení". Ve skutečnosti však ve všech rozhodujících parametrech se skutečně socialistických kritérií vzdal. Morální nadšení a ideová uvědomělost jsou nepředstavitelně řídkým jevem; poměrně tenké vrstvě preferovaných přizvukuje o něco širší vrstva korumpovaných. Naprostá většina lidí si hlídá své soukromé malé zájmy a při určité míře jejich uspokojení se nutí alespoň navenek do neutrality, eventuálně s nádechem jakési loyality, za níž se však do široka rozlévá lhostejnost a cynismus ve vztahu ke všemu oficiálnímu, ale bohužel i ke všemu veřejnému. Každá kritika těchto poměrů se proto vždy trochu zadírá i do svědomí průměrného, k veřejným a celospolečenským záležitostem lhostejného občana. Neboť naprostá většina těchto skutečných, byť pasivních "opor" režimu má ještě jakési zbytky svědomí; a ty jsou pochopitelně černé. Lidé vědí, že život, jaký vedou, není nic slavného, a že ve svém shonu za pěkným bydlením, za autem, za chatou atd. hledají vlastně jen zapomenutí. Když je z toho někdo trochu probudí, když s nimi někdo trochu zatřepe, nemají z toho radost, pokud jim zároveň neslíbí probuzení blanických rytířů – /ostatně ani by na ten slib nedali; musela by se už kopyta ozývat po dláždění/. A s tím právě režim počítá. Proto také nesmí udělat nic, co by pro tuto mlčící většinu bylo přece jenom už příliš. Protože nic není tak jisté jako to, že tato většina se přece jednou probudí; a pak se bude mstít za svou pohanu o to víc, oč větší na ní měla ona sama podíl právě v důsledku své netečnosti, svého přizpůsobení a své zbabělosti.

A pak ovšem je tu situace mezinárodní. Především vnitrobloková. Vše nasvědčuje tomu, že je důkladně zablokovaná, a to hned na několika rovinách. Mocensky se prodávší socialistické struktury se jednak ukázaly jako zdaleka nikoliv optimální, jednak navázaly na politicky inferiorní politické tradice samoděržaví a ztrnuly v betonové bloky stereotypů, vnucujících se i tam, kde postrádají jakoukoliv funkčnost. Mocensky jsou však zaštitěny a násilně udržovány v centru i na periferii s mezkovitostí, svědčící o naprostém nedostatku rozhledu a fantasie. Jakákoliv místní vylepšení mají ostře vymezený a nepřekročitelný rámec. Nic ovšem nezůstává trčet beze změny. Také tento rámec se sice velmi pomalu, ale přece jenom mění. Místní experimenty /tj. především pokusy o funkční vylepše-

ní, ale také zlidštění atd. socialistické společnosti/ mohou tento proces urychlit, ale také naopak zpomalit. Musí být proto podnikány promyšleně a "citlivě"; zejména se musí vyhýbat všemu, co by mohlo být ústředně chápáno jako vzpoura a vykročení z řady. – Důležitější v tomto ohledu se mi však zdá situace světová. Také tam a především tam je třeba se vyhýbat přímým konfrontacím a zaměřovat se na jiné způsoby koexistence, usnadňující vnitřní proměny blokového systému. Nikdy však nelze zapomínat, že na celé této situaci a na jejím vývoji ustavičně parazitují síly a struktury, které se už dávno vymkly rozumnému lidskému úsudku a uvážlivému rozhodování a které vyhánějí situace na ostří nože, a to v celku i v detailu. Odvozeniny třetího a čtvrtého nálevu těchto parazitních tendencí nesou odpovědnost za provokování takových incidentů, o jakých jsem se na počátku dopisu zmiňoval; komplikované problémy a situace tu mají být řešeny zastrašováním a represí. Samozřejmě, že se tím skutečně nic nevyřeší a že se ničeho podstatného nedosáhne; tedy nikoliv pozitivně. Negativně se ovšem dosáhne zpomalení nebo dočasného zastavení obecně žádoucího, ale těmito parazitními skupinami obávaného a nenáviděného vývojového trendu. Nikoliv ze zbabělosti ani z měkkosti, ale z důvodů strategických je třeba se takovým konfliktům co možno vyhýbat.

Tvůj
Ladislav Hejdánek

Praha 23. 11. 1978.

Ladislav Hejdánek, Dopisy příteli. /Ročník 1977, 1978, 1979./
Autorem signovaný rukopis, s. 422-434. Strojopis.

*

10. února 1979. Praha. – Úvaha Z. Tominové o smyslu a cílech občanské iniciativy Charta 77 v třetím roce její existence, napsaná záhy po převzetí funkce mluvčí Charty.

Stala-li se Charta 77, jak řekl nedávno dr. Jiří Hájek, "sociálně politickým jevem, který už nelze pouze odepsat, který bude v dějinách našeho národa přinejmenším zaznamenán" /a jsem přesvědčena, že tomu tak je/, pak je podle mého názoru ve třetím roce existence Charty zapotřebí především dvou věcí:

1. Uznat námitku, že "Charta už není co bývala", protože vskutku zcela není: nejenže se změnil, tj. čtyřnásobně zvýšil počet jejích signatářů, nýbrž většinou se změnila také motivace podpisu Char-

ty. Noví signatáři sice formálně podepisují základní prohlášení z 1.1.1977 /s nímž se původní signatáři pokusili navázat ve věci lidských práv se státní mocí dialog, jenž byl a je odepírán/, ve skutečnosti se však daleko spíše přihlašují ke společnosti /nikoli k politickému seskupení/ lidí, kteří si v této nejen politicky, ale i morálně ujařmené zemi základní lidské právo na svobodu přesvědčení a vyjadřování v souladu s formálním zněním ústavy a zákonů osobují a přes odpor, šikany a represe /ostatně stále se zesilující/ ze strany státní moci na něm trvají. Mění se také "sociální struktura" společenství Charty: mezi signatáři a nepodepsanými /mnohdy velmi aktivními/ stoupenci Charty přibývá dělníků a mladých lidí "z okraje společnosti"; není divu, že hněv státní moci se nyní obrací především proti nim /Hrabal a Volf dostali po třech letech vězení!/, pro státní moc by bylo výhodnější udržet Chartu v mezích "elitářského nadšení hrstky zaprodaných intelektuálů a politických ztroskotanců", jimž se nikdy špatně nevedlo a koneckonců ani teď nevede, a tím ji relativně účinně izolovat od "širokých mas národa". Uznáním tohoto vývoje Charty ve společenství jejích signatářů a stoupenců, existující především na principu aktivní solidarity všech se všemi a každého s každým, bez ohledu na politické přesvědčení a sociální pozice, právě tak, jako uznáním faktu, že v současné době jsou v naší zemi nejbezprávnější dělníci a – až na hrstku vybraných kariéristů– mladí lidé, právě vstupující do života společnosti, se na postavení a odpovědnosti "chartovních intelektuálů", zkušených politiků a umělců nic nemění, to jest nic neopravňuje k tiché rezignaci či opatrnému "uhnutí z proudu". Nejsou totiž jen nositeli slavných jmen, jakými "kmotry" Charty 77, nýbrž – marná sláva – také jejich zakladateli, či "prvními hybateli", a jejich případné ustoupení do pozadí /ať už pod záminkou strachu z "radikalismu aktivní menšiny", ať už ve jménu "příštího kola politických zápasů"/, by mohlo být pocíťováno jako stará známá "zrada inteligence". V Chartě přece ani nyní nejde o politický zápas nebo jeho přípravu, jde o udržení a rozvinutí prostoru, kontinua nezcižitelných lidských práv a svobod v konkrétním státě, tj. o udržení a rozvinutí prostoru pro základní občanskou čest a odvahu /angažovanost/, v němž se mohou jednou odehrát pozitivní společenské změny ve směru demokracie a skutečné sociální spravedlnosti, aniž by muselo dojít ke katastrofickým otřesům. Svým způsobem jde skutečně o udržení alespoň minimálního prostoru "lidské a společenské mravnosti"; vždyť víme příliš dobře, že národ /jako lidské seskupení/, který dopustil v nestatečném kon-

formismu, aby byl totálně mravně ponížen ve všech sférách a v každém jednotlivci, reaguje v okamžiku vnější politické změny nenávidnou křečí a násilím, které nikdy nezplodily mnoho dobrého. Je povzbudivé, že právě ve chvíli, kdy se role mluvčích Charty 77 ujímají tři relativně mladí a "ve světě" málo známí signatáři, vyjádřili oba původní mluvčí, dr. Jiří Hájek a Václav Havel, spolu s právě odstoupivším mluvčím dr. Ladislavem Hejdánkem znovu ochotu ke konkrétní spolupráci především v otázkách koncepce další existence a činnosti Charty. Je nám všem velmi zapotřebí, aby i ostatní vzdělaní a zkušení "chartisté" a stoupenci Charty ze všech "politických okruhů" věnovali těmto otázkám část svých úsilí, aniž by přitom "znásilňovali" své politické postoje nebo dokonce zrazovali vlastní politické cíle a opouštěli pole ostrých diskusí. Solidarita takového společenství, v jaké se vyvíjí Charta 77, není z rodu souručenství příslušníků politických stran nebo náboženských sekt, není vázána stanovami, normami a příkázáními, nýbrž je z rodu souručenství občanů, kteří v sobě v okamžicích stoupajícího mocenského útlaku a ponižování objevili lidskou důstojnost a nezadatelnou svobodu /jako jasnou mez, od níž už nelze jít "dolů", tedy jako povinnost vůči sobě samým/ a tuto lidskou důstojnost hledají, ctí a bezvýhradně podporují u druhých, aniž tím vzniká vzájemná povinnost politických ústupků, ideového smíru či osobních sympatií. /Že se přitom ocitají v postavení "nepřátel" stávající státní moci, je sice z povahy této moci nutné, pro ně však nikoli primární a jejich solidarita jako "pronásledovaných" je druhotná vůči jejich solidaritě jako "svobodných"./

Charta 77 má však /především do budoucnosti/ také svůj politický význam: za předpokladu poctivé účasti všech "politických okruhů" a názorových skupin a jejich představitelů na životě /nejen na občasných diskusích/ společenství Charty se může stát skutečnou školou faktického, nejen teoretického pluralismu; může dokonce vyvinout zárodky mechanismů, které v budoucnu napomohou "duch i praxi" pluralismu udržet, tj. zamezit, aby opět mocensky nezvítězila jediná politická koncepce, ve svých počátcích jakkoli "dobrá", brzy však nutně – a zatraceně – totalitní.

2. Označujeme-li společenství signatářů a stoupců Charty stále častěji souslovím "občanská iniciativa Charta 77", je zapotřebí přesněji vymezit, co pod tímto názvem rozumíme. Na Západě, ponejvíce snad ve Spolkové republice, se pod pojmem "občanská iniciativa" /Bürgerinitiative/ chápe převážně jednorázová a většinou protestní akce, zaměřená proti konkrétnímu spole-

čenskému jevu či konkrétnímu aktu vlády, monopolu, policie, tisku atd. /např. protestní akce proti postavení atomové elektrárny v určité lokalitě, proti přistávání nadzvukových letadel na blízkém letišti, proti zneužívání dětské erotiky na titulních stránkách časopisů apod./. Charta 77 není jednorázovým hnutím protestu, není protestním hnutím vůbec a její signatáři právem odmítají označení disident /tj. ten, kdo je v trvalém a absolutním nesouhlasu, rozkolu s danou společností a kdo v normálním světě buď takovou společnost opustí, nebo s ní vede nesmiřitelný zápas/. Pokud Charta 77 protestuje – a bohužel stále častěji protestovat musí – činí tak donucena státní mocí, která s čestnými a iniciativními občany zachází jako se zločinci, která angažovanost ve věcech občanských práv nazývá podvracením a tresťá ji těžkou diskriminací a dokonce vězením, hrubě tak poškozujíc nejen tyto občany, ale především celou společnost a její vývoj.

Pod názvem "občanská iniciativa Charta 77" tedy rozumíme zřejmě dlouhodobé, pozitivní úsilí občanů o realizaci uzákoněných občanských a lidských práv a svobod v reál-socialistickém Československu konce sedmdesátých let, úsilí, jehož počátkem a podnětem /initio/ se stalo prohlášení Charty 77 z 1.1.1977. Z pojmu "občanská iniciativa" by mělo dále vyplývat, že Charta 77 není uzavřeným hnutím, v němž se vydávají členské legitimace; že podpis pod Chartou sám o sobě ještě mnoho neznamena /kromě okamžitého šikanování, o které se hbitě postará Státní bezpečnost/, není-li podložen trvalým úsilím, že Charta 77 nikterak nechce být "spasitelským národním hnutím", pod jehož střechu se musí vejít veškeré občanské aktivity, nýbrž spíše právě podnětem, pošouchnutím /initio/ k občanské angažovanosti jako takové, pro niž není rozhodující podpis pod prohlášením; nanejvýš lze doufat, že existence, činnost a solidarita společenství Charty 77 mohou sloužit jako příklad, že i v reál-socialismu se dá žít lidsky, tj. čestně, svobodně, otevřeně a aktivně, jsme-li ochotni zaplatit relativně vysokou cenu všemožného materiálního a fyzického postihu /ale copak za život v konformitě, ve lži a v ponížení se neplatí mnohem tvrdší měnou, tj. samotným smyslem lidského života?/.

Tato bytostná o t e v ě n o s t společenství Charty 77 zároveň vyžaduje pravý opak opatrného taktizování, s nímž se někdy setkáváme a jež je snad motivováno obavou, aby "Charta nepřekročila svůj rámec", nepřivolala tak na sebe zdrcující hněv mocných a nevedla ke "zbytečným a pro většinu národa nepřijatelným obětem", nebo snad dokonce neznemožnila jakýsi "tichý a nená-

padný pokrok ve strukturách"; vyžaduje jasné, přímé a odvážné myšlení a konání, nekompromisní trvání na právu každého jednotlivce na lidsky důstojný, svobodný život bez diskriminace, útlaku a vykořisťování, a tím i např. trvání na právu společnosti národů Československa, aby se z takto plnoprávných občanů skládala a jimi řídila svůj běh. Domnívám se, že vlastním zdrojem oné opatrnosti je falešný výklad "lidských a občanských práv a svobod"; jako by to byla jakási poměrně nevinná, obecně humanitní oblast, navíc zaštitěná téměř mysticky pojímaným Závěrečným aktem helsinské konference, kterou lze bez příliš velkého politického rizika užívat jako platformy do doby, než konstelace sil ve světě a ve státě umožní "dělat politiku".

Je pravdou, že Charta 77 nemá, nechce a nemůže "dělat politiku", nechce a nemůže se na "dělání politiky" připravovat; na druhé straně je třeba si uvědomit, že "lidská a občanská práva a svobody" jsou "politikum" již svojí podstatou: má smysl o nich hovořit, prosazovat je a naplňovat vždy jen v určité konkrétní polis; souborem "lidských a občanských práv a svobod" není podle mého názoru konstituován obecný vztah člověka ke společnosti, nýbrž bytostný vztah konkrétních jednotlivců ke konkrétní společnosti, k j e j i c h společnosti a světu, v nichž žijí. /Druhá část tohoto vztahu, totiž soubor "občanských povinností" vůči dané společnosti mnohem jasněji ukazuje, že jde o vztah konkrétních občanů ke konkrétní společnosti./ Nechci se pouštět do hlubšího rozboru, k němuž se ostatně ani necítím kvalifikována, chci tím jen vyjádřit názor, že vědomé úsilí o realizaci a dodržování základních lidských práv a svobod má a bude mít své místo v každé společnosti, že je a bude podstatnou součástí politiky /spravování obce/ a nikoli čímsi mimo politiku, nad politikou, nebo namísto politiky.

Hovořím-li o bytostné otevřenosti společenství Charty 77, pak tím mám na mysli nejen duchovní a fyzickou otevřenost vůči "ostatní" společnosti /na rozdíl od uzavřenosti "ghetta"/, ale právě také otevřenost vůči veškerému společenskému dění našeho časoprostoru. Neboť časy se mění a měníme se s nimi nejen my, ale i společnost a svět, v nichž žijeme. Rok 1979 bude např. u nás zřejmě rokem značných hospodářských obtíží /viz palivoenergetická bilance/ a budeme možná muset řešit otázku, zda právo na stávkou patří mezi "základní lidská a občanská práva". Jeví se mi tedy jako velmi potřebné, abychom obsah pojmu /a jevu/ "občanská iniciativa Charta 77" znovu potěžkali a zvážili, abychom znovu nahlédli také způsob naší zasazenosti v s o u - č a s n é m světě a jeho vývoji, nezapomínajíce na krutou prav-

du, že svoboda je nedělitelná. Při všech těchto úvahách a ve všech nových aktivitách, které z nich mohou vyplynout, však nesmíme zapomínat, že půjde o aktivitu ne jednotlivců a skupin, k níž se ostatní signatáři Charty mohou, ale nemusí připojit, které je k ničemu *n e z a v a z u j í*. Protože podpis pod Chartou 77, ať už je dnes motivován jakkoli, je podpisem pod prohlášením Charty 77 z 1.1.1977, jímž se signatáři přihlašují k "vůli jednotlivě a společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě, těch práv, která člověku přiznávají oba uzákoněné mezinárodní pakty, Závěrečný akt helsinské konference, četné další mezinárodní dokumenty proti válkám, násilí i duchovnímu útisku a které souhrnně vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv OSN". Toto je jediný morální a občanský závazek, který na sebe vzali všichni signatáři Charty. Zároveň však připomínám, že podnětem ke vzniku Charty 77, jak se praví v témže prohlášení z 1.1.1977, byl "pocit spoluodpovědnosti /za obecné poměry, a tedy i dodržování uzákoněných paktů, viz výše o 1 odst.prohlášení/, víra ve smysl občanské angažovanosti a vůle k ní a potřeba *h l e d a t j e j í n o v ý a ú č i n n ě j š í v ý r a z*", tento podnět považují za aktuální i dnes a jím jsem také byla vedena při této aktuální, byť zkratkové a neurovnané úvaze.

Zdena Tominová

10. února 1979

Informace o Chartě 77, r. II /1979/, č. 2 /od 16. 1. do 15. 2. 1979, s. 18-20. Strojopis.

*

Březen–duben 1979. – Zamyšlení domácího autora písničeho pod pseudonymem "Historicus" nad výsledky dvouleté existence Charta 77 a nad některými hodnoceními, které byly k druhému výročí jejího vzniku napsány a publikovány. Autor se hlásí k demokratickému socialismu a patří zřejmě do kruhu skupiny, jež se označila jako nezávislí socialisté.

K bilanci dvouletí Charty 77

O Chartě 77 a jejím místě ve vývoji československé společnosti byla k dvouletému výročí jejího prohlášení napsána řada úvah – z nichž některé, alespoň podle našeho názoru, příliš jednostranně akcentovaly její politickou funkci /ať již třeba nepřímo/.

O Chartě 77 bylo zde pojednáno v duchu tradiční politiky a to dokonce i v uvažovaných perspektivách jejího dalšího postupu a vývoje /např. Zd. Mlynář/.

I když tento způsob reflexe se mívá právě s nejpodstatnějšími aspekty Charty 77, nelze nevidět, že Charta vyvolala i významný posun politický – byť poněkud jiné povahy, než se to autorům, příliš postaru politicky uvažujícím, jeví. To ovšem neznamená, že bychom chtěli znevažovat jejich myšlenkové úsilí anebo činnost.

Politický význam Charty 77 záleží, jak soudíme, především v tom, že ukázala nejen nezbytnost a možnost eticky a existenciálně podloženého odporu k vnucenému režimu /bez ohledu na to, jak tuto rezistenci nahlížíme a žijeme!/, ale že toto základní poučení působilo i k nové a širší aktivizaci politické. Sem ostatně patří svým způsobem i snahy autorů, s jejichž posuzováním Charty 77 jsme shora vyslovili nesouhlas.

Diskuse a práce v Chartě 77 a "kolem" ní ukázala nedostatečnost většiny politickoideologických hledisek, mýtů a předsudků dosud mezi částí naší oponující inteligence převládajících, a vedla k hledání nových /alespoň pro naše poměry a nynější situaci/ politických alternativ. Tak se brzy objevila snaha objektivně analyzovat, bez zatížení jakoukoliv minulostí, dnešní československý politický pořádek a jeho vývojové možnosti a hledat cestu k nedoktrinálním socialistickým řešením. Po selhání tzv. reálného socialismu – a také po ztrátě iluzí o tomto systému – roste u nás patrně zájem o současný evropský demokratický socialismus, v němž se vidí – zejména u části mladé generace – jedna z potenciálních modalit nápravy katastrofické situace.

Zásluhou občanské iniciativy Charta 77 vystupuje v politických souvislostech zejména skutečnost, že vedle zmíněného oživení politických diskusí v širokém měřítku si lidé začali uvědomovat, že je možno režimu klást opravdový a účinný odpor. Dosud byl politicko-společenský status presens po roce 1969 brán většinou našich lidí jako fakt, na kterém sami nemůžeme mnoho změnit – alespoň v celospolečenském měřítku. Byla zde převládající tendence hledat vlastní, osobní, povětšinou konformní a oportunistická "východiska". Součástí tohoto nového vědomí je dále pochopení, že jednou z významných forem "rezistence" je i vážné a systematické hledání adekvátního politického poznání a orientace a hlavně, že je možné se svými otázkami i názory veřejně vystupovat, byť za cenu diskriminace anebo jejího rizika u těch, kteří volí zatím anonymní formy aktivity.

Tak vytvořila Charta 77 také duchovní prostor k formování ní skupiny demokratických socialistů deklarovaných v daných his-

torických souvislostech jako nezávislí socialisté, kteří – ač navazují na nikoli bezvýznamnou či mrtvou domácí tradici – usilují o podrobné seznámení naší zainteresované veřejnosti s ideovým světem soudobého demokratického socialismu a hlavně o vypracování vlastní varianty demokratického socialismu a reformních projektů na tomto myšlenkovém základě. Což je po letech desinformace a přímého falšování nanejvýš nutné.

I když jsou si vědomi, že možnosti dialogu s režimem jsou v politické sféře velmi omezené, zdá se jim být nesporné, že právě jejich ideové úsilí, které bezpochyby koresponduje s niternými potřebami mnoha našich lidí všech generací, může dosti výrazně ovlivnit vědomí politicky myslící veřejnosti, a tak sehrát alespoň úlohu nátlakového faktoru. Neboť současná oficiální politika pro svou vnější spoutanost i vnitřní sterilitu není schopna sama od sebe předkládat přiměřené návrhy řešení problémů, které na naši společnost doléhají a jejichž vážnost si mnoho našich lidí živě uvědomuje a je prožívá.

Ostatně: režimoví ideologové i političtí "praktici" ty nejskutečnější problémy československé současnosti, které ovšem nejsou jen povahy hospodářské nebo sociální, nevidí nebo vidět nemohou či nechťejí, neboť jde o vady systémové, svázané s určitými politickými zájmy.

Tak byly Chartou 77, jejíž individuálně lidský i společenský význam, přes jakékoli vnitřní spory a diskuse, nijak neztratil na aktuálnosti a je v poválečných dějinách Československa bezpochyby epochální, položeny nepřímou a základy nového politického počátku. Jeho nositelé se snaží myšlenkově zvládnout historická scetství této země v posledních desetiletích, včetně chyb a bloudění československých demokratů a nanejvýš také tuzemských reformních komunistů z doby kolem pražského jara 1968, a "aplikovat" na naše poměry, v souladu se skutečnými zájmy a hlavně vůlí lidí této země, lidské, politické, sociální a ekonomické zkušenosti v podstatě stejnorodých průmyslových společnostech západních.

Tolerantní, demokratický a lidský vřelý duch Charty 77, s níž jejich politická aktivita přímo souvisí, quod erat autem demonstrandum, zdá se nám být jistou zárukou, že je jim cizí jakákoli forma mesianismu a uzavřenosti i nesnášenlivosti politického stranictví starého typu. Právě v tomto je novost jejich politické iniciativy a úsilí, podobně jako je tomu u Charty 77 v širších lidských dimenzích.

Demokratičtí socialisté, sami o sobě i jako solidární součást Charty 77, dobře vědí, že jsou teprve na počátku cesty, která nemůže být snadná, a to nejen pro objektivní překážky.

Jsou přesvědčeni, že člověk se nerodí otrokem /ani tím

moderním/, ale pro svobodu mravní lidské existence a také, že jen svobodný člověk je schopen zvládnout hrozby i úkoly, které před celé lidstvo současnost staví. Velká kulturní evropská tradice naší země i více než stoletá cesta československého socialismu, na níž bylo tolik obětí, poctivého idealismu i vůle znovu začínat, jim dávají naději, že nepodlehnou a jejich úsilí nebude marné, pokud sami neustoupí a nezmalomyslní.

Tento – skoro patetický závěr – jinak dosti střízlivého a sporého zamyšlení nad jedním z výsledků a aspektů Charty 77 v prvních dvou letech jejího působení by neměl vzbudit dojem, že ti z československých oponentů zdejší odvozené moci a její metropole, kteří se hlásí k demokratickému socialismu, včetně jejich přátel v exilu, jsou romantickými snílky anebo do minulosti a do daleka zahleděnou sektou vyznavačů.

Čs. demokratičtí socialisté jsou realisty, kteří chtějí v teoretickém zkoumání i v každodenní životní praxi hledat a nalézat lidsky přijatelná a věčně nosná východiska.

V tradici československého socialismu a nejvýznamnější osobnosti našich moderních dějin T.G. Masaryka chtějí a musí být především lidmi tvořivé a neiluzivní práce a života – což by, jak soudíme, mělo být i nespornou devizou celého československého disidentismu.

Dialogy, r. III /1979/, č. 1, s. 14-18. Strojopis.

Historicus

*

Březen 1979. Praha. – Rozhovor zástupce redakce samizdatového časopisu *Polsko a my s mluvčím Charty 77 V. Bendou o výsledcích a možnostech spolupráce mezi Chartou 77 a polským Výborem společenské sebeobrany /KOR/.*

Red. Jak jsi spokojen s dosavadním vývojem spolupráce Charty 77 a polského opozičního hnutí, reprezentovaného především Výborem společenské sebeobrany /KOR/?

V.B. Velmi spokojen. Neboť jsem předem počítal s tím, že v původních plánech bude nutno provést korekci, spadající na vrub přílišné velkorysosti strany jedné, přílišné opatrnosti a stísněnosti strany druhé a agility obou příslušných policejních aparátů. Nicméně bych uvítal, kdyby se z obou stran pevněji stabilizovaly stálé pracovní skupiny: dosavadní stav, založený převážně na široké ochotě a dobré vůli, přináší sice mnoho zajímavých podnětů,

ale bohužel plodí také nemálo zmatků, které si s ohledem na ztíženou možnost komunikace nemůžeme dovolit.

Red. Jak vidíš perspektivy této spolupráce a jaká tendence by podle tebe měla být určující?

V.B. Jedna z možných perspektiv: nadnárodní jednota při rozdělení jídla v pracovním táboře na Sibiři. Preferovaná tendence: snižování pravděpodobnosti této perspektivy.

Za velevýznamný úspěch pokládám již dosažení shody v tom, že vzájemná spolupráce pravděpodobnost zmíněné perspektivy nezvyšuje, ale naopak snižuje. Zdá se mi, že právě uvědomění sounáležitosti osudů a cílů je faktem /či tendencí/ tak zásadního významu, že vůči němu rozsah a forma konkrétní spolupráce je něčím druhotným a odvozeným. V tomto duchu vidím klíčovou tendenci naší spolupráce, v jejím rozšiřování na občanská hnutí dalších zemí /a v tomto směru se v poslední době objevily některé nadějně podněty/.

Red. Vidíš možnosti společné práce Charty 77 a KSS /KOR/ při přípravě konkrétních dokumentů? Jakými problémy by se měly podobné dokumenty zabývat?

V.B. Ne. Momentálně představují společné aspekty a solidarizační akty na jedné, teoretická výměna názorů na druhé straně mez našich možností. Rozdíly společenské situace a jejích historických kořenů v obou našich zemích jsou tak hluboké, že eventuální společný dokument by nutně zabředl do bezzubé a oportunní všeobecnosti /a to abstrahuji od technických potíží s jeho vytvářením/. Snad existují dvě výjimky: dokument o KS a formální struktura jejího mocenského fungování a dokument o problematice emigrace a vztahu k ní. Ani tyto výjimky nejsou ovšem bez podstatných zádrhelců: z české strany je první téma pokládáno za nepřiměřeně "palčivé" a "riskantní" právě těmi, kdo by mohli k jeho objasnění přispět, zatímco z polské strany by asi – což se ovšem jen dohaduji – vyvolalo komplikace zpracování druhého tématu.

Red. Jak je známo, zástupci Charty 77 a KSS /KOR/ se v loňském roce několikrát sešli v Krkonoších, aby prohodili další možnosti spolupráce. Kolem těchto setkání se rozvinula mezi signatáři Charty 77 diskuse. Ozvaly se hlasy, že takováto forma styků je neúčelná a příliš riskantní. Poukazovalo se hlavně na případ mluvčího Charty 77 dr. Jaroslava Šabaty, který byl při jedné z těchto akcí uvězněn. Jaký je tvůj názor?

V.B. Právě vzhledem k vysloveným pochybám odpovídám na otázku obšírněji a velmi otevřeně. Tato forma styků byla alespoň v počáteční fázi nezbytná a riziko bylo v poměru k závaž-

nosti celé akce nepatrné. Faktem je, že zatím poslední /zmařená/ schůzka byla spíše plodem přátelského entuziasmu než naléhavé pracovní potřeby. Bylo nám včas známo, že československá bezpečnost provedla rozsáhlé předběžné razie v pohraničních horách a že polská bezpečnost má pravděpodobně dokonce určité konkrétní informace. Navíc čs. účastníci schůzky svorně nedodrželi některá předem dohodnutá bezpečnostní opatření. Čistě konspirativně posuzováno byla tedy tato schůzka nebezpečným nesmyslem.

Jenomže takto posuzováno je stejným nesmyslem i Charta 77: kterápak konspirace zveřejňuje jména svých účastníků a pečlivě informuje o výsledcích své práce úřady? Zdůrazňuji proto, že naše počínání – a mezi ně patří i styky s polským KSS /KOR/ – bylo a je legální, že si Charta 77 dokonce vytkla za cíl dbát o dodržování a respektování zákonů. Jiná pohádka ovšem je, že státní moc není příliš ochotná dodržovat své vlastní zákony a že to s sebou nese určitá rizika pro naši práci /ostatně přinejmenším těch 75 procent signatářů, kteří se pod Chartu 77 podepsali dodatečně, si bylo těchto rizik jasně vědomo/. Zmařená schůzka nabyla většího významu než všechny předchozí, neboť ukázala, že proti přátelskému setkání několika občanů na Cestě čs.-polského přátelství je nutno mobilizovat policejní aparáty obou států a že proti mluvčímu občanské iniciativy za dodržování lidských a občanských práv je nutno inscenovat trapnou a protiprávní frašku, podle jejíhož scénáře se padesátiletý vysokoškolský profesor a zkušený politik bezdůvodně vrhá na trénované osazenstvo policejní stanice, služebně nepodřízení svědci jsou pro jistotu obviněni z různých trestných činů a nedostatečně chápatel obhájce alespoň vyloučen z advokacie. Neříkám, že je to význam jednoznačně pozitivní: dočasná absence osobnosti formátu dr. J. Šabaty je zajisté jen stěží nahraditelná.

Závidím těm, kdo se domnívají znát bezpečnější a účinnější cesty k proměně společnosti: zatím však nikdo z nich neprokázal praktickou efektivnost svých postupů /receptů/. My jsme se podpisem Charty 77 dobrovolně vydali na cestu, která rozhodně není schůdná a bezpečná a na níž usilujeme o nápravu nejhorších společenských neduhů často i za cenu jejich testování na své vlastní kůži. K usilování o lidskou svobodu a důstojnost ovšem patří také respekt k individuálnímu založení a možnostem: myslím, že nikdo z nás nemá právo vyčítat čestný ústup těm, pro něž je v daném okamžiku z těch či oněch důvodů pokračování v zápase nad jejich síly, ale ani právo stanovit jiným nejvyšší přípustnou míru ještě "rozumného" rizika /což je už ovšem spíše poznámka k diskusi Vaculíkovsko-Pit-hartovské/.

Red. Na obranu Kazimierze Świtoně bylo v Polsku sebráno

4000 podpisů. Byla by takové akce schopna Charta 77?

V.B. V zásadě nepochybně ano, jenomže za cenu několikaměsíčního soustředění veškeré energie. Zatímco pro Poláky to byla jen jedna akce z mnohých. Zatím jsou zde přece jen kvalitativní rozdíly – leč co není, může být /a ostatně lze zaznamenat i body v náš prospěch/.

Red. Ty jsi katolík. Jaký ohlas měla podle tebe volba nového papeže mezi československými katolíky?

V.B. Veliký. Myslím, že byla všeobecně pokládána za přímý a vysoce nepravděpodobný projev Boží vůle čili naší "církvenickou" terminologií za zázrak. Jako každý zázrak je ovšem tato volba /a ergo i její ohlas/ obtížně vyhodnotitelná a postižitelná pomocí kupeckých počtů. Nicméně většina katolíků – od laiků až po vysoké hierarchy – si jasně uvědomila, že je postavena před zcela novou situací a že na ni musí také nově reagovat. Průběh této reakce jsem se pokoušel odhadnout ve dvou obšírných statích, jejíž obsah zde nemohu dostatečně přesvědčivě reprodukovat. Rozhodně však očekávám /a sondáže v příslušném prostředí mě v tom jen utvrdily/ veliké věci, včetně radikální proměny postoje mnoha katolíků k iniciativě Charty 77 a podstatného zesílení jejich role v tomto občanském hnutí.

Red. Jak jsi jako mluvčí Charty 77 přivítal časopis "Polsko a my"?

V.B. Jako mluvčí i jako soukromá osoba jsem časopis uvítal s nedočkavým povděkem. Jako soukromá osoba jsem měl vážné výhrady k obsahu úvodního informativního textu. Jako mluvčí přeji časopisu všechno nejlepší a doufám, že počtem čísel a článků v nich brzy dosáhne takové pestrosti, aby si "přišla na své" třeba i má soukromá osoba.

Polsko a my, březen 1979, s.4-6. Strojopis.

*

Březen 1979. Praha. – Informace mluvčího Charty 77 V. Bandy o zásadách dalšího vydávání dokumentů a aktivizaci regionálních i pracovních seskupení signatářů Charty 77.

Tři noví mluvčí Charty 77 /za čtvrtého dr. Jaroslava Šabatu zde mluvit nemůžeme, neboť je nadále vězněn/ hodlají ve své práci striktně dodržovat mj. dvě zásady:

1. V souladu s posláním Charty 77 neprodleně a co nejefektivněji informovat o všech počinech, které jejím jménem podniknou, jak signatáře Charty 77, tak ostatní veřejnost;
2. být ve stálém pracovním styku s co možno nejširším okruhem signatářů i stoupenců Charty 77, přijímat i koordinovat jejich podněty a podle možnosti s nimi konzultovat všechny další pracovní záměry.

Ad.1.

Tuto zásadu jsme dodrželi u všech dosud vydaných materiálů /dokument č. 24 o svobodě cestování; sdělení o procesu s J. Šabatou a o zřízení Fondu občanské pomoci; dopis FS a federální vládě o zavedení absolutní přednosti v jízdě; telegram sjezdu IKS s žádostí o solidaritu s J. Šabatou, jemuž hrozí dalších 18 měsíců vězení/. Pokud ve výjimečných případech na žádost druhé strany některé informace pozdržíme, chceme tak vždy učinit na základě pevné předběžné dohody o termínu a formě jejich publikace. Dle svých technických možností se snažíme zajistit, aby se s materiály Charty 77 kompletně a rychle seznámily jak všechny signatářské a sympatizující okruhy, tak sdělovací prostředky. Společně i jednotlivě jsme poskytli několik interview, domácím zájemcům bude k dispozici rozhovor s Václavem Bendou v časopise *Polsko a my* a s Jiřím Dienstbierem v *Informacích o Chartě*. V posledním zmíněném časopise hodláme pravidelně publikovat informaci o své činnosti. Vůbec chceme problematice /byť zdánlivě jen technické/ šíření informací věnovat i v budoucnu maximální pozornost. Při této příležitosti žádáme všechny signatáře, kteří se chtějí a mohou podílet na zajišťování toku informací, aby nám nabídli svou spolupráci. Žádáme všechny /tuzemské i vycestovavší signatáře/, kteří mají možnost ovlivnit práci zahraničních sdělovacích prostředků, aby se zasazovali za větší autenticitu publikovaných informací o Chartě 77 /viz např. krajně nepřesné zpravodajství rozhlasové stanice Hlas Ameriky/. Konečně prosím každého, kdo poskytuje jakékoli informace zahraničním sdělovacím prostředkům, aby počítal s možnou desinterpretací a vyjadřoval se krajně uvážlivě /viz např. desinformační článek p. Andelmana v *International Herald Tribune*, údajně vycházející z názorů "bývalého člena" Charty 77/. Důležitou rolí mluvčích je stvrzovat autenticitu dokumentů a jen písemnosti podepsané mluvčími je možno pokládat za materiály Charty 77 – tuto zásadu by měl důsledně dodržovat každý, kdo s námi spolupracuje nebo o naší činnosti informuje; zabránilo by se tím zmatkům či přímým zneužitím, k jakým nedávno došlo např. v případě článku o odsunu Němců, který byl /a to nejen domácí propagandou, ale i některými zahraničními sdělovacími prostředky/ naprosto neprávem a bezdůvodně dá-

ván do souvislostí s činností Charty 77.

Ad 2.

V rámci tohoto záměru uskutečnili mluvčí společně i jednotlivě několik setkání se skupinami pražských i mimopražských signatářů /Brno, Ústecko/ a připravují setkání další. Podporujeme vznik pracovních skupin v prostředí Charty 77 a s již existujícími /VONS, FOP, skupiny pro čs.-polské vztahy, pro problematiku pracovní a odborovou, pro ekologii, na obranu dítěte/ chceme udržovat úzké styky a podílet se s nimi na přípravě materiálů i jiných akcí. Totéž platí o vztahu k různým samizdatovým časopisům, edicím a dalším projevům neoficiální kultury. Pokud jde o koncepci vlastních dokumentů Charty 77 a způsob jejich přípravy, chceme znovu oživit diskusi na toto téma a její závěry pak v návaznosti na dokument č. 21 písemně shrnout. Zatím hodláme způsob přizpůsobovat povaze toho kterého dokumentu. Pokud budou k "polemickým" dokumentům vypracovány závažné diskusní příspěvky /zatím jsou k dispozici k dokumentu o jaderných elektrárnách/, urychleně je vydáme pod číslem původního dokumentu. Připravujeme vydání tezí ke spotřebitelské problematice, které by se měly stát východiskem široké veřejné diskuse. Rádi bychom dosáhli stavu, aby se k závažnějším okruhům problémů vytvořily stálé pracovní skupiny, které by pro danou oblast připravovaly a registrovaly materiály, podněcovaly diskusi mezi odborníky i širší veřejnost a pravidelně informovaly o vývoji situace.

Václav Benda

Informace o Chartě 77, r. II /1979/, č. 5 /od 23. 3. do 10. 4. 1979/, s. 2-3. Strojopis.

*

Duben 1979. Praha. – Rozhovor zástupce redakce periodika Informace o Chartě 77 s mluvčím Charty J. Dienstbierem. /Styl práce mluvčích, stav Charty a předpoklady další její činnosti./

/Otázky: Petr Uhl/

P.U. Spolu se Zdenou Tominovou a Václavem Bendou jsi od začátku února mluvčím Charty 77. Za tu dobu jste vydali dokument o cestování, nový podpisový dokument a několik sdělení, z nichž podle mne nejvýznamnější se týkají založení a správy Fondu občanské pomoci. Na rozdíl od Zdeny Tominové a Vaška Bendy působíš v Chartě aktivně

od jejího začátku. Jaké jsou rozdíly ve stylu práce nových mluvčích a Charty 77 vůbec ve srovnání s loňským, ale i předloňským rokem? Změnila se nějak Charta a atmosféra, v níž působí?

J.D. Závažné rozdíly ve stylu práce mluvčích nejsou. Plyne to z charakteru funkce mluvčího. Některé odlišnosti mohou plynout z osobních vlastností a hlavně ze změn situace, ve které Charta působí. První mluvčí museli čelit obrovskému náporu moci na Chartu, další se museli snažit o konsolidaci získaných pozic a teď se dostáváme do situace, v níž se snad Chartě už daří konstruktivně rozpracovávat úkoly, které si na začátku dala. Plnění těchto úkolů je ovšem věcí všech signatářů a stoupenců Charty a nikoliv pouze mluvčích. Ti mohou tuto aktivitu pouze verifikovat jako autentickou chartovní aktivitu a snažit se ji částečně koordinovat. Výrazem konsolidace pozic Charty je i to, že si můžeme dovolit veřejnou vnitřní diskusi, a tím obracet pozornost od pouhého vztahu mezi mocí a nezávislou občanskou aktivitou ke smyslu, který tato aktivita má pro celou společnost.

P.U. Po vašem uvedení do funkce mluvčích se objevily dohady, že změna mluvčích je výrazem rozporů v Chartě, ať už údajných rozporů mezi bývalými mluvčími a jejich nástupci nebo rozporů, které vyjádřila veřejná diskuse okolo několika fejetonů. Nehorázný článek o úpadku Charty 77 přinesl např. International Herald Tribune, který vychází v Paříži. Reagovali jste na něj nějak? Hodně popletené zprávy vysílá zejména Hlas Ameriky, který ovlivňuje značnou část čs. veřejnosti. Ale i člověk nám velmi blízký, Jiří Pelikán, píše ve francouzském vydání Listů, že Václav Havel a Ladislav Hejdránek jsou natolik blokováni policií, že se nemohou stýkat s dalšími signatáři. Změna mluvčích se na Západě, ale i v části čs. veřejnosti, a to chartistické, vykládala také jako výraz tohoto blokování starých mluvčích.

J.D. Jmenování nových mluvčích v únoru je především výrazem rozhodnutí, že Charta by měla mít v každém okamžiku tři fungující mluvčí. Podle všeobecného názoru by neměli mluvčí vykonávat svou funkci příliš dlouho, snad asi rok. Demokratický duch Charty také vyžaduje, aby se ve funkci mluvčích vystřídal co nejvíce signatářů a aby se z funkce mluvčího nestala profese. Mezi bývalými a nynějšími mluvčími nejenže nejsou žádné koncepční, ani jiné rozpory, ale naopak všichni úzce spolupracujeme. Svědčí o tom např. společná zpráva Fondu občanské pomoci. Jak už bylo veřejně řečeno, jsou bývalí mluvčí v případě nutnosti kdykoliv ochotni na

čas funkci mluvčího opět převzít. Nemá smysl příliš rozebírat omyly zahraničního tisku, musíme se pouze snažit podávat veřejnosti v dostatečné míře pravdivé informace. Jen tak co nejvíce snížíme možnost dezinterpretací nejen v zahraničí, ale především v čs. veřejnosti. Pokud jde o článek v International Herald Tribune, o němž hovoříš, snažil jsem se jej uvést na pravou míru dopisem redakci.

Přestože nesdílím některé katastrofické a depresivní nálady, které se projevíly v diskusi na začátku tohoto roku, domnívám se, že přinesla četné pozitivní podněty. Především vždycky stojí za to zastavit se a obhlédnout brázdu. V diskusi vyvstala řada otázek a nyní půjde o to, aby se diskuse sama dostala na vyšší úroveň.

P.U. Co tím myslíš?

J.D. Bude třeba brázdu nejen obhlédnout, ale také do ní zasít.

Přibližujeme se totiž již konečně předpokládané praxi, aby dokumenty a jiné materiály Charty nebyly pouhými jednorázovými stanovisky, ale otevřením diskuse ke všem závažným problémům naší společnosti, které mají vztah k uplatňování lidských práv. Mám však intenzivní pocit, že k lidským právům se u nás vztahuje téměř vše, o čemž svědčí např. i doplnění vyhlášky o dopravních předpisech, která upřednostňuje vládní činitele před vozidly záchranné a požární služby. Dopis mluvčích Federálnímu shromáždění, žádající zrušení této absolutní přednosti, však zatím zůstává bez odpovědi.

P.U. Jako všechny ostatní. Lze z toho vyvodit závěr, že mezi Chartou 77 a státní mocí nebyl a ani nebude navázán dialog?

J.D. Ani při podpisu Charty 77 jsem naivně nepředpokládal, že vláda nás pozve k jednání. K určitému dialogu s mocí však přesto dochází a není to jen dialog s policií. Zmírnily se např. životní podmínky četných lidí, kteří byli perzekvováni za své postoje v roce 1968 a nepodepsali Chartu. Jejich děti se dnes snáze dostanou do škol. Téměř po každém dokumentu Charty přinášejí oficiální komunikační prostředky materiály ke stejné problematice a např. po jačerném dokumentu organizovala vláda i uvnitř struktur vysvětlující akce, jako byl zájezd novinářů do Podkrušnohoří, devastovaného provozem hnědouhelných elektráren.

P.U. Měli mluvčí Charty 77 někdy nějaká neveřejná jednání s oficiálními zástupci státní moci?

J.D. K žádnému takovému jednání nikdy nedošlo. Charta 77 by žádné tajné jednání nikdy nevedla, protože není politickým partnerem moci, ale společenstvím lidí, kteří se snaží veřejně formulovat nikoliv problémy moci, ale problémy společnosti.

P.U. Nemohu si odpustit reakci, že problémy společnosti jsou

především problémy moci /a bezmoci/ a že Charta 77 je sui generis politickým partnerem státní moci. Souhlasím ale s tebou, že vše, co dělá, dělá veřejně.

J.D. Použil jsem výraz "politický partner" v užším slova smyslu konkrétního zápasu o správu společnosti a veřejných věcí. O takovou správu Charta 77 samozřejmě neusiluje. Jinak je ovšem politickou každá činnost, která ovlivňuje vztahy mezi lidmi ve společnosti a jejich životní postoje. A činnost Charty takovou bezesporu je, stejně jako každá nezávislá, např. kulturní aktivita.

P.U. A co zájem Státní bezpečnosti o nové mluvčí? Hlídnají vaše byty, jezdí za vámi šestsettrojky?

J.D. Zatím mne uspokojuje, že ostrahu máš jen ty a Ladislav Hejdránek. A má ji stále také Václav Havel.

P.U. Většina signatářů Charty 77 není příliš politicky vyhraněná. Menšina však představuje široké politické a ideové spektrum, řečeno klasickými termíny od krajní a nové levice až po liberální demokraty. Řekl bych, že toto spektrum dobře vyjadřuje diferenciaci čs. socialistické a demokratické opozice, která ovšem není institucí, ale heterogenním prostředím antirežimních kritických názorů a postojů. Tato opozice je jistě mnohem širší než "politická" část chartistů. A zasahuje právě především vyloučené a vyškrtnuté členy komunistické strany, mezi něž patříš i ty. Kam by ses sám zařadil v politickém spektru Charty? Považuješ se za reformního komunistu?

J.D. Potíž je v tom, že pod pojmem reformní komunistů si každý představuje něco jiného. Řada lidí se např. domnívá, že komunistu nelze reformovat. A ve své terminologii se mě vlastně ptáš, zda se považuju za reformního stalinistu. Vzhledem k historii socialistického a komunistického hnutí a zvláště v čs. podmínkách je to pochopitelné. Mně osobně příliš nezáleží na termínech a domnívám se, že v našich poměrech nejde tolik o osobní přesvědčení a už vůbec ne o bývalou stranickou příslušnost. Záleží na společné dohodě o konkrétních cílech a krocích, které k nim vedou. Marxismus, socialistická a komunistická myšlenka, navázaly na evropskou humanistickou tradici a chtěly dosáhnout úplného osvobození člověka. Uskutečnit čisté ideje se však v životě nikdy nedaří. Je proto přirozené, že i mezi komunisty vždycky existovali zhruba lidé dvojího druhu: jedni kladli důraz na svobodu člověka, druhí na mocenské metody, jimiž měla být tato svoboda v jakési vzdálené budoucnosti zajištěna. Proto také komunisty byli vynikající představitelé evropské kultury, což nelze říci o jiných masových ideologiích a už vůbec ne např. o fašismu. Marxistická orientace směřující

k osvobození člověka je mi tedy i nadál sympatická stejně jako pozitivní vývoj v některých komunistických stranách, označovaných nepřesně za eurokomunistické. Jsem tedy komunista a chceš-li, reformní komunista. To se však týká mého soukromého postoje. Nepovažuji totiž za významnou diskusi o tom, zda stalinský model socialismu či konkrétní politická strana jsou schopny obrody či reformy. Nejde o to, lze-li stalinský model reformovat, ale o to, že reformován být musí, protože jinak by přece ani naše práce neměla žádný smysl, nepočítáme-li s řešením válečným a s ním pochopitelně nikdo reálně počítat nemůže. Přitom je jedno, jak se budou nástroje obrody nazývat. Bude-li to strana nazývající se komunistická, bude to ovšem podstatně jiná organizace než dnes.

Informace o Chartě 77, r. II /1979/, č. 6 /od 11. 4. do 23. 4. 1979/, s. 2-5. Strojopis.

*

12. května 1979. Praha. — Příspěvek mluvčí Charty 77 Z. Tomínové, informující čtenáře Informací o Chartě 77 o událostech souvisejících s aktivitou Charty, s publikací nových dokumentů a s přípravou dalších podkladů k diskusím o otázkách zájmových široké vrstvy obyvatelstva.

Přátelé,

ve světě kolem nás se v nedávných dnech zablýskalo na lepší časy: V Sovětském svazu propustili do USA pět našich sovětských přátel, mezi nimiž je i A. Ginsburg, a v NDR rozhodl příslušný soud o ukončení domácího vězení, uvaleného na filozofa R. Havemanna, jenž se po dlouhé době smí tedy znovu "svobodně pohybovat po území NDR". V prvním případě zřejmě pomohl reálný výhled na dosažení dohody SALT II mezi SSSR a USA, v druhém případě pak zcela jasně obrovská vlna mezinárodní solidarity, především skutečně masová akce občanů a institucí prakticky všech politických orientací ve Spolkové republice. Věřím, že v síle mezinárodní solidarity je obsažena i naděje pro nás, pro naše vězněné a pronásledované spoluobčany, třebaže bezprostřední situace v Československu svědčí o opaku. Zdá se, že československé státní orgány se rozhodly k tvrdšímu hluchotě a slepotě; v době, kdy se světová politika začíná ubírat cestou smluv a dohod k mezinárodnímu uvolnění, českoslovenští straničtí a státní představitelé trvají na "nesmlouvavém po-

stoi" vůči veškerým kritickým a demokratickým silám v naší společnosti a československé soudy dál vynášejí kvapné a nezastřené nespravedlivé rozsudky nad politicky nepohodlnými občany. Protizákonné ostrahy bytů L. Hejdánka a P. Uhla trvají, Václav Havel je i nadále v domácím vězení; příslušníci Sboru národní bezpečnosti jsou ve svých nezákonných akcích proti signatářům a stoupcům Charty 77 stále vynalézavější. Způsob, jakým se strana a vláda rozhodly ignorovat nesčetné projevy solidarity mezinárodní veřejnosti za Jaroslava Šabatu /jen čs. velvyslanectví v Paříži obdrželo šest tisíc solidarizačních telegramů! / je až zarážející: 11. května 1979 /přesně jeden den poté, co R. Havemann vyšel z domácího vězení/ si obvodní soud v Praze 6 pospíšil s usnesením, jímž se J. Šabatovi ukládá povinnost vykonat zbytek předchozího trestu ve výši téměř osmnácti měsíců, a to v plynulé návaznosti na trest devíti měsíců odnětí svobody, který si nyní odpykává. Soud proběhl rychle, hladce a ve vši slušnosti, jednací síň byla sice opět předem obsazena "veřejností", na třicet přátel shromážděných v chodbě však tentokrát nebylo perlustrováno. Zasedání soudu se dokonce směli zúčastnit kromě rodiny také mluvčí Charty 77 V. Benda a Z. Tominová jako důvěrníci obžalovaného; závěrečná řeč obhájce a obžalovaného nebyly tentokrát předsedou senátu přerušovány. Přiznám se upřímně, že ve mně jednu chvíli vzplála nezadržitelná a absurdní naděje, zazdalo se mi, že soud nemůže nenahlédnout vývody obhájce J. Danisze, že všichni ti slušní lidé v talárech už prostě nemohou jinak, než učinit onen kratičký krůček od slušnosti ke spravedlnosti a pravdě... dodnes mě z toho mrazí. Vždyť podobní slušní lidé se chystají odsoudit Josefa Danisze, svého profesionálního kolegu, právě za to, že ten krátký krok přes propast učinil. Copak lze být slušný v totální podřízenosti totální moci a s úhledně odoperovaným svědomím? Nedá se nic dělat, přátelé, ať už to zní jakkoli nadneseně, musíme si být stále vědomi toho, že – přechasto unavení a chvílemi zoufalí, vylekaní a sami k sobě skeptičtí – stojíme na místě, které nesmí být opuštěno, na poslední pozici, z níž se dá ještě svést zápas o lidskou společnost, která je k životu, a ne k živoření. Jaroslav Šabata byl ve své závěrečné řeči optimistický, vyjádřil přesvědčení, ... že "rozhodný krok k nové kvalitě života společnosti musí být a bude učiněn, zrod této nové kvality je cítit všude kolem nás, stačí se podívat po světě". Držme se tohoto střízlivého optimismu, který je vzdálen všem márnivým nadějím, slibům a garancím; bude se nám lehčeji pracovat. O naší společné práci teď už jen krátce, práce má mluvit sama za sebe. Mluvčí Charty se setkali se skupinou mladých francouzských komunistů, kteří byli na návštěvě v ČSSR, a odeslali jejich prostřednictvím dopis Charty 77 delegátům sjezdu Francouzské komunistické

ké strany, který se sešel v nedávných dnech. Byl vydán dokument Charty č. 22 – pokračování v diskusi o problematice jaderných elektráren, obsahující diskusní příspěvek F. Janoucha. Je to po delší době zase první a potěšující vlašťovka, kéž by jich v našich diskusích bylo více /ostatně se k mému uchu donesl radostný klep, že jeden z našich přátel již píše další příspěvek jako reakci na vývody prof. Janoucha/. Připomínám při této příležitosti, že diskuse není přípomínkové řízení, nejde v ní o spory nad textací toho kterého dokumentu, nýbrž o názory k diskutovanému tématu. Je-li např. dokument č. 24 právním rozbořem problematiky svobody cestování v ČSSR, pak v diskusi vůbec nemusí jít jen o právní úpravy, ale naopak je žádoucí pohled na svobodu cestování ze všech možných jiných úhlů, své k tomu mohou říci sociologové, psychologové, ekonomové, odborníci na cestovní ruch a v neposlední řadě i sami občané, kteří cestují nebo naopak cestovat nesmějí. V nejbližších dnech konečně vyjde slibovaný spotřebitelský dokument, který bude mít jistě širší okruh diskutujících; pracuje se na dokumentu o sociálním a ekonomickém postavení důchodců v ČSSR i na dalších tématech. Chce se mi na tomto místě vyjádřit názor, že nejen hotové dokumenty mají svůj význam: samotná práce na nich, vznikání pracovních kolektivů, myšlenkové střety, hledání nových témat a nových spolupracovníků, celé to pozitivní společenské uvažování má pro život našeho společenství i pro pohled ostatních občanů na nás prvořadý význam. Klidně to berte jako výzvu k aktivnější spolupráci. A docela na konec: navštívila jsem signatářské rodiny Kubíčkových, Parkánových a Soukupových, jimž hrozí ztráta střechy nad hlavou, dům v Řepčicích, který společně obývají má být totiž pod průhlednou záminkou zřízení autobusové přípojky zbourán. Téměř do písmene se tu má opakovat historie rychnovského domku Princových /zničit, vypálit ta nepokorná hnízda!/: přitom technická nesmyslnost celého projektu je na první pohled zřejmá i takovému laikovi, jako jsem já. Charta 77 bude případ Řepčice pozorně sledovat a zasadit se o zastavení této zjevné perzekuce.

Děkuju všem, kdo bez nároku na vděk a odměnu rozepisují materiály Charty 77, každých deset kousků navíc je kus nové půdy pod nohama, znamená více porozumění a více porozumění je víc síly.

12. května 1979

Zdena Tominová

Informace o Chartě 77, r. II /1979/, č. 7 /od 24. 4. do 14. 5. 1979/, s. 6-7. Strojopis.

**UN COLLOQUE D'ÉMIGRÉS TCHÉCOSLOVAQUES FAIT LE
BILAN DE L'ACTION DE LA CHARTE 77**

Il y a dix ans, le 17 avril 1969, M. Alexander Dubcek était remplacé à la tête du parti communiste tchécoslovaque par M. Gustav Husak. Le nouveau premier secrétaire du P.C.T. qui commença aussitôt à « normaliser » la situation dans son pays, est devenu depuis aussi chef de l'État. Le « printemps de Prague » et la tentative de création d'un socialisme à visage humain, brutalement arrêtés par les chars des cinq pays du pacte de Varsovie qui le 21 août 1968 avaient envahi la Tchécoslovaquie, ont pourtant laissé une empreinte indélébile. Du moins dans l'esprit de ceux, qui, en élaborant la Charte 77, il y a plus de deux ans, ont osé revendiquer que le régime normalisé respecte les droits civiques et humains, tels qu'ils sont définis dans la Constitution tchécoslovaque, et dans les conventions internationales signées par le pays.

La Charte 77, deux ans après : tel était le thème d'un colloque organisé à Franken, en Bavière, par l'organisation catholique Opus Bonum, animée par le Père Opasek (ancien supérieur de l'abbaye de Brevnov à Prague). Il y a un an déjà, il avait réuni des représentants de toutes les tendances de l'émigration tchécoslovaque et fait dialoguer entre eux, sans récriminations réciproques, ceux qui clament des deux côtés de la barricade lors de l'instauration du pouvoir communiste en Tchécoslovaquie en février 1948. Cette année, une centaine de participants ont dialogué sur le sens profond de l'action menée par la Charte 77. Des signataires de cette Charte qui, pour des raisons diverses, ont dû émigrer, ont expliqué comment les signataires de la Charte s'étaient recrutés parmi ceux qui en raison de leur esprit démocratique ont su, peu à peu, surmonter les vieilles barrières politiques ou idéologiques qui les séparaient : par la reconnaissance de l'indivisibilité des

libertés et des droits politiques, par l'acceptation d'une démocratie politique pluraliste comme perspective d'avenir et surtout en faisant montre de tolérance pour l'opinion d'autrui.

SUBORDONNER LA POLITIQUE AUX VALEURS MORALES

Quelles leçons peut en tirer l'émigration tchécoslovaque ? La conclusion s'impose, selon tous les orateurs : il faut fonder l'action politique menée en Occident avant tout sur des valeurs morales et non pas sur les calculs stratégiques des différents groupes politiques. L'émigration doit se charger de faire connaître dans le monde la situation en Tchécoslovaquie et les réflexions sur différents sujets analysés par la Charte (sujets tabous non étudiés par les mass média officiels, telle l'énergie atomique par exemple). Diffuser aussi cette culture parallèle qui naît en dehors des circuits officiels, sans omettre pour autant de faire connaître ce qui peut naître de bon, même officiellement. Et aussi faire connaître le sort de ceux qui sont persécutés pour leurs opinions mais n'attirent pas l'attention de l'opinion publique mondiale parce qu'ils ne portent pas des noms célèbres. Bref, faire tout pour que les forces vives démocratique qui subsistent en Tchécoslovaquie ne sombrent pas dans le provincialisme, pour que le débat qui y est mené s'intègre au débat européen et mondial.

« Du point de vue des intérêts à long terme des Tchèques et des Slovaques, l'action de la Charte – qui peut paraître modeste mais équivaut à vivre selon ses propres valeurs morales sans égard pour l'opinion d'un régime dictatorial – représente l'un des espoirs réalistes de mettre en échec la tentative de déraciner en Tchécoslovaquie par la violence les traditions européennes en matière de civilisation, de culture et de politique », devait conclure le dernier orateur.

OBSAH

Úvod Indexu.	5
Vilém Prečan	7
Ivan Medek	31
Zdeněk Mlynář	39
Diskuse.	57
Ján Rosner.	77
Vilém Hejl	89
Diskuse.	99
Evžen Menert	117
Pavel Tigríd	123
Diskuse.	137
Dokumentační příloha	149